

2015

VOJENSKÁ OSVETA

Spoločenskovedné semináre

1. časť

MICHAEL STRANK

(*10. 11. 1919 – † 1. 3.1945)

Michael Strank sa narodil 10. novembra 1919 v Československu, v podtatranskej dedine Jarabina. Jeho otec Vasil odišiel pracovať do USA, kde pracoval ako banský robotník. Do Franklin Borough pri Jonstovne v Pensylvánii potom priviedol aj svoju manželku a syna.

Údaje o tom, koľko mal Michael rokov keď prišiel do USA sa rôznia. Mohol mať od 3 do 6 rokov.

Po skončení strednej školy v roku 1937 sa Michael prihlásil do Civilného ochranného zboru (Civilian Conservation Corps), v ktorom strávil 18 mesiacov a potom sa zamestnal ako cestný robotník.

6. októbra 1939 vstúpil do Zboru námornej pechoty. Základný výcvik absolvoval na základni Paris Island. V januári 1942 dosiahol hodnosť sergeant (čatár).

Ako príslušník 3. práporu Raiders námornej pechoty sa od novembra 1943 do konca januára 1944 podieľal na bojoch na strategickom ostrove Bougainville v Tichom oceáne.

V polovici februára 1944 trávil dovolenku v USA a po návrate bol začlenený do rot E, druhého práporu 28. pluku 5. divízie námornej pechoty USA ako veliteľ družstva.

19. februára 1945 sa vylodil na ostrove Iwodžima, najbližšie k vyhasnutej sopke Suribači, o ktorú sa opierala japonská obrana. V piatok 23. februára bola na vrchole Suribači vztýčená americká vlajka. Z diaľky však nebola dobre viditeľná a preto musela byť nahradená. Pri vztyčovaní druhej vznikla slávna fotografia, ktorá sa stala symbolom víťazstva. Jedným z mužov na fotografii bol aj Strank.

Po obsadení Suribači bol Michael Strank so svojou jednotkou poslaný na severný úsek frontovej línie. V ťažkých pozíčných bojoch bol 1. marca 1945 zasiahnutý črepinami delostreleckého granátu a zahynul. Pochovaný bol na provizórnom cintoríne na Iwodžime. V januári 1949 boli jeho telesné pozostatky prevezené na Arlingtonský cintorín vo Washingtone.

V roku 2008 sa zistilo, že Michael Strank bol za amerického občana považovaný od roku 1935 po naturalizácii jeho otca, no oficiálne dokumenty mu doručené neboli. Stalo sa tak až 29. júla 2008, keď oficiálne dokumenty prevzala Michaelova sestra, pani Mary Pero.

Pamätná doska na Strankovom rodnom dome v Jarabine

Vojenská OSVETA

Spoločenskovedné semináre

2015
1. časť

Vydavateľ:

Personálny úrad OS SR
Liptovský Mikuláš
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš

Redaktor:

Ing. Iveta ČATLOCHOVÁ
tel.: 0960 428166
e-mail: iveta.catlochova@mil.sk

Grafický redaktor:

Ing. Zdenko ZAŤKO
tel.: 0960 428163
e-mail: zdenko.zatko@mil.sk

2. strana obálky:

Michael STRANK
Pripravil: Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD.

3. strana obálky:

Historický kalendár 2015
Pripravil: Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD.

Rok vydania: 2015

Vydanie: prvé

Náklad: 300 ks

Nepredajné

© Personálny úrad OS SR
Liptovský Mikuláš

Obsah:

Úvodné slovo	2
1. Príčiny, priebeh a dôsledky ukrajinskej krízy Ing. Juraj BESKID , PhD.	4
2. Manažment ochrany životného prostredia v Ozbrojených silách SR Ing. Milota KUSTROVÁ , PhD.	28
3. Kvalita života rodiny profesionálneho vojaka doc. RSDr. Jozef MATIS , PhD.	64
4. Historické východiská a súčasnosť mierovej misie UNFICYP Ing. Ivan MAJCHÚT , PhD., npor. Ing. Michal HRNČIAR	99
5. 70. výročie ukončenia druhej svetovej vojny Mgr. Juraj ŠIMKO , PhD.	125

Publikácia je určená pre vnútornú potrebu Ozbrojených síl Slovenskej republiky na zabezpečenie spoločenskovedných seminárov profesionálnych vojakov a vybraných skupín zamestnancov Ozbrojených síl SR.

Jednotlivé odborné články boli posúdené recenzentmi.

Články vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

Publikácia neprešla jazykovou úpravou.

Bezplatné rozširovanie do útvarov a zariadení ozbrojených síl zabezpečuje vydavateľ.

ISBN 978-80-89609-07-9

POZNÁMKY

ÚVODNÉ SLOVO

Ing. František **MATYÁŠ**, PhD.

Každý rok prináša so sebou mnohé výročia, ktoré sú spomienkou na udalosti a osobnosti zapísané do našich národných dejín. Rok 2015 nie je výnimkou, pretože si pripomenieme 70. výročie ukončenia druhej svetovej vojny, ktorá výrazným spôsobom ovplyvnila smerovanie Slovenska a slovenského národa. Významnú úlohu pri oslobodzovaní Slovenska zohral aj 1. československý armádny zbor, ktorého príslušníci preliali svoju krv a obetovali svoje životy v boji proti fašizmu.

V tomto roku si pripomenieme aj 135. výročie narodenia najvýznamnejšieho slovenského politika, generála Milana Rastislava Štefánika, ktorý bol jedným zo zakladateľov Československého štátu.

Rok 2015 sa však nenesie len v spomienkach na výročia. Je to rok, ktorý je veľmi turbulentný z hľadiska politickej, vojenskej a ekonomickej situácie v našom bezprostrednom okolí. Stále je nedoriešená otázka bezpečnosti a stability na Ukrajine. Misia UNFICYP má stále svoje opodstatnenie a príslušníci našich ozbrojených síl si v nej zodpovedne plnia svoje úlohy.

Vo víre týchto udalostí však nesmieme zabúdať ani na náš každodenný život, na kvalitu života profesionálnych vojakov, na rozvoj líderstva a tímovej práce, ako aj prevenciu voči spoločensky negatívnym závislostiam v podmienkach OS SR. Veríme, že v tomto roku už bude prijatý zákon o štátnej službe profesionálnych vojakov, ktorý vyvoláva a bude vyvolávať rozsiahle diskusie.

Jednotlivé tematické okruhy, ktoré sú uvedené vyššie tvoria aj jadro spoločenskovednej prípravy v Ozbrojených silách Slovenskej republiky v roku 2015. Publikácia Vojenská osveta, ako aj ďalšie podklady pre ich štúdium sú k dispozícii na stránke www.osveta.mil.sk.

Veríme, že spoločenskovedná príprava aj v roku 2015 splní svoj cieľ a prispeje k ďalšiemu rozvoju mravných a bojových kvalít profesionálnych vojakov Ozbrojených síl Slovenskej republiky.

Tematický plán spoločenskovedných seminárov na rok 2015

Mesiac	Názov	Počet hodín	Informačný zdroj
Január	Hlavné úlohy vojenského útvaru (jednotky) na výcvikový rok 2015	4	Tematika zabezpečená VÚ
Február	Príčiny, priebeh a dôsledky ukrajinskej krízy	4	Vojenská osveta 1/2015
Marec	Manažment ochrany životného prostredia v Ozbrojených silách SR	4	Vojenská osveta 1/2015
Apríl	Kvalita života rodiny profesionálneho vojaka	4	Vojenská osveta 1/2015
Máj	Historické východiská a súčasnosť mierovej misie UNFICYP	4	Vojenská osveta 1/2015
Jún	70. výročie ukončenia 2. svetovej vojny	4	Vojenská osveta 1/2015
September	1. čs. armádny zbor a jeho úloha pri oslobodzovaní Československa v druhej sv. vojne	4	Vojenská osveta 2/2015
Október	Zákon o štátnej službe profesionálnych vojakov OS SR a jeho vplyv na výkon štátnej služby	4	Zákon o štátnej službe PrV OS SR
November	Rozvoj tímovej práce v podmienkach OS SR	4	Vojenská osveta 2/2015
December	Prevenčia, prejavy a vplyv spoločensky negatívnych závislostí na kvalitu života profesionálnych vojakov	4	Vojenská osveta 2/2015

PRÍČINY, PRIEBEH A DÔSLEDKY UKRAJINSKEJ KRÍZY

Ing. Juraj **BESKID**, PhD.

ÚVOD

Ukrajina po získaní nezávislosti v roku 1991 uskutočnila demonopolizáciu ideologickej sféry a vytvorila pluralitný politický systém. ¹⁾ Prechod od sovietskej totalitnej formy vládnutia s plánovanou ekonomikou k demokratickému systému s trhovou ekonomikou nebol jednoduchý, čo sa prejavilo tak na nestabilite ekonomiky Ukrajiny, ako aj na demokratizácii štátu.

Za viac ako 20 rokov nezávislosti sa v krajine nepodarilo vytvoriť spoločnú ukrajinskú identitu, preto sa časť obyvateľstva nestotožnila s ideou samostatnosti štátu. S ideou nezávislého štátu, v ktorom je možné naplňať svoje národné túžby sa stotožnili v prevažnej miere len etnickí Ukrajinci v západných oblastiach krajiny, najmä v regiónoch Haliča a Volyne (hraničia s Poľskom), ktorí majú za sebou tragické skúsenosti zo sovietskych čias a to v podobe deportácií, gulagov a hladomoru.

Ukrajina si dlhé obdobie nevedela vytýčiť a hlavne udržať jasné zahranično-politické smerovanie. Najmä v rokoch 2010 – 2014, počas prezidentovania Viktora Janukovyča manévrovala Ukrajina medzi Európskou úniou (ďalej len „EÚ“) a Ruskom, pričom vláda a prezident v spolupráci s nimi hľadali najmä výhody pre seba. Na ceste európskej a euroatlantickej integrácie sa Ukrajina stretla s veľkými vonkajšími a vnútornými problémami. Opozičné sily s podporou Ruska a proruských síl realizovali a realizujú rozsiahlu činnosť zameranú na vytváranie prekážok pri uplatňovaní politiky nezávislosti Ukrajiny, proti jej štátnej suverenite, pričom sa snažia o to, aby nedošlo k vstupu Ukrajiny do EÚ a prípadne aj do Severoatlantickej aliancie (ďalej len „NATO“).

Vnútorným problémom Ukrajiny bola rozpoltenosť politických elít, ktoré sa vo svojich aktivitách neriadili národnými záujmami krajiny, ale predovšetkým vlastnými. Preto konsolidácia euroatlantického kurzu Ukrajiny bola možná len po konsolidácii jej politickej elity. Nezmieriteľné politické súboje prezidenta Juščenka a neskôr Janukovyča s premiérkou Tymošenkovou viedli len k zvyšovaniu napätia v spoločnosti. V dôsledku vzájomných rozbrojov v krajine nebola realizovaná dôsledná politická reforma, čo sa odrazilo aj na zložení a činnosti parlamentu, ktorý bol v sústavných turbulenciách.

Z Ústavy Ukrajiny vyplýva, že je suverénnym, nezávislým, sociálnym a právnym štátom. Z hľadiska štátneho usporiadania je unitárnym²⁾ štátom s jednou ústavou, jednotným právnym a súdnym systémom, ako aj jednotným systémom orgánov štátnej moci.

1) Systém pôsobenia viacerých politických strán.

2) V štátovede je to označenie pre štát s jednotnou sústavou štátnych orgánov, s jednotným právnym poriadkom a nedeliteľným územím. Ide o protiklad federácie.

Systém štátnej moci na Ukrajine predstavuje prezident, zákonodarný orgán – Verchovna rada Ukrajiny (parlament) so 450 poslancami, orgány výkonnej moci – Kabinet ministrov (vláda), oblastné (krajské) a okresné orgány štátnej administratívy a súdnej moci.

Z administratívneho hľadiska má Ukrajina 24 administratívnych oblastí, Autonomnú republiku Krym³⁾ a dve mestá so zvláštnym štatútom – Kyjev a Sevastopol. Ukrajina patrí medzi najväčšie štáty Európy čo do rozlohy (603 628 km²), tak aj do počtu obyvateľov (45,4 miliónov). Národnostné zloženie Ukrajiny podľa posledného sčítania obyvateľstva z 5. decembra 2001 tvorí 77,82 % Ukrajincov, 17,28 % Rusov, 0,57 % Bielorusov, 0,54 % Moldavcov, 0,51 % Krymských Tatárov. Ostatné národnosti majú menej ako 0,5 %.

1 VZNIK UKRAJINSKÉHO ŠTÁTU

Jedným z prvých štátnych útvarov na území Ukrajiny bol tzv. kyjevský štát. Za vznik kyjevského štátu sa považuje spojenie dvoch najvýznamnejších obchodných stredísk Novgorodu a Kyjeva pod vládou bojovníka Olega v roku 882. V tom čase už vo východnej Európe existovalo niekoľko slovanských kmeňových zväzov. Tie boli postupne začlenené do jedného celku, čím vznikla mohutná ríša pod vedením Kyjeva s názvom Kyjevská Rus. Formovanie kyjevského štátu bolo dovŕšené za vlády veľkokniežaťa Vladimíra I. Veľkého (980 – 1015). Roky jeho vládnutia boli pre Kyjevskú Rus veľmi významné. Na rozdiel od svojich predchodcov, ktorí pokladali za dôležité rozširovanie svojho územia a vyberanie daní, pre nového panovníka bol dôležitý predovšetkým blahobyt a prosperita Kyjevskej Rusi, ktoré sa ešte za jeho vládnutia začali prejavovať. Najväčšou zásluhou Vladimíra I. Veľkého bolo prijatie kresťanstva východného rítu v roku 988. Vďaka jeho rozhodnutiu prijať iné náboženstvo bola Kyjevská Rus navždy spájaná s kresťanským Západom a nie s islamským Východom. Tento krok vytvoril vhodné podmienky pre nevídaný historický, spoločenský a politický rozvoj Kyjevskej Rusi. Po smrti Vladimíra I. Veľkého došlo k bratovražednej vojne o zisk územia. Za koniec kyjevského štátu je považovaný rok 1169, kedy bol Kyjev vypálený a vydrancovaný vojskom vnuka Vladimíra II. Andrejom Bogoljubským (1157 – 1174).

Prvá písomná zmienka o krajine s názvom Ukrajina (*krajina na kraji, pri samej hranici*) sa nachádza v letopisoch z roku 1187. V tom čase už bola Kyjevská Rus rozdelená na mnohé kniežatstvá, medzi ktorými najväčšie a najvplyvnejšie boli Kyjevské, Černigovské a Haličské.

Po zániku Kyjevskej Rusi v 12. storočí nastalo obdobie, kedy sa na tomto území prejavil vplyv susedných krajín Poľska a Litvy. Ukrajinské obyvateľstvo sa tak na niekoľko storočí ocitlo pod nevôľou iných národov a o svoju politickú samostatnosť a národnú hrdosť muselo tvrdo bojovať.

3) Po protiústavnom referende za účasti ruských jednotiek 21. marca 2014 boli autonómna republika Krym a mesto Sevastopol pričlenené k Ruskej federatívnej republike ako 85 a 86 federatívny subjekt. Hoci medzinárodné spoločenstvo tento akt neuznáva, Ukrajina nevykonáva zvrchovanosť nad týmito územiami.

POZNÁMKY

Obrázok 1: Územie Kyjevskej Rusi

Po podpise poľsko-litovskej únie v roku 1569 bol vytvorený Poľsko-litovský štát (1. júl 1569 – 15. január 1797), v ktorom všetky ukrajinské územia prešli pod priamu správu poľskej koruny. V polovici 17. storočia (1648 – 1654) ukrajinskí kozáci (tzv. Vojsko záporožské) so Záporožskej Siče (Kozácka zem) na čele s hajtmanom Bohdanom Chmeľníckym povstali proti Poľsku so zámerom vytvoriť nezávislý kozácky štát. V bitke s poľským vojskom však utrpeli porážku a museli požiadať o podporu ruského cára. Chmeľnícky 18. januára 1654 zvolal v Perejaslave Najvyššiu kozácku radu, na ktorej bol prijatý verdikt tzv. Perejaslavská dohoda o roztrhnutí zväzkov s Poľskom a prisaha vernosti ruskému cárovi. Na základe dohody došlo k vytvoreniu politicko-vojenského zväzu. Ukrajina bola rozdelená medzi poľské kráľovstvo a moskovské cárstvo, pričom hranicou sa stala rieka Dneper, ktorá geograficky rozdelila Ukrajinu na Pravobrežnú a Ľavobrežnú. Pravobrežná časť Ukrajiny zostala v zostave Poľského kráľovstva. Pripojenie Ľavobrežnej Ukrajiny k ruskému impériu znamenalo pre tento región rýchlejší rozvoj priemyslu, obchodu a miest ako v Pravobrežnej Ukrajine. Ruská dominancia na územiach Ukrajiny sa posilnila na sklonku 18. storočia po tzv. „trojdelení“ Poľska v rokoch 1772, 1793 a 1795. Rusko získalo kontrolu i nad ostatnými územiami Ukrajiny s výnimkou Haliče, Severnej Bukoviny a Zakarpatska (súčasť Uhorska od 11. storočia), ktoré pripadli Rakúskej monarchii, neskôr Rakúsko-Uhorsku. Nasledujúce obdobie prebiehala na územiach Pravobrežnej a Ľavobrežnej Ukrajiny rusifikácia a zákaz používania ukrajinského jazyka v tlači a na verejných vystúpeniach.

Od konca 18. storočia do začiatku 20. storočia sa Ukrajinci ocitli pod vládou dvoch impérií – Ruského impéria a monarchie Habsburgovcov, Rakúsko-Uhorska. Na začiatku novej etapy svojich dejín sa tak museli prispôbovať novému politickému systému.

Po prvej svetovej vojne (1918 – 1919) sa uskutočnilo niekoľko pokusov o vytvorenie ukrajinského štátu.⁴⁾ Avšak už na jar roku 1919 bolševické vojská porazili

4) V januári 1918 bola vyhlásená Ukrajinská ľudová republika. V apríli 1918 došlo k prevratu s podporou nemeckej armády a vytvorenie monarchistickej vlády tzv. Heťmanátu. V decembri 1918 bola ustanovená vláda Direktória.

armádu Direktória a bola vytvorená Ukrajinská sovietska republika ako súčasť Sovietskeho zväzu s hlavným mestom v Charkove (do roku 1934). Na základe výsledkov Parížskej mierovej konferencie (18. január 1919) pripadla Halič Poľsku, Severná Bukovina Rumunsku a Zakarpatsko (Podkarpatská Rus) Československej republike.

V roku 1939 sa Sovietskemu zväzu, na základe zmluvy s nacistickým Nemeckom známej pod názvom pakt Molotov-Ribbentrop, podarilo pripojiť k Ukrajine územie Haliče (Lvovská, Ivano-Frankovská a Ternopoľská oblasť). Tým sa po prvý raz v moderných dejinách spojili takmer všetky ukrajinské etnické územia (s výnimkou Podkarpatskej Rusi). V roku 1940 Stalin na základe ultimáta získal od Rumunska Severnú Bukovinu (v súčasnosti Černivecká oblasť), územie Moldavska (v rokoch 1940 – 1953 bola autonómnou republikou v rámci Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky) a tzv. Izmajlovsko (územie medzi ústím Dnestra a Dunaja do Čierneho mora - teraz súčasť Odeskej oblasti), ktoré sú do súčasnosti súčasťou Ukrajiny. Podobný osud stihol v roku 1945 aj Podkarpatskú Rus, ktorá bola pretransformovaná na Zakarpatskú oblasť Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky. V roku 1954 bol sovietskou vládou na čele s Nikitom Chruščovom pod administratívnu správu Ukrajiny prevedený krymský polostrov (dovtedy súčasť Ruska). Takýmto spôsobom boli vytvorené hranice súčasnej Ukrajiny (obr. 2), ktorá zostala súčasťou Sovietskeho zväzu až do roku 1991.

Obrázok 2: Územia pričlenené k Ukrajine po roku 1939

1. 1 Nezávislosť Ukrajiny

Po pokuse o vojenský prevrat v Sovietskom zväze v auguste 1991, na čele ktorého vtedy stál prvý tajomník Komunistickej strany Sovietskeho zväzu Michail Gorbačov, vyhlásila Ukrajina 24. augusta 1991 svoju nezávislosť. Už 1. decembra 1991 sa uskutočnili voľby prvého ukrajinského prezidenta, v ktorých zvíťazil Leonid Kravčuk. Po rozpade Sovietskeho zväzu nastal ekonomický prepád všetkých postsovietskych krajín a na Ukrajine došlo ku kriminalizácii spoločnosti a mafiánskym spôsobom privatizovania štátnych podnikov a majetku. Prezident Kravčuk bol obviňovaný z toho, že nedokázal zabrániť rozsiahlej korupcii a netransparentnosti procesu privatizácie. Za jeho vlády (1992 – 1994) ekonomika Ukrajiny dosiahla rekordnú infláciu 10 000 %. Štát nesplácal miliónové pôžičky a nestíhal vyplácať platy. Vznikla veľmi zlá ekonomická a sociálna situácia. V politickej oblasti boli napäté vzťahy s Ruskou federáciou.

POZNÁMKY

V ďalších prezidentských voľbách obyvateľstvo priemyselnejšej a najpočetnejšej časti juhovýchodu Ukrajiny, kde hovorili prevažne rusky, podporilo proruského kandidáta Leonida Kučmu. Ten svojimi predvolebnými vyhláseniami o potrebe boja s korupciou, nevyhnutnosti reštrukturalizácie ukrajinskej ekonomiky a väčšej spolupráce s Ruskom dokázal v predčasných prezidentských voľbách konaných v roku 1994 poraziť svojho protikandidáta Kravčuka. Vzhľadom na to, že bol Leonid Kučma v rokoch 1992 – 1993 premiérom, veľmi dobre poznal stav ekonomiky a podstatu politických problémov, ktoré po nástupe do funkcie začal pomerne úspešne riešiť. Kučmovi sa vďaka obnoveniu ekonomických vzťahov s Ruskom podarilo zlepšiť ekonomiku krajiny a tým aj rating krajiny potrebný na získavanie výhodnejších zahraničných pôžičiek. Ekonomická situácia bola stabilizovaná až po menovej reforme realizovanej v roku 1996. V súvislosti so zlepšením situácie v krajine obyvatelia v roku 1999 znovu za prezidenta Ukrajiny zvolili Kučmu. Nasledujúcich päť rokov jeho vládnutia bolo spájaných s korupčnými škandálmi a najmä s pochybnými praktikami pri privatizácii štátnych podnikov. Okrem toho bol podozrievaný z potláčania slobody tlače⁵⁾ a hral kľúčovú úlohu aj pri rozpustení vládneho kabinetu prozápadne orientovaného premiéra Viktora Juščenka v roku 2001. Kučma si uvedomil, že kvôli pretrvávajúcej izolácii jeho osoby na Západe, ako aj vnútornej nespokojnosti a protestným zhromaždeniam obyvateľstva za jeho odstúpenie, nemá význam v roku 2004 bojovať o tretie volebné obdobie.

V priebehu predchádzajúcich rokov nezávislosti Ukrajiny bola vytvorená skupina oligarchov spojených najmä s hutníctvom, chemickým priemyslom a obchodom s ropou a plynom, ktorí sa do značnej miery podpísali na vývoji a smerovaní ukrajinskej politiky. Jedna časť podporovala tesnejšiu spoluprácu s Ruskom a iná zblížovanie sa s európskymi štruktúrami. V súvislosti s tým časť podporovala proruského kandidáta na prezidenta Viktora Janukovyča a časť podporovala Viktora Juščenka.

Kučma sa pred voľbami rozhodol stoj čo stoj presadiť Viktora Janukovyča za svojho nástupcu. K tomu využil volebnú manipuláciu a falšovanie výsledkov volieb. Tento krok vyvolal vlnu nevôle obyvateľov Ukrajiny podporujúcich kandidáta Juščenka⁶⁾, ktorí hromadne vyšli protestovať do ulíc miest a tiež na kyjevský Majdan.

1. 1. 1 Od Majdanu k Majdanu

Majdan (z ukrajinčiny – námestie) sa stal synonymom ukrajinskej revolúcie. Po prvýkrát sa svetová verejnosť s výrazom Majdan stretla po vypuknutí občianskych protestov na Námestí nezávislosti (Majdane) povstaním ukrajinského ľudu voči vládnej nespravodlivosti a falšovaniu prezidentských volieb.

5) V roku 2000 bola zverejnená nahrávka, na ktorej údajne Kučma dával nepriamy návrh k vražde opozičného novinára gruzínskeho pôvodu Georgia Gongandzeho, ktorý v tom roku zmizol a jeho telo bolo nájdené až neskôr.

6) Viktor Juščenko (*1954) pôsobil časť svojho profesionálneho života v bankovníctve. Od roku 1993 stál na čele ukrajinskej centrálnej banky a výrazne sa podieľal na zavedení ukrajinskej národnej meny, hrivny. V období rokov 1999 – 2001 bol premiérom Ukrajiny.

Vyústením rozsiahlych nepokojov a demonštrácií sa stala **Oranžová revolúcia**⁷⁾, ktorá vypukla 22. novembra 2004 po vyhlásení sfašovaných výsledkov druhého kola⁸⁾ prezidentských volieb, na základe ktorých vyhral **Viktor Janukovyč**. Napriek tomu, že Exit pools síce naznačovali víťazstvo Juščenka (na fotografii), Ústredná volebná komisia zverejnila iný výsledok a v porovnaní s prvým kolom značne rýchlo. Rozhorčená ukrajinská opozícia sa rozhodla vybojovať si objektívne sčítanie hlasov priamym politickým tlakom, demonštráciami a štrajkami.

Lídmami Oranžovej revolúcie boli Viktor Juščenko a Júlia Tymošenková, s ktorou podpísal dohodu, že v prípade jeho víťazstva ju vymenuje za premiérku. Centrom revolúcie sa stal Majdan, na ktorom sa do januára 2005 neustále hromadne protestovalo voči prezidentovi Kučmovi a sfašovaným voľbám. V dôsledku tlaku viac ako 200 tisíc protestujúcich na kyjevskom Námestí nezávislosti (Majdane) bolo generálnou prokuratúrou nariadené opakovanie druhého kola volieb (tzv. tretie kolo), v ktorom vyhral opozičný kandidát Viktor Juščenko. K tomu prispel aj fakt, že osobu Janukovyča obyvateľstvo vnímalo ako ochrancu rusky hovoriacej východnej časti Ukrajiny a zároveň ako odporcu integrácie krajiny do euroatlantických štruktúr. Angažovanosť Ruska v jeho prospech však voličov poburovala a paradoxne napomohla k víťazstvu Juščenka.

Obrázok 3: Prezidentské voľby v roku 2004

Juščenko bol politicky orientovaný prozápadne a presadzoval väčšiu nezávislosť od Ruska čo do značnej miery korešpondovalo s pohľadmi jeho voličov. V prezidentských voľbách ho podporovali najmä západné a centrálné regióny Ukrajiny a kandidáta Janukovyča najmä východné a južné regióny, napr. v regióne Donbasu a Krymu (prívrženci Janukovyča), kde mali obyvatelia negatívny postoj k eurointegrácii a tým aj k rozsiahlym a dlhotrvajúcim občianskym protestom v Kyjeve a iných mestách.

7) Názov Oranžová revolúcia vznikol podľa vlajky kandidáta na prezidenta Juščenka, ktorá bola oranžová. Jeho prívrženci využívali oranžovú symboliku, ako oranžové stužky a šály.

8) V skutočnosti vyhral v prvom kole Viktor Juščenko s 39,87 % hlasov a jeho protivník Viktor Janukovyč získal len 39,32 %.

POZNÁMKY

Dôležitým faktorom pri iniciovaní protestných akcií na Majdane sa stal strach z nástupu politicko-ekonomickej skupiny, za ktorou stál Viktor Janukovyč. V súvislosti s tým sa vytvoril prirodzený odpor voči Janukovyčovi ako kandidátovi na prezidenta a následne došlo aj k zjednoteniu opozície, ktorá presadzovala svojho kandidáta – Viktora Juščenka.

Výmena úradujúcej elity Ukrajiny radikálne zmenila smerovanie krajiny v ďalšom období. Juščenko určil smer ukrajinskej zahraničnej politiky k väčšej otvorenosti voči Európe (zrušená vízová povinnosť pre občanov EÚ) a bol za integráciu do EÚ a NATO.

Zmena zahraničnej politiky spôsobila pretrvávajúce rozpory s Ruskom. Navyše Juščenko na domácej scéne nedokázal eliminovať vplyv oligarchických skupín a rozsiahlu korupciu. Tento stav spôsoboval neustále rozpory aj s premiérkou Júliou Tymošenkovou (na fotografii), ktorá podporovala záujmy svojich oligarchov.

Spor medzi prezidentom a premiérkou, ktorých strany tvorili vládnu koalíciu, sa vyostrovali od nástupu Tymošenkovej na čelo vlády (4. február 2005). Svedčí o tom aj skutočnosť, že z jej politického bloku BJUT (Blok Júlie Tymošenkovej), nebol vo vláde ani jeden minister a nebol menovaný ani jeden gubernátor administratívnej oblasti. Tymošenkovej vláda netrvala dlho. Rozpadla sa už 13. septembra 2005 po tom, ako z koalície v parlamente vystúpili poslanci prezidentskej strany Naša Ukrajina na protest proti rozhodnutiu premiérky Tymošenkovej podporiť návrh ruskej opozície obmedziť Juščenkove prezidentské právomoci.

Obdobie Juščenkovho prezidentovania bolo kvôli sústavným rozporom s premiérmi poznamenané neustálym preformátovaním parlamentu, ako aj predčasnými parlamentnými voľbami. Aj keď Juščenko i Tymošenková deklarovali rozvoj ekonomiky a potlačenie korupcie a klientelizmu, ich pohľady na realizáciu tohto procesu boli rozdielne. Kým Tymošenková bola v mnohých prípadoch nekompromisná, Juščenko sa naopak prejavoval vágne a to najmä vo vzťahu k niektorým oligarchom.

Oranžová revolúcia dala Ukrajincom možnosť rýchlejšieho napredovania do euroatlantických štruktúr, ale kvôli neustálym rozporom na vnútornej politickej scéne, túto možnosť ukrajinskí lídri premárnili. Namiesto toho, aby sa venovali nevyhnutným reformám vo všetkých oblastiach spoločnosti, venovali sa boju o udržanie pri moci a tým aj vytváraniu politických kríz.

Stav politickej nestability a sústavných sporov medzi prezidentom Juščenkom a líderkou BJUT pokračoval až do doby nových prezidentských volieb, v ktorých v druhom kole 7. februára 2010 vyhral Janukovyč.⁹⁾ Následne parlament Ukrajiny vyslovil 3. marca nedôveru druhej vláde Júlie Tymošenkovej.

9) Viktor Janukovyč je zatiaľ jediným prezidentom, ktorý vo voľbách ne zvíťazil v hlavnom meste Ukrajiny a je prvým prezidentom, ktorý ne zvíťazil v 2/3 z celkového počtu oblastí. Janukovyč zvíťazil v 9 východných oblastiach a Sevastopoli, Tymošenková zvíťazila v 15 oblastiach a v hlavnom meste.

1. 1. 2 Vládnutie Viktora Janukovyča

Od novozvoleného prezidenta sa očakávalo, že v krajine zavedie potrebné reformy vo všetkých oblastiach spoločenského života. Nestalo sa tak za celú dobu jeho prezidentovania v rokoch 2010 – 2014. Po nástupe do prezidentského paláca začal Janukovyč riešiť otázku rýchleho zbohatnutia rodiny a blízkeho okolia prezývaného ako klan Rodina. Hoci bol pred voľbami vnímaný ako proruský kandidát, svoju prvú zahraničnú cestu v marci 2010 uskutočnil do Bruselu, čím chcel dať najavo záujem Ukrajiny o spoluprácu s EÚ. Išlo však skôr o formálny krok, ktorý nebol podložený skutočnou snahou prezidenta integrovať krajinu do EÚ, ale len získať výhody zo spolupráce s ňou. Janukovyč požadoval finančnú pomoc na stabilizovanie ekonomiky krajiny a tiež kompenzácie za stratu časti obchodu s Ruskom, ktorá by nastala po podpísaní dohody. Pred obyvateľstvom krajiny deklaroval snahu o podpísanie asociačnej dohody s EÚ. V súvislosti s tým bol Janukovyč pod neustálym tlakom Ruska, ktoré chcelo zabrániť zblížovaniu Ukrajiny s EÚ. Za nepodpísanie asociačnej dohody krátko pred konaním samitu vo Vilniuse, prisľúbilo Rusko poskytnutie úveru vo výške 15 mld. USD, z ktorých 3 mld. USD po nepodpísaní dohody Janukovyčom aj ihneď poskytlo.

Počas prezidentovania Janukovyča sa krajina dostala do ešte kritickejšej ekonomickej situácie ako tomu bolo za Juščenka. Po úteku Janukovyča z krajiny, Ukrajina na stabilizovanie ekonomiky, aby sa nedostala do krachu, potrebovala viac ako 20 mld. USD. Pritom Janukovyč so svojou rodinou len za dobu svojho štvorročného prezidentovania zbohatol o viac ako 40 mld. USD. Podľa odhadov generálnej prokuratúry Ukrajiny, spolu so svojim klanom prezývaným Rodina, obral štát rôznymi schémami o viac ako 100 mld. USD. Ak by nebolo bezbrehého rozkrádania a obohacovania sa prezidenta a vládnych činiteľov, ekonomická situácia v krajine by nebola v takom žalostnom stave ako sa nachádzala.

1. 1. 3 Druhý Majdan

Zlá ekonomická a sociálna situácia sa na Ukrajine sa stávala čoraz neúnosnejšou, čo sa prejavilo aj na náladách obyvateľstva, ktoré v integrovaní sa do EÚ videlo svoju perspektívu zlepšenia nelichotivej situácie. Oznámenie, že ukrajinská vláda pozastavila rokovanie o Asociačnej dohode s EÚ, bolo šokom pre obyvateľstvo a stalo sa impulzom pre vyjadrenie svojej nespokojnosti. Už v novembri 2013 došlo k rozsiahlym demonštráciám po tom, ako ukrajinský premiér Mykola Azarov nepodpísal dohodu na samite EÚ vo Vilniuse (28. – 29. 11. 2013). Nepodpísanie asociačnej dohody¹⁰⁾ zdôvodnil zlou ekonomickou situáciou krajiny a nedostatočnými zárukami zo strany EÚ. Podľa opozície bol za týmto krokom tlak zo strany Ruska, ktoré požadovalo pripojenie Ukrajiny k Colnej únii a Eurázijskej hospodárskej únii vede-

10) Podmienkou podpísania dohody s EÚ bolo schválenie zákona, ktorý by väznenej (za podpísanie nevýhodného kontraktu na dodávku ruského plynu z januára 2009) bývalej premiérke Tymošenkovej umožnil odcestovať na liečenie do Nemecka. Ukrajinský parlament, v ktorom mala väčšinu Janukovyčova Strana regiónov, tento zákon neschválil.

POZNÁMKY

nej Ruskom, čo by pre Ukrajinu malo priniesť zlepšenie ekonomickej situácie, ale aj zvýšenie závislosti na Rusku. S týmto stavom sa nedokázala stotožniť prozápadná opozícia, ku ktorej patrili Arsenij Jaceňuk, Vitalij Kličko a ďalší, ako aj obyvateľstvo najmä západných a centrálnych regiónov Ukrajiny.

Následne boli na kyjevskom Majdane a na iných námestiach ukrajinských miest zorganizované hromadné demonštrácie proeurópskych aktivistov, na ktorých sa požadovala demisia vlády a prezidenta Janukovyča. Napriek tomu, že počet protestujúcich na Majdane nedosahoval úroveň z roku 2004, Ukrajinci boli radikálnejšie naladení, čo sa prejavilo na obsadzovaní administratívnych budov a vytváraní radikálne naladených zoskupení a hnutí ako Pravý sektor alebo Domobrana Majdanu. Bolo evidentné, že v protestných nepokojoch chýbala koordinácia činnosti so strany opozície a s narastajúcimi nepokojmi sa spoločnosť čoraz viac radikalizovala. Tieto skutočnosti poskytli živnú pôdu pre extrémistické, anarchistické a neonacistické skupiny, ktoré pod rúškom boja proti vláde prezentovali svoje, dovedy nezákonné postoje a činnosť. Uvedená situácia bola príznačná nielen pre Kyjev, ale aj pre ostatné regióny, najmä západné a centrálné.

Prezident Janukovyč nemienil ustupovať demonštrantom a situáciu na Majdane sa rozhodol riešiť silovým spôsobom. Povolal špeciálnu zložku ministerstva vnútra Berkut. Aj po zásahu ostreľovačov zomrelo viac ako 100 osôb. Pod tlakom európskych štátov, Janukovyč 21. februára 2014 spolu s ministrami zahraničných vecí Nemecka, Poľska, Francúzska a ruským prezidentom podpísal dohodu s opozíciou o vyriešení krízy. Rusko ako jeden zo sprostredkovateľov rokovania ministrov, dohodu nepodpísalo. Podľa dohody malo dôjsť k návratu k Ústave z roku 2004 (podľa nej má prezident menšie právomoci), k vytvoreniu vlády národnej jednoty a do decembra 2014 mali byť uskutočnené predčasné prezidentské voľby. Parlament Ukrajiny schválil zákon o platnosti ústavy z roku 2004 a Janukovyč ju mal, podľa dohody, do 24 hodín podpísať. Napriek tomu, že dohoda umožňovala Janukovyčovi vládnuť ešte do konca roku 2014, ten už na druhý deň utiekol z Kyjeva a následne do Ruska. Po zverejnení danej skutočnosti bol v parlamente zásadným spôsobom zmenený pomer hlasov. V prospech opozície začali hlasovať aj poslanci dovedy lojálni pro-prezidentskej Strane regiónov. Aj za ich prispenia bol Janukovyč odvolaný z funkcie prezidenta. Útek prezidenta bol veľkým sklamaním aj pre členov Strany regiónov, ktorá ho zo strany vylúčila.

Následne bola sformovaná nová vláda a vedenie štátu, ktorí vládli až do predčasných prezidentských a parlamentných volieb. Riadením parlamentu bol poverený Oleksandr Turčynov, ktorý do doby konania predčasných prezidentských a parlamentných volieb vykonával aj funkciu prezidenta Ukrajiny. Na čelo dočasnej vlády bol zvolený Arsenij Jaceňuk.

V predčasných prezidentských voľbách, ktoré sa konali 25. mája zvíťazil Petro Porošenko (na fotografii). Zvláštnosťou týchto volieb bolo, že po prvýkrát v histórii nezávislej Ukrajiny, už v prvom kole získal väčšinu hlasov, a to vo všetkých regiónoch, vrátane nepokojmi zmietaného regiónu Donbas.

Novozvolený prezident Petro Porošenko vypísal pre dokončenie politickej reformy predčasné voľby do parlamentu, ktoré sa konali 26. októbra. Voľby vyhral Ľudový front premiéra Arsenija Jaceňuka.¹¹⁾ Výsledkom predčasných parlamentných volieb bola likvidácia dovtedajšieho stranického systému, v ktorom v ostatných rokoch dominovali len dve politické sily: Strana regiónov Viktora Janukovyča a politická strana Vlasť (Baťkivščina) Júlie Tymošenkovej. Avšak ani v ostatných parlamentných voľbách, napriek očakávaniu, nedošlo k zmiznutiu regionálneho delenia krajiny, ktoré prispelo ku kríze v krajine. Na východe Ukrajiny výrazne uspela nástupnícka strana regiónov Opozičný blok. Na západe krajiny bol úspešný Ľudový front premiéra Arsenija Jaceňuka, s výnimkou Zakarpatskej oblasti, kde rovnako ako v centrálnej oblasti a meste Kyjev zvíťazil Blok Petra Porošenka. Pozitívom predčasných volieb bolo, že do parlamentu sa nedostali radikálne (Pravý sektor) a ultranacionalistické sily (strana Sloboda). Druhým pozitívom bolo, že parlament bol jednoznačne proeurópsky orientovaný, čo by mohlo zabezpečiť rýchlejšie napredovanie krajiny do európskych štruktúr. Ďalším pozitívom bolo, že v parlamente bola vytvorená ústavná väčšina potrebná na schválenie novej ústavy a ústavných zákonov.

Treba uviesť, že hlavnou príčinou masových nepokojov a druhého Majdanu nebolo nepodpísanie asociačnej dohody s EÚ, ale bol to dôsledok dlhotrvajúceho zlého stavu ekonomiky a vládnutia Janukovyča, ktorý uprednostňoval rýchle zbohatnutie jeho rodiny a spriaznených osôb. Úroveň korupcie nabrala nebývalé rozmery. Súdnicstvo a prokuratúra v mnohých závažných prípadoch rozhodovali nie podľa práva, ale podľa výšky úplatku.

2 RUSKÁ VOJENSKÁ AGRESIA NA UKRAJINE

Rusko v obave, že k moci sa dostanú prozápadné sily, ktoré sa budú usilovať o európsku integráciu rozhodlo sa destabilizovať situáciu na Ukrajine s cieľom zvrátiť vývoj a presadiť svoje geopolitické záujmy. Preto pripravilo scenár obsadenia Krymu a cez narýchlo pripravené referendum chcelo doriešiť pričlenenie polostrova k Rusku. Druhým krokom bolo rozdelenie Ukrajiny cestou federalizácie, čím by sa oslabili väzby medzi jednotlivými regiónmi. Následne malo dôjsť k odštiepeniu juhovýchodných oblastí (Nové Rusko). Ukrajinská vláda pochopila, že Ruskom požadovaná federalizácia je krokom k rozdeleniu štátu a na požiadavku nepristúpila. Preto sa Rusko rozhodlo o ozbrojené destabilizovanie juhovýchodných regiónov a cestou podpory volieb zabezpečiť ich uznanie. Čo aj urobilo po tzv. pseudovoľbách konaných 2. novembra 2014 v Doneckej a Luhanskej oblasti.

2. 1 Anexia Krymu

Krym bol z čias ruského cára Petra Veľkého dôležitým bodom pre rozvoj vojenskej námornej flotily. Mesto Sevastopol sa stalo hlavnou ruskou a neskôr sovietskou základňou v Čiernom mori. Problém s dislokáciou flotily nastal až po rozpade Sovietskeho zväzu. Otázka dislokácie čiernomorskej flotily mala pre Rusko strategický

11) Ľudový front premiéra Jaceňuka so ziskom 22,2 %, pričom proprezidentský Blok Petra Porošenka získal 21,8 %.

POZNÁMKY

význam v regióne Čierneho mora. Hoci sa v roku 1992 ukrajinský prezident Leonid Kravčuk a ruský prezident Boris Jeľcin dohodli na vytvorení spoločného velenia flotily, Rusko s týmto stavom nebolo zmierené. Kompromisným riešením, avšak značne nevýhodným pre Ukrajinu z hľadiska jej rozdelenia¹²⁾, bolo podpísanie rusko-ukrajinskej zmluvy v roku 1997, na základe ktorej si Rusko vymohlo právo udržiavať čiernomorskú flotilu na ukrajinskom území na ďalších 20 rokov – do roku 2017. Avšak Rusko nemienilo opustiť základňu na Kryme ani po danom termíne. Preto po nástupe do funkcie prezidenta Janukovyča boli v apríli 2010 podpísané nové dohody (tzv. charkovské), súčasťou ktorých bola aj dohoda o predĺžení termínu prenájmu námornej základne v meste Sevastopol' až do roku 2042, za čo bola znížená cena plynu pre Ukrajinu o 100 USD za tisíc metrov kubických.

Po zmene politickej situácie v krajine a úteku prezidenta Janukovyča sa Putin rozhodol pre fyzickú izoláciu Krymu od ostatnej časti Ukrajiny. Poskytol pomoc pro-ruským prvkom, ktoré zabezpečili kontrolu nad orgánmi vlády, parlamentu a silových štruktúr. Na neutralizáciu ukrajinských vojenských jednotiek na Kryme vyslalo Rusko špeciálne jednotky, ktoré boli deklarované ako tzv. jednotky domobrany Krymu. V skutočnosti išlo o ruských vojakov, ktorí pre tento účel nemali na poľných uniformách žiadne označenie o ich príslušnosti k Rusku, druhu vojska alebo hodnosti.

26. februára 2014 začalo Rusko aktívnu fázu realizácie vopred pripraveného plánu vojenskej operácie na Kryme. Rozhodnutie o spustení aktívnej fázy bolo prijaté potom ako Rusko nedokázalo udržať pri vláde ukrajinského prezidenta Janukovyča.

Scenár vojenskej operácie realizovanej na Kryme

Po prvé, Rusko po úteku Janukovyča vyslalo na Krym tisíce dobre vyzbrojených, vyzbrojených a vycvičených bojovníkov, ktorí rýchlo obsadili dôležité vojenské objekty a letiská Krymu. Rusko najprv vyslalo 150 člennú jednotku, ktorá 27. marca o 23:00 h obsadila letisko Belbek, a to bez akéhokoľvek odporu zo strany ukrajinských silových zložiek. Po zistení, že ukrajinské silové zložky na Kryme sú dezorientované a nekladú odpor, ruskí vojaci použili takýto scenár na celom území Krymu.

Obrázok 4: Príslušníci tzv. domobrany Krymu

12) Námorná flotila bola rozdelená v pomere 460 pre Rusko a 162 pre Ukrajinu. Prenájom základne bol splácaný odrátavaním dlhu Ukrajiny za ruský plyn, čím bola Ukrajina pozbavená možnosti úpravy ceny nájomného až do roku 2017.

Rusko vyslalo tisíce dobre vyzbrojených, vyzbrojených a vycvičených bojovníkov bez akýchkoľvek označení, ktorí veľmi rýchlo dokázali obsadiť dôležité objekty, zorganizovať pouličné nepokoje a eliminovať pokusy o stabilizáciu situácie na Kryme. Na obsadzovaní polostrova sa podieľali najmä vojaci z brigády špeciálneho určenia vysádkových vojsk a príslušníci diverzno-prieskumnej brigády špeciálneho určenia Hlavnej správy rozvedky (ďalej len „GRU“). V priebehu niekoľkých dní došlo k prisunu viac ako sedemtisíc ruských vojakov na Krym. Podľa platnej dvojstrannej dohody sa na Kryme nachádzalo aj 12,5 tisíc vojakov čiernomorskej flotily.

Po druhé, z Ruska bol zabezpečený prisun civilných destabilizačných skupín, ruských kozákov a radikálne naladených obyvateľov s cieľom zvýšenia destabilizácie a vyvolania dojmu hromadnej nespokojnosti miestneho obyvateľstva Krymu. Títo tvorili radikálnu časť demonštrantov protestujúcich voči novej vláde Ukrajiny a zároveň boli aj súčasťou tzv. krymskej domobrany. Na financovanie destabilizačných skupín využíva Rusko banky s ruským kapitálom, ktorých je na Ukrajine deväť. Podľa vyjadrenia Služby bezpečnosti Ukrajiny (ďalej len „SBU“) boli koordinátorom destabilizačných skupín zasielané na bankové účty sumy od 200 do 500 USD denne, čím ich neprestajne motivovali v pokračovaní destabilizácie situácie.

Okrem toho, ozbrojené sily Ruska súčasne s inváziou svojich jednotiek na Krym presunuli k hraniciam s Krymom (na územie Krasnodarského kraja) ďalších 15 tisíc vojakov. Rusko ich prítomnosť pri hraniciach s Ukrajinou zdôvodňovalo plánovaným rozsiahlym cvičením. Pre prípad, ak by došlo k ozbrojenej odвете alebo neplánovanému priebehu invázie, ruské ozbrojené sily mali v zvýšenej bojovej pohotovosti pripravených v Západných a Centrálnych vojenských okruhoch ďalších takmer 150 tisíc vojakov rôznych druhov vojsk.

Okrem vojakov špeciálnych jednotiek a vojenskej rozvedky boli do operácie na Kryme nasadení aj príslušníci ruských súkromných bezpečnostných služieb zložených najmä z bývalých príslušníkov silových štruktúr so skúsenosťami z bojov v Podnestersku a Čečensku.

Po tretie, v novom scenári vedenia vojenskej činnosti na Kryme bolo Ruskom v rámci hybridnej vojny úspešne využité rozsiahle nasadenie nevojenskej sily vo forme informačnej, psychologickkej a kybernetickej vojny. Bola spustená informačná a kybernetická vojna, pričom informačná vojna mala napomôcť vyhroteniu situácie na polostrove a podpore umelej požiadavky pripojenia sa Krymu k Rusku. Informačnou vojnou bol vytváraný obraz alternatívnej reality, ktorej poslaním pre nasadené jednotky bolo vytvoriť z protivníka vraha a netvora určeného na fyzickú likvidáciu. V prípade civilného obyvateľstva a príslušníkov ozbrojených síl protivníka bol vytváraný pocit beznádeje a nedôvery pre prípadnú výhru, ako aj nenávisť k vlastnej vláde.

Cieľom kybernetickej vojny bolo znemožniť činnosť komunikačných kanálov zákonodarnej a výkonnej moci a tiež zabezpečiť bezproblémový tok ruskojazyčnej

POZNÁMKY

propagandy, ktorá šírla informácie o „vojne s fašistami“. Utláčanie ruskojazyčného obyvateľstva, ich prenasledovanie a strach z vývoja situácie na Ukrajine sa stalo základom ruskej propagandy. Takto sa vytvorila vlastná verzia reality, ktorá destabilizovala situáciu nielen na Kryme, ale aj na Ukrajine. Pre dosiahnutie lepšieho výsledku sa v propagande stavilo na etnické a jazykové rozpory. Takýmto spôsobom sa virtuálny príbeh rozohrával na viacerých frontoch vrátane sociálnych sietí.

Súčasne s informačnou a kybernetickou vojnou prebiehala aj psychologická operácia, ktorej cieľom bolo získať pre spoluprácu príslušníkov ukrajinských silových rezortov a spravodajských služieb, ktorí poskytovali ruským zložkám požadované informácie a tiež neodporovali ruskej invázii. K tomu prispel psychologický tlak, zastrašovanie, vydieranie, ako aj presvedčanie o výhodách služby v ruských silových zložkách. Sľúbili im, že v prípade prechodu na ruskú stranu im zostanú dosiahnuté hodnosti, uznané zápočty rokov služby a budú mať vyšší plat.

V dôsledku ruského informačného a psychologického pôsobenia stratila Ukrajina ešte pred anexiou Krymu 14,5 tisíc vojakov a námorníkov slúžiacich na polostrove z celkového počtu 18 tisíc, ktorí pod nátlakom prešli alebo sa dobrovoľne rozhodli slúžiť v ruských ozbrojených silách.¹³⁾ Obdobná situácia bola aj v iných silových zložkách. Po anexii Krymu zostalo Rusku viac ako 190 vojenských útvarov, letiská a námorné prístavy s ponorom hlbším ako majú prístavy v Odeze, do ktorých boli predislokované lode z Krymu. Medzi významnejší zisk Ruska, okrem námornej základne čiernomorskej flotily, patril aj vedecko-výskumný výcvikový komplex letectva NITKA, ktorý je jediným výcvikovým strediskom v postsovietskom priestore určeným na výcvik pilotov palubného letectva. Okrem toho si Rusko ponechalo ukrajinský vojenský majetok a techniku v hodnote viac ako 11,4 mld. USD.

Ruská invázia na Kryme ukázala, že cieľom nebola priama likvidácia nepriateľa, ale ovládnutie vedomia. Použitie zbraní bolo takmer nepotrebné. Ovládnutím mysli krymského obyvateľstva, vojakov, námorníkov a príslušníkov silových štruktúr došlo k stavu, že pod informačným a psychologickým vplyvom zradili vlastný štát a podporili agresora. Výsledkom ruskej vojenskej operácie bolo rýchle získanie prevahy a úspešného zavŕšenia vojenskej operácie. Išlo o víťazstvo na dlho pripravovanom tzv. bojisku s dobre pripraveným operačným plánom, ktorý umožnil vedenie operácie s využitím politických, psychologických a informačných technológií, ktoré ruskí vojenský strategovia zahŕňajú do koncepcie vojny novej generácie.

Napriek tomu, že Krymský polostrov je od 21. marca 2014 formálne súčasťou Ruskej federácie, prevažná väčšina krajín OSN tento stav neuznala.¹⁴⁾ Hoci Krym

13) Ukrajinským vojakom a námorníkom bolo prisľúbené ponechanie hodnosti, zachovanie zápočtu doby služby a zvýšenie plátov na úroveň ruskej armády. Mnohí v domnienke, že zostanú slúžiť na Kryme a k tomu budú mať aj vyššie platy rozhodli sa pre porušenie prísahy. Avšak situácia po anexii Krymu bola celkom odlišná. Vojakov síce ponechali v ozbrojených silách Ruskej federácie, ale postupne ich predislokovali do vnútrozemia a námorníkov do iných vojenských flotíl.

14) Valné zhromaždenie OSN 27. 3. 2014 schválilo rezolúciu, v ktorej označilo referendum na Kryme a následnú ruskú anexiu tohto ukrajinského územia za nezákonnú. Za rezolúciu hlasovalo 100 krajín (zo 193 členov VZ OSN), len 11 krajín bolo proti a 58 sa zdržalo hlasovania. Rezolúcia síce nie je právne záväzná, ale odráža názor celého medzinárodného spoločenstva.

podľa medzinárodného práva (de-jure) aj naďalej patrí Ukrajine, reálne (de-facto) už na činnosť na polostrove nemá žiaden dosah.

2. 2 Destabilizovanie situácie na juhovýchode Ukrajiny

Po úspešnej a takmer bezproblémovej anexii Krymu Rusko pristúpilo k scenáru vytvárania nového štátneho útvaru na juhovýchode Ukrajiny s názvom Nové Rusko. Podľa zámeru ruských politických technológov mal z ôsmich administratívnych oblastí juhovýchodu Ukrajiny vzniknúť separatistický štát. Rusko sa v súvislosti s destabilizovaním situácie na juhovýchode krajiny spoliehalo, rovnako ako na Kryme, na značnú podporu ruskojazyčného obyvateľstva, k čomu využilo rozsiahlu propagandu o pre nich neprijateľnej novej kyjevskej vláde a poukazovaní na značné, takmer antagonistické (nezmieriteľné) rozdiely medzi západom a juhovýchodom Ukrajiny. Dochádzalo pritom k úmyselnému skresľovaniu skutočností tak, aby sa vyostrovali rozpory medzi ruským a ukrajinským etnikom na východe a západe krajiny.

Po prvé bolo poukazované na rozdielny etnický a politický faktor. Zdôrazňovala sa skutočnosť, že regióny na juhovýchode Ukrajiny sú obývané etnickými Rusmi vo väčšej miere ako iné regióny (okrem Krymu). Faktom však je, že ani v tzv. proruských oblastiach ako sú Luhanská a Donecká oblasť, počet etnických Rusov nepresahoval 40 % obyvateľov, ktorí majú pod vplyvom ruských médií proruské pohľady a sú za tesnejšiu spoluprácu s Ruskom tak v rámci Spoločenstva nezávislých štátov, ako aj Colnej únie a novovytváranej Eurázijskej únie.

Po druhé bol zdôrazňovaný ekonomický faktor, najmä skutočnosť, že juhovýchodné regióny Ukrajiny sú ekonomicky najviac rozvinuté a dotujú západné regióny. V skutočnosti ide o regióny, ktoré boli najmä prostredníctvom doneckých oligarchov dotované zo štátneho rozpočtu vo väčšej miere ako západné. Len do nerentabilnej ťažby v uhoľných baniach, ktoré sú vo vlastníctve miliardára Renata Achmetova, priameho sponzora Janukovyčovej Strany regiónov, štát ročne vkladal 1 mld. UAH. Okrem toho bol priemysel na východe Ukrajiny zastaraný, čo vyžadovalo značné dotácie štátu, len aby sa udržala výroba a zamestnanosť v regióne.

Po tretie to bol kultúrny a historický faktor. Podľa dobre premyslenej ruskej propagandy bola príčinou rozporov jazyková a náboženská odlišnosť, ktorá údajne rozdeľovala Ukrajinu na dve časti. Pravdou je, že ani v juhovýchodných regiónoch, ktoré boli historicky dlhú dobu pod správou Moskvy a kde bola používaná takmer výlučne ruština, nikto nebránil využívaniu ukrajinčiny. Obdobne tomu bolo aj v západných regiónoch, kde obyvateľstvo hovoriace prevažne ukrajinsky, mohlo a využívalo ruštinu. Problém spočíval skôr v Ruskom presadzovanej otázke zavedenia druhého štátneho jazyka, ktorým by na Ukrajine bola ruština.

Z hľadiska náboženstva¹⁵⁾ má na juhovýchode Ukrajiny silné postavenie Ukrajinská pravoslávna cirkev moskovského patriarchátu pod správou Moskvy.

15) Ukrajinská pravoslávna cirkev Moskovského patriarchátu je najväčšou cirkvou na Ukrajine (46% veriacich). Je autonómnou súčasťou Ruskej pravoslávnej cirkvi so sídlom v Moskve. Menej ako štvrtina veriacich Ukrajiny (22 %) sa hlási k Ukrajinskej pravoslávnej cirkvi Kyjevského patriarchátu, ktorej patriarcha presadzuje nezávislosť cirkvi od Moskovského patriarchátu, čo vyvoláva sústavné spory.

POZNÁMKY

V centrálnych a v západných regiónoch má dominantnejšie postavenie Ukrajinská pravoslávna cirkev kyjevského patriarchátu a čiastočne aj katolícka cirkev. Vzhľadom na to, že Moskva využíva pravoslávnu cirkev na presadzovanie svojich politických záujmov a budovanie tzv. Ruského sveta, dochádza k neustálym treniciam a napätiam medzi vedením pravoslávnej cirkvi kyjevského a moskovského patriarchátu. Moskovský patriarcha Kirill¹⁶⁾ má v pláne ešte viac zmenšiť vplyv kyjevského patriarchátu a veriacich získať v prospech svojej cirkvi.

Rozpor bol vyvolávaný aj rozdielnym vnímaním a postojom k histórii a jej hrdinom. Kým na západnej Ukrajine uznávali činnosť Organizácie ukrajinských nacionalistov, Ukrajinskej povstaleckej armády a Stepana Banderu¹⁷⁾ ako národného hrdinu, na juhovýchode Ukrajiny ho považovali za nacistického kolaboranta.

Všetky tieto tzv. rozpory boli výrazne zveličované ruskou propagandou. Mali za cieľ vyburcovať obyvateľstvo na juhovýchode krajiny, aby vyšlo do ulíc a s podporou proruských separatistov požadovalo vytvorenia autonómie, v ktorej by bola vlastná samospráva a oficiálnym jazykom by bola ruština, čo sa Rusku podarilo naplniť. Následne dobre organizované ozbrojené skupiny obsadili mnohé administratívne budovy v Doneckej a Luhanskej oblasti, a tým aj prebrali kontrolu nad činnosťou miest. Moskva po prepuknutí nepokojov neskrývala svoju podporu separatistom, ale popierala a popiera účasť príslušníkov svojich ozbrojených síl v konflikte. Napriek tvrdeniam, že má záujem na stabilizovaní situácie na Ukrajine, Rusko k hraniciam s Ukrajinou vyslalo, pod zámienkou rôznych cvičení, 40 tisíc vojakov s bojovou technikou, pripravených v prípade potreby zasiahnuť.

V dôsledku ozbrojenej činnosti separatistov a pripravovanej ruskej agresie vláda Ukrajiny vyhlásila čiastočnú mobilizáciu a z rozpustených vojsk ministerstva vnútra a dobrovoľníckych práporov vytvorila Národnú gardu s plánovanými počtami 60 tisíc osôb. Ozbrojené sily spolu s Protiteroristickým centrom Alfa¹⁸⁾ začali protiteroristickú operáciu voči ozbrojeným separatistom a teroristom na východe krajiny.

Moskva dostala Ukrajinu do stavu dlhotrvajúceho vojenského konfliktu. Donútila ju zvyšovať výdaje na zbrojenie, financovanie zvyšujúceho sa počtu príslušníkov silových rezortov a dobrovoľníkov ako aj procesu mobilizácie. Rusko destabilizovaním situácie v juhovýchodných regiónoch priamo zabezpečilo zvýšenie počtu nespokojných obyvateľov Donbasu tak s bezpečnostnou, ako aj s ekonomickou a sociálnou situáciou. Tým sa zvýšil počet odporcov ukrajinskej vlády a prívržencov Ruska.

16) Hlava ruskej pravoslávnej cirkvi patrí medzi najbohatších ľudí v Rusku. Jeho majetok sa odhaduje na 4 mld. USD. Ako metropolita začal podnikať v 90. rokoch a zbohatol na dovoze cigariet a alkoholických nápojov do Ruska. Využil pritom skutočnosť, že cirkev ako nezisková organizácia bola až do roku 1997 oslobodená od platenia spotrebnej dane.

17) Prezident Ukrajiny Juščenko 12.11.2007 udelil rád Hrdinu Ukrajiny Romanovi Šuchevičovi a Stepanovi Banderovi. Následne 2.4.2010 Donecký apelačný súd pozbavil Banderu a 21.4.2010 aj Šucheviča udelených vyznamenaní.

18) Protiteroristické centrum Alfa patrí do štruktúry Služby bezpečnosti Ukrajiny, čiže civilnej a vojenskej kotrozvedky.

2. 2. 1 Separatizmus v Luhanskej a Doneckej oblasti

POZNÁMKY

Po anexii Krymu bola bezpečnostná situácia vyvolaná proruskými separatistami a časťou miestneho obyvateľstva v Luhanskej a Doneckej oblasti najhoršia. Údajnou príčinou ozbrojených nepokojov bolo podľa separatistov nelegitímne zvrhnutie prezidenta Janukovyča a chýbajúci dialóg s vládou v Kyjeve, ktorá ignorovala potreby a očakávania regiónu, vrátane jazykového zákona o používaní ruštiny. Faktom je, že po úteku Janukovyča z krajiny, ukrajinský parlament sa unáhlil a schválil zákon, ktorým sa zrušil štatút regionálnych jazykov vrátane ruského. Hoci parlamentom schválený zákon nebol úradujúcim prezidentom Turčinovom podpísaný, a tým ani nenadobudol platnosť, proruská propaganda daný stav šikovne využila v prospech vyburcovania ruského etnika a destabilizovania situácie. V dôsledku nevraživej mediálnej propagandy voči ukrajinskej vláde a premysleného ruského plánu vytvorenia separatistických republík boli už 11. mája proruskými separatistami narýchlo zrealizované referendá. Následne došlo k vyhláseniu nezávislosti tzv. Luhanskej ľudovej republiky a Doneckej ľudovej republiky. Treba podotknúť, že z hľadiska platnej ukrajinskej ústavy boli referendá (rovnako ako aj na Kryme) uskutočnené protiústavne, pretože sa nekonali na celom území krajiny a so súhlasom vlády.

Napriek tomu, že nelegálne referendum prebehlo v obmedzenom rozsahu a s mnohými porušeniami, výsledky mali byť podľa nariadenia separatistov „viac ako presvedčivé“. Podľa vyjadrení proruských separatistov sa hlasovania údajne zúčastnilo až 81 % obyvateľov Luhanskej oblasti, z ktorých sa za nezávislosť vyslovilo 96,2 %. ¹⁹⁾ Za nezávislosť samozvanej Doneckej ľudovej republiky sa vyjadrilo 89 % obyvateľov zúčastnených na hlasovaní. Podľa vyjadrenia predsedu parlamentu a v tom čase úradujúceho prezidenta Turčinova sa hlasovania v Doneckej oblasti zúčastnilo len 30% obyvateľov oblasti a v Luhanskej oblasti nie viac ako 32 % obyvateľov. To znamená, že referendum bolo nielen nezákonné, ale aj neplatné. ²⁰⁾

Separatistické referendá realizované na východe Ukrajiny 12. mája 2014 mali za cieľ znemožniť obyvateľom daných regiónov zúčastniť sa predčasných prezidentských volieb 25. mája a to tým, že ešte pred predčasnými voľbami sa vyslovia za nezávislosť separatistických území, na ktorých nebude platiť legislatíva Ukrajiny.

Hoci samozvané republiky vykonali referendá o nezávislosti, k ich uznaniu nedošlo ani zo strany Ruska a to až do doby konania tzv. volieb miestnych vlád. Separatisti ďalej pokračovali v bojovej činnosti s cieľom získať pod kontrolu čo najväčšie územie Ukrajiny a tým aj zväčšiť svoje tzv. republiky. K zlomu v konflikte došlo až v auguste 2014, kedy sa ukrajinským jednotkám podarilo vytlačiť separatistov z mnohých obsadených území Donbasu. Ukrajinskej armáde a iným silovým zlož-

19) Dostupné na internete: <<http://ria.ru/spravka/20140512/1007494562.html#ixzz32EODt8Ci>>.

20) V nepokojnej Doneckej a Luhanskej oblasti sa kvôli kritickej bezpečnostnej situácii mohli konať voľby iba v niektorých okresoch. Volebná účasť bola v Doneckej a Luhanskej oblasti 23 % resp. 43 % v tých obvodoch, kde sa voľby konali. V Doneckej a Luhanskej oblasti bola činnosť obvodných a okrskových volebných komisií blokováná separatistami. V Doneckej oblasti z bezpečnostných dôvodov fungovali volebné miestnosti v 9 z 22 obvodných komisií a v Luhanskej oblasti v 2 z 12.

POZNÁMKY

kám zapojeným do protiteroristickej operácie by sa s najväčšou pravdepodobnosťou podarilo oslobodiť všetky územia a separatistov donútiť kapitulovať, ak by to neprekazili mierové rokovania²¹⁾ uskutočnené 5. septembra v Minsku. Z minskej dohody vyplynulo zastavenie bojovej činnosti, odtiahnutie delostrelectva a ťažkej bojovej techniky 15 km na každej strane línie konfliktu, výmena zajatcov a monitoring rusko-ukrajinskej hranice monitorovacou skupinou OBSE. Táto vynútená prestávka však pomohla separatistom doplniť zásoby a výzbroj z Ruska a napriek podpísanej dohode pomerne úspešne pokračovať v bojoch a zväčšovaní obsadenia územia Donbasu. Už koncom septembra, napriek podpísanej dohode, došlo k obsadeniu území najmä smerom k Azovskému moru, čím sa snažili o vytvorenie koridoru spájajúceho Donbas s Krymom (obrázok 5). Minské dohody podpísané 5. septembra boli od samého začiatku porušované separatistami a slúžili len na získanie času na zvýšenie bojaskopnosti a lepšiu prípravu na vojenské zabezpečenie miestnych volieb v Donbase, ktorými dokončili proces vytvárania tzv. nezávislých republík.

Obrázok 5: Územia pod kontrolou separatistov pred a po podpísaní prímeria

Pseudovolby v Donbase

Ukrajina nesúhlasila s konaním pseudovolieb v Luhanskej a Doneckej oblasti (Donbaský región) a ich prípravu považovala za hrubé porušenie minských dohôd. Aj EÚ označila voľby za prekážku mierového procesu a napriek tomu ich separatisti 2. novembra 2014 uskutočnili.²²⁾ Kontroverzné voľby na východe Ukrajiny odsúdili viacerí svetoví lídri vrátane generálneho tajomníka OSN Pan Ki-muna, ako prekážku k zastaveniu vojny. Naopak Moskva, ktorá financuje a vyzbrojuje separatistov v Donbase, ako jedinú výsledky volieb rešpektovala. Ruský minister zahraničných vecí Sergej Lavrov týždeň pred konaním volieb, bez toho aby počkal na ich priebeh a výsledok vyhlásil, že Rusko bude voľby na separatistických územiach rešpektovať. Tým dal medzinárodnému spoločenstvu a ukrajinskej vláde jasne najavo, že Rusko sa nemieni vzdať obsadených území Ukrajiny a bude aj naďalej podporovať proruských separatistov.

21) Rokovaní o zastavení vojenského konfliktu sa zúčastnil predstaviteľ OBSE, lídri samozvaných ľudových republík, ruský veľvyslanec na Ukrajine a za ukrajinskú stranu bývalý prezident Kučma.

22) Predčasné parlamentné voľby sa konali na Ukrajine 26. októbra. Na separatistických územiach sa rozhodli ukrajinské voľby ignorovať a stanovili si svoj termín.

O tom, že išlo o zinscenované voľby svedčí aj fakt, že sa ich v Donecku mohlo zúčastniť len 10 % obyvateľstva. Kandidáti, ktorí sa vo „voľbách“ uchádzali o priazeň voličov Donbasu, spravidla neboli miestnymi politikmi. O imitácii volieb svedčí aj skutočnosť, že do volebnej kampane nebola pripustená žiadna opozícia a tiež aj to, že hlasovanie a sčítanie hlasov nikto nekontroloval. V Doneckej republike bol za „prezidenta“ zvolený samozvaný premiér Alexandr Zacharčenko. V Luhanskej oblasti sa „prezidentom republiky“ stal Igor Plotnický, ktorý bol aj do volieb lídrom neuznanej republiky. Pre zvýšenie počtu hlasujúcich v tzv. Doneckej ľudovej republike mohli voliť osoby staršie ako 16 rokov a tiež sa mohlo voliť prostredníctvom internetu. Voliči v tzv. Doneckej ľudovej republike a v Luhanskej ľudovej republike mohli hlasovať zaslaním svojich hlasov poštou.

Obrázok 6: „Slobodné voľby“ pod dohľadom ozbrojených separatistov

Rusko umožnilo hlasovať aj utečencom z Doneckého a Luhanského regiónu zhromaždených v troch utečeneckých táboroch v Rostovskej oblasti Ruskej federácie. Hoci voľby v odštiepeneckých republikách nezvýšili šance na ich medzinárodné uznanie, je možné konštatovať, že Ukrajina pravdepodobne na dlhé roky stratila kontrolu nad týmito územiaми. Moskve sa s podporou separatistických volieb podarilo prekresliť hranice Ukrajiny, a tak prehĺbiť konflikt na východe krajiny na dlhé obdobie.

2. 2. 2 Neúspech projektu Nové Rusko

Napriek tomu, že na separatistických územiach sa konali voľby a lídri samozvaných republík nechceli zostať v štruktúre Ukrajiny je evidentné, že pôvodná idea vytvorenia nového štátneho útvaru s názvom Nové Rusko (Novorosija) zaznamenala neúspech. Ani po počiatkových úspechoch proruských separatistov v obsadzovaní území (apríl – august 2014) v Luhanskej a Doneckej oblasti sa ukrajinské obyvateľstvo na juhovýchode krajiny nepriklonilo k idei Nového Ruska v takej miere ako sa očakávalo v Moskve. Dôležité mestá ako Dnepropetrovsk, Charkov, Cherson, Nikolajev, Zaporozie a Odesa zostali pod kontrolou Kyjeva. Podpora separatistických ideí nebola dostatočne veľká ani v Doneckej a ani v Luhanskej oblasti,

POZNÁMKY

kde bol počet etnických Rusov po Kryme najvyšší a dosahoval do 40 %. Práve naopak, v dôsledku agresívneho zasahovania Ruska do vnútorných záležitostí Ukrajiny sa podpora zachovania celistvosti krajiny zvýšila.²³⁾ Tento stav jednoznačne svedčí o umelo vyvolanom probléme požiadavky obyvateľov juhovýchodu krajiny o osamostatnenie. Rusko sa snažilo cestou separatických tendencií a ozbrojeného konfliktu dosiahnuť vytvorenie nového štátneho útvaru Nové Rusko vytvoreného z ôsmich najpriemyselnejších administratívnych oblastí na juhu východe Ukrajiny (od Luhanskej po Odeskú oblasť). Kvôli nízkej podpore zo strany obyvateľstva v daných regiónoch majú proruskí separatisti v súčasnosti pod kontrolou len časť (cca 25 %) regiónu Donbasu.

3 PRÍČINY NEÚSPECHOV VEDENIA PROTITERORISTICKEJ OPERÁCIE

Hoci plán vytvorenia nového štátneho útvaru sa nepodaril, boje na východe Ukrajiny pokračujú. Napriek tomu, že antiteroristická operácia bola začatá už 7. apríla 2014, ani po dlhých mesiacoch jej trvania nepriniesla očakávaný úspech a to oslobodenie území od separatistov na východe krajiny.

K nízkej úspešnosti protiteroristickej operácie prispelo neefektívne riadenie a vzájomné koordinovanie jednotiek nasadených z rôznych rezortov. Problém spočíval v rozdielnom nazeraní vedúcich funkcionárov silových rezortov na vedenie operácie.

Ďalším faktorom nízkej efektivity protiteroristickej operácie bolo nasadzovanie málo vycvičených jednotiek na vedenie boja v zastavanom priestore, ktorý má svoje špecifiká najmä z hľadiska osídlenia civilným obyvateľstvom.

Problémom, najmä v začiatkoch protiteroristickej operácie, bola nízka alebo žiadna psychologická príprava príslušníkov silových štruktúr nasadzovaných do operácie. Väčšina z nich nebola pripravená bojovať proti obyvateľom vlastnej krajiny. Obdobná situácia nastala aj v prípade mobilizovaných osôb, ktoré bez patričnej prípravy po nasadení proti ruským vojenským a seperatistickým ozbrojeným jednotkám dezertovali. Na uvedenom stave sa odrazil fakt, že nie všetci Ukrajinci spadajúci pod brannú povinnosť, chceli bojovať proti proruským separatistom, pretože sami nesúhlasili s ukrajinskou vládou a jej vnútornou a zahraničnou politikou.

Po udalostiach na Kryme a následne aj na východe Ukrajiny sa ukázal problém v oblasti bezpečnostných zložiek, ktorým bola venovaná malá pozornosť v oblasti výzbroje, výcviku a výberu personálu lojálneho ukrajinskému štátu. V súvislosti s ostatnými udalosťami vznikla akútna potreba zefektívnenia činnosti bezpečnostných zložiek a personálnych zmien. Na závažnosť uvedeného problému poukázal aj riaditeľ SBU Valentín Nalyvajčenko, ktorý uviedol, že v SBU za Janukovyčovej vlády pracovalo okolo 30 % príslušníkov spolupracujúcich s ruskou Federálnou službou bezpečnosti. Obdobná situácia bola aj na Ministerstve vnútra Ukrajiny. Len v Don-

23) Podľa sociologického prieskumu ukrajinskej agentúry Rejting z augusta 2014 stúpila podpora obyvateľstva zotrvať v jednotnom štáte na 75 % v porovnaní s aprílom 2014, kedy bola na úrovni 69 %.

base bolo po začiatku protiteroristickej operácie potrebné vymeniť viac ako 20 tisíc príslušníkov milície, ktorí podporovali proruské separatistické procesy v danom regióne. Ruská propaganda a psychologický tlak zohrali svoju úlohu aj v prípade špeciálnej jednotky MV Kiev-2, ktorá opustila bojisko. Nízka úroveň patriotizmu a lojality bola aj medzi príslušníkmi ozbrojených síl, ako napríklad v prípade 51. mechanizovanej brigády, keď značná časť jednotky prešla na stranu proruských separatistov (51. mb bola rozpustená a neskôr bola vytvorená 14. brigáda). Problém s nedostatkom lojálnych príslušníkov regulárnych silových zložiek napomáha riešiť 30 práporov zložených z dobrovoľníkov, ktoré sú súčasťou Národnej gardy ministerstva vnútra. Je evidentné, že ukrajinská vláda nevenovala dostatočnú pozornosť dlhodobému vplyvu Ruska na príslušníkov silových štruktúr a zamestnancov vládnych orgánov. K odstráneniu tohto nedostatku by mal prispieť zákon o lustráciách schválený 16. septembra, čím by malo dôjsť k očisteniu štátnych orgánov a silových štruktúr.

Vážnym dôvodom problematického stabilizovania bezpečnostnej situácie v Donbase bola značná podpora zo strany bývalého prezidenta Janukovyča a Ruska. V rukách separatistov sa okrem ľahkých streleckých zbraní objavili aj prenosné protiletadlové komplety, ktorými zostreľovali ukrajinské letectvo, bojové vozidlá pechoty a tanky. Na účinnejšie kladenie odporu ukrajinským silovým zložkám boli separatistom dodané z Ruska raketové systémy BM-21 Grad a pravdepodobne aj protiletadlový systém 9K37M Buk, ktorým bolo v júli 2014 nad územím Donbasu zostrelené malajzijské dopravné lietadlo s 298 cestujúcimi na palube. Ruská federácia popiera dodávku vojenskej techniky a výzbroje pre separatistov na východe Ukrajiny.

Obrázok 7: Raketomet BM-21 GRAD

Obrázok 8: Protiletadlový sys. 9K37M Buk

Proti ukrajinským vojakom a dobrovoľníkom z 30 dobrovoľníckych práporov zapojených do protiteroristickej operácie účinne pôsobila okrem ruskej vojenskej techniky aj ruská vojenská rozvedka (ďalej len „GRU“) prostredníctvom svojich jednotiek rádioelektronického prieskumu a elektronického boja nachádzajúcich sa v blízkosti ukrajinských hraníc. Tieto jednotky sa podieľali na rušení rádiového spojenia ukrajinskej pohraničnej služby, ako aj odpočúvaní rádiovéj a telefonickej komunikácie (jednotky SIGINTu). Informácie získané odpočúvaním komunikácie medzi ukrajinskými jednotkami boli následne poskytované separatistom, ktorí sa vedeli včas pripraviť na presun alebo útok ukrajinských jednotiek.

POZNÁMKY**Hlavné problémy protiteroristickej operácie v Donbase**

- Neskoré reagovanie vlády a silových zložiek na vzniknutú situáciu.
- Zmena nálad veľkej časti obyvateľstva v prospech separatistov.
- Nízka úroveň lojality vedenia a nasadených príslušníkov silových zložiek.
- Časté zmeny na vedúcich funkciách na MO UKR, GŠ OS a MV UKR.
- Problémy s plánovaním protiteroristických operácií.
- Nízka vzájomná koordinácia činnosti silových zložiek.
- Nedostatočne zabezpečená rusko-ukrajinská hranica.
- Únik informácií v prospech Ruska a proruských separatistov.
- Dezertovanie ukrajinských vojakov a dobrovoľníkov.
- Slabé logistické zabezpečenie.
- Nízka vycvičenosť vedenia operácie v zastavanom priestore.
- Nekoordinované ústupy – zanechanie munície a zbraní.

4 POLITICKÉ, EKONOMICKÉ A VOJENSKÉ DÔSLEDKY KRÍZY NA UKRAJINE

Ukrajinská kríza zo začiatku roku 2014 zmenila politickú, ekonomickú a vojenskú situáciu nielen medzi Ruskom a Ukrajinou, ale aj status-quo v Európe, ktorý vznikol po skončení studenej vojny. Rusko vyhodnotilo zmenu politickej situácie na Ukrajine ako signál na ochranu svojich záujmov. Západné krajiny vyhodnotili postup Ruska ako agresiu voči suverénnemu a nezávislému štátu. Vzniknutý konflikt bude dlhotrvajúci a zasiahne nielen Ukrajinu ale aj Rusko, USA a Európu. Nová etapa bojov sa stala realitou, pričom nie je možné predvídať ani dobu trvania a ani výsledok. Je však zrejmé, že pre euroatlantický región začala nová éra vzťahov. Rusko-ukrajinský konflikt otvoril obdobie rusko-americkej konfrontácie, ktorý bude mať dopady aj na bezpečnosť vo svete. Udalosti na Ukrajine majú a ešte budú mať celý rad priamych a nepriamych, krátkodobých i dlhodobých, politických, ekonomických a bezpečnostných dôsledkov.

4. 1 Politické dôsledky konfliktu

Ukrajinská kríza spôsobila radikalizáciu medzinárodnej politiky, zvýšila medzinárodné napätie a vyvolala politickú konfrontáciu medzi Západom a Ruskom, čo bude mať priame a nepriame dôsledky na politickú situáciu na Ukrajine, v Rusku a aj v EÚ. Rusko-ukrajinský konflikt vytvoril potrebu prehodnotenia politiky Ukrajiny, tak v zahraničnej ako aj vnútornej politickej oblasti. Jednoznačné rozhodnutie

Ukrajiny pripojiť sa k EÚ spôsobilo problém vo vzťahoch s Ruskom, ku ktorému sa bude musieť hľadať nový prístup. V prípade zrieknutia sa tzv. neblokovaného štatútu²⁴⁾ zakotveného v ústave, bude sa Ukrajina s najväčšou pravdepodobnosťou usilovať o vstup do NATO. Tento krok vyvolá ešte väčšie rozpory s Ruskom. Krymská kríza odhalila niekoľko rizikových faktorov, ktoré negatívne ovplyvnili nielen dianie v EÚ, ale aj na celom kontinente. Rusko-ukrajinský konflikt zaktivizoval radikálne pravicové a separatistické tendencie²⁵⁾ a hnutia v celej Európe, o neofašistických a neonacistických hnutiach nehovoriac.

Vo vnútro politickej oblasti na Ukrajine spôsobila kríza rýchlu zmenu politického systému cestou predčasných volieb prezidenta a parlamentu. K dokončeniu politických zmien bude potrebná ešte zmena ústavy, ktorá musí odrážať nové reálie a potreby presného delenia právomocí medzi prezidentom, vládou a parlamentom. Súčasný politický systém má ešte stále tendenciu k zrážkam mocenských frakcií o rozdelenie moci medzi jednotlivými zložkami vládnej moci.

4. 2 Ekonomické dopady

Ekonomika Ukrajiny prežíva ťažké obdobie. Pre objektivnosť treba uviesť, že ekonomická situácia na Ukrajine bola veľmi zlá aj pred konfliktom s Ruskom a vojenský konflikt ekonomické problémy ešte viac prehĺbil. K poklesu ekonomiky došlo vo všetkých oblastiach národného hospodárstva vo všetkých regiónoch krajiny. Hoci separatisti kontrolovali len 1 % územia Ukrajiny, ich činnosť spôsobila značné ekonomické straty. Cielene poškodili výrobné podniky a vytopili uhoľné bane na východe Ukrajiny. V dôsledku činnosti proruských separatistov priemyselná výroba v Doneckej oblasti klesla o 40 % a v Luhanskej o viac ako 56 %. Po zastavení dodávok plynu pre Ukrajinu v zimnom období chýbalo takmer 4 – 5 mld. metrov kubických plynu, a to aj napriek reverzným dodávkam z Poľska, Maďarska a zo Slovenska. Tento stav sa negatívne odrazil najmä na dodávkach teplej vody a vykurovaní. V dôsledku vojnového konfliktu a ruských ekonomických sankcií došlo k prepadu národnej meny o viac ako 60 %. Hoci devalvácia ukrajinskej meny (hrivny) bola výhodná pre ukrajinských exportérov, na druhej strane predražila import a splácanie úverov pre podnikateľov aj občanov. Kríza spôsobila citeľný pokles životnej úrovne obyvateľov. Hrubý domáci produkt sa do konca roka 2014 prepadol o 8 %. V súčasnosti sa ekonomika krajiny drží len vďaka starým rezervám a pomoci od Medzinárodného menového fondu, ktorý odsúhlasil finančnú pôžičku vo výške 17 mld. USD (13,49 mld. EUR). Je viac ako pravdepodobné, že Ukrajina bude aj v blízkej budúcnosti potrebovať ďalší záchraný finančný balík. Ďalšia pôžička však vytvorí ďalší problém pri jej splácaní. Negatívnym dopadom krízy sú aj výrazné obmedzenia vývozu mnohých ukrajinských tovarov na ruský trh. Tento stav spôsobil prepúšťanie zamestnancov a tým aj zvýšenie napätia v celej spoločnosti.

24) Janukovyčova vláda pod tlakom Ruska zakotvila v Ústave Ukrajiny neblokovaný štatút, tzn. nezapájania sa do žiadnych vojenských blokov. Tento krok mal zabrániť vstup Ukrajiny do NATO.

25) O získanie nezávislosti sa usiluje Škótsko, Katalánsko, Baskicko, Korzika a iné.

POZNÁMKY

4. 3 Vojenské a bezpečnostné dôsledky

Vynútený stav celkovej militarizácie krajiny neúmerne zaťažil štátny rozpočet. Mobilizácia, urýchlené dopĺňanie výzbroje a neplánované vojenské výcviky si vyžiadali značné finančné výdaje zaťažujúce hospodárstvo krajiny. Konflikt na východe Ukrajiny zasiahol celú krajinu. Ľudský potenciál bol zameraný najmä na otázky stabilizovania bezpečnostnej situácie v krajine. Podniky obranného priemyslu pracovali na dodávkach zbraní a munície pre príslušníkov silových štruktúr zapojených do protiteroristickej operácie, ale nie na export z ktorého by boli príjmy do štátneho rozpočtu. Rozhodnutie ukrajinského prezidenta zo 16. júna 2014 prerušiť vojensko-technickú spoluprácu s Ruskom je pre Ukrajinu takmer devastačné. Zákaz dvojstrannej spolupráce sa dotkol 79 ukrajinských a 859 ruských podnikov vojenského obranného priemyslu, pričom polovica ukrajinskej produkcie podnikov vojenskopriemyselného komplexu (ďalej len „VPK“) bola exportovaná do Ruska. Okrem toho bolo viac ako 70 % komponentov a surovín potrebných na výrobu ukrajinskej vojenskej techniky a zariadení dovážaných z Ruska, čo má pri zastavení ich dodávok za následok zníženie ukrajinskej výroby, a tým aj zníženie exportu vojenskej techniky, ktorý v roku 2013 pre Ukrajinu predstavoval prínos 1,3 mld. USD.

Vojenský konflikt s Ruskom mal pozitívny dopad na oživenie výroby v ukrajinských podnikoch VPK tým, že získali značné objemy objednávok na dodávky zbraní, munície a vojenskej techniky pre silové zložky zapojené do protiteroristickej operácie na východe Ukrajiny, ako aj na celkové zvýšenie bojaskopnosti silových štruktúr.

Ďalším pozitívom je, že prezident a vláda začali venovať zvýšenú pozornosť financovaniu všetkých bezpečnostných orgánov, vrátane ozbrojených síl, ktorým bolo prisľúbené doplnenie výzbroje o modernú výzbroj, výstroj a vojenskú techniku.

5 ZÁVER

Udalosti na Ukrajine poukázali na skutočnosť, že napriek niektorým rozdielnym politickým, ekonomickým a kultúrnym postojom nejde o konflikt medzi západnou proeurópskou a východnou proruskou Ukrajinou, ale o umelo vyvolaný etnický konflikt, ktorý by bez ruskej podpory pravdepodobne ani nevznikol. V skutočnosti ide o konflikt dvoch štátov, pričom Rusko chce výrazne oslabiť ukrajinskú nezávislosť²⁶⁾ a tým získať možnosť zotrvania Ukrajiny vo svojej sfére vplyvu. Totiž bez Ukrajiny by žiaden z ruských projektov, ako Colná únia a Eurázijská ekonomická únia, nemal plnohodnotný význam.

Ruská intervencia na Ukrajine má priame dopady nielen na jej bezpečnostnú, ekonomickú a politickú situáciu, ale aj na vzájomne vzťahy dvoch slovanských susedov. Vzájomná nevraživosť a spôsobené krivdy sa budú stierať celé generácie.

26) Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/7242245/spisovatel-andruchovyc-mate-velke-stastie-ze-nesusedite-s-ruskom.html#ixzz35kbnFKCo>>.

K stabilizácii situácie na východe Ukrajiny by mala prispieť nová Ústava Ukrajiny. Podľa predkladateľa návrhu ústavy prezidenta Petra Porošenka decentralizácia vlády a prinavrátenie štatútu regionálneho jazyka pre ruštinu, by mali prispieť k stabilizácii situácie v krajine. Na druhej strane, ukrajinský prezident je proti federalizácii krajiny a schváleniu štatútu druhého štátneho jazyka pre ruštinu. Avšak to sú práve tie problémové body, v ktorých sa pohľady proruských separatistov rozchádzajú s pohľadmi ukrajinskej vlády a prezidenta Porošenka.

Kým nedôjde k celospoločenskej dohode, stabilizácii politickej situácie, decentralizácii vlády, riešeniu sociálnych problémov a k výraznému zlepšeniu ekonomiky, dovedy nebude možné vyriešenie tejto situácie. Nakoľko úspešne sa to podarí, to bude záležať na samotných obyvateľoch Ukrajiny.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BOJK, O. - GONEC V.: *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. 1. vyd. Brno : JOTA, 1997. 272 s. ISBN 80-7217-031-7.

DULEBA, A. - HIRMAN, K.: *Rusko na konci Jelčínovej éry : Zahraničná a vnútorná politika, rozširovanie NATO a záujmy Slovenska*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 1999. 321 s. ISBN 80-88935-10-5.

KUCHYŇKOVÁ, P. - ŠMÍD, T.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno : Mezinárodní politický ústav Masarykovy univerzity, 2006. 240 s. ISBN 80-210-4171-4.

MAKARČUK, S. A.: *Etnična istorija Ukrajiny*. Kyjev : Znannja, 2008.

MARUŠIAK, J.: *Ukrajina : Oranžová evolúcia*. Bratislava : Euractiv, 2004.

MLYNAŘIK, J.: *Osud banderovců a tragedie řeckokatolické církve*. Praha : Libri, 2005. 96 s. ISBN 80-7277-204-X.

MOROZOVOVÁ, N.: Geopolitics, Eurasianism and Russian Foreign Policy Under Putin. In: *Geopolitics*, Vol. 14, 2009, No. 4.

POLYAKOV, L.: Current Russian-Ukrainian Rapprochement : Forward or Backward? A Rejoinder. In: *Security Dialogue*, Vol. 33, 2002, No. 2.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Vysvetlite príčiny vnútorných rozporov na Ukrajine.
2. Dôsledky nepodpísania asociačnej dohody s Európskou úniou.
3. Popíšte ruský spôsob vedenia hybridnej vojny na Kryme.
4. Charakterizujte problémy separatizmu na východe Ukrajiny.
5. Politické a ekonomické dopady krízy na Ukrajine.

Recenzenti: Ing. František MATYÁŠ, PhD., mjr. Ing. Milan HANKO

MANAŽMENT OCHRANY ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA V OZBROJENÝCH SILÁCH

Ing. Milota **KUSTROVÁ**, PhD.

ÚVOD

Ochrana a skvalitňovanie životného prostredia je jednou zo základných podmienok rozvoja súčasnej spoločnosti. Environmentálne vzdelávanie a výchova je v modernej demokratickej spoločnosti samozrejmom súčasťou školského systému ako aj systému celoživotného vzdelávania. Ich cieľom je formovanie myslenia a postojov súčasnej generácie ľudí tak, aby boli schopní chápať a riešiť integrované problémy ľudstva (environmentálne, sociálne, ekonomické), ako v lokálnom tak i globálnom prostredí a aby boli vybavení zručnosťami pre prijímanie zodpovedných rozhodnutí vo svojom osobnom, spoločenskom aj pracovnom živote. Jedine environmentálne vzdelaná spoločnosť je schopná prispieť k efektívnej implementácii princípov trvalo udržateľného rozvoja (Sustainability Development) do reálneho života. Cesta trvalo udržateľného rozvoja teda závisí od zvyšovania environmentálneho povedomia občanov a jeho informovanosti o situácii na Slovensku i v konkrétnom regióne.

Slovensko má vo sfére environmentálnej výchovy a vzdelávania výrazný deficit, predovšetkým v oblasti celoživotného vzdelávania. Od roku 2010, kedy sa skončilo obdobie realizácie *Akčného plánu výchovy a vzdelávania k trvalo udržateľnému rozvoju v SR na roky 2005 – 2010* sa hovorí dokonca o úpadku tohto dôležitého odvetvia vzdelávania a výchovy.

Od spoločensky zodpovedných inštitúcií, akými ozbrojené sily nepochybne sú, sa očakáva, že sa popri plnení svojich hlavných úloh budú zároveň usilovať aj o napĺňanie sociálnych a environmentálnych aspektov svojej činnosti, najlepšie prostredníctvom uplatňovania proaktívnej politiky v danej oblasti. Presadzovanie environmentálnej politiky v podmienkach ozbrojených síl si vyžaduje vysoké environmentálne povedomie nielen vedúcich pracovníkov, ale všetkých zamestnancov rezortu.

1 LEGISLATÍVNE VÝCHODISKÁ OCHRANY ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA V OZBROJENÝCH SILÁCH

Na začiatku svojej existencie človek podstatnejšie prírodu neovplyvňoval, žil v súlade s ňou. Jeho negatívny vplyv na prírodu sa začal prejavovať s rozvíjajúcim sa poľnohospodárstvom a vznikom prvých výrobných zariadení. Zásahy však neboli veľmi rozsiahle, nedochádzalo k narušeniu rovnováhy v prírode. Zlom nastal až s nástupom *priemyselnej revolúcie* (koniec 18. storočia), kedy začalo dochádzať k výraznému poškodzovaniu ekosystémov. Tento proces devastácie vyvrcholil v posledných desaťročiach 20. storočia do globálneho ohrozenia základných podmienok existencie človeka aj biosféry. Po prvýkrát upozornila na tieto prejavy a dôsledky globálnych environmentálnych problémov *Celosvetová konferencia OSN o životnom prostredí* (1972)

v Stockholme. Do tohto obdobia datujeme aj začiatok environmentálnej politiky Európskej únie (ďalej len „EÚ“). Reakciou EÚ na Stockholmskú konferenciu bola požiadavka na vznik Akčného programu (*Environmental Action Programme* – ďalej len „EAP“). Základom pre budúcu environmentálnu politiku EÚ sa stal prvý EAP na roky 1973 – 1976, ktorý definoval základné princípy a stanovil priority pre nasledujúce tri roky. V súčasnosti prebieha v poradí už siedmy EAP (do roku 2020).

O 20 rokov neskôr v r. 1992 Konferencia OSN o životnom prostredí *Summit Zeme v Rio de Janeiro* znamenala prelom v postojoch Svetového spoločenstva k otázkam životného prostredia. Tu boli prijaté štyri zásadné dokumenty (*Riodeklarácia, Agenda 21, Dohovor o biologickej diverzite a Rámcový dohovor o zmene klímy*). Summit navrhol tiež integrovaný prístup pod názvom trvalo udržateľný rozvoj (ďalej len „TUR“). Odvtedy sa konalo niekoľko ďalších celosvetových konferencií OSN s environmentálnym zameraním (*Johanesburg 2002, Kodaň 2009, Cancún 2010, Durban 2011, Rio de Janeiro 2012, Varšava 2013, New York 2014, plánovaná - Paríž 2015*).

Východiskom pre legislatívu v oblasti ochrany životného prostredia v EÚ je samotná zmluva o fungovaní EÚ – Hlava XX Životné prostredie, článok 191. Legislatíva EÚ v oblasti životného prostredia sa tvorí už viac ako 30 rokov a dnes pozostáva z vyše 350 právnych dokumentov a podlieha neustálemu vývoju.

Tvorcami legislatívy EÚ v oblasti životného prostredia sú Európsky parlament, Rada EÚ a Európska komisia. Základnými dokumentmi zaoberajúcim sa environmentálnou politikou a jej celkovým smerovaním sú už spomínané EAP. Členské krajiny EÚ musia prispôbiť svoje národné zákony, predpisy a procedúry celej legislatívy EÚ. Časť *acquis communautaire* týkajúca sa životného prostredia sa označuje termínom „*environmentálne acquis*“.

V Slovenskej republike je východiskovým dokumentom v oblasti ochrany životného prostredia Ústava SR – 6. diel, čl. 44, 45 – právo na priaznivé životné prostredie a na včasné a úplné informácie o jeho stave a o príčinách a následkoch tohto stavu a *Stratégia, zásady a priority štátnej environmentálnej politiky SR* (1993). Na presadzovanie jej zámerov sú štátne orgány vybavené nástrojmi, ktoré sú v značnej miere zakotvené vo všeobecne záväzných právnych predpisoch so zameraním na starostlivosť o životné prostredie (zákony, vyhlášky, oznámenia Ministerstva životného prostredia SR, nariadenia vlády SR, dohovory a i.) v oblasti starostlivosti o životné prostredie (ďalej len „ŽP“), posudzovania vplyvov na ŽP, prevencie závažných priemyselných havárií, environmentálneho označovania výrobkov, ochrany prírody a krajiny, geneticky modifikovaných organizmov, vodného hospodárstva, ochrany ovzdušia a ozónovej vrstvy, odpadového hospodárstva, atď. Aktuálny zoznam týchto predpisov je dostupný na internetovej stránke Ministerstva životného prostredia SR (ďalej len „MŽP“).

Ozbrojené sily SR pri svojej činnosti musia rešpektovať všetky platné právne predpisy v predmetnej oblasti. Uznesenie vlády SR č. 531 (1994) uložilo ministromi

POZNÁMKY

obrany SR premietnuť *Stratégiu, zásady a priority štátnej environmentálnej politiky SR* do rezortnej politiky, jej stratégie, koncepcie, programov a príslušných právnych predpisov. Na základe tejto požiadavky bola vypracovaná **Koncepcia ochrany ŽP v rezorte Ministerstva obrany SR** (1996 – 2015). Problematika ochrany životného prostredia (ďalej len „OŽP“) v OS SR je rovnako obsiahnutá aj v ďalších rezortných dokumentoch (doktrínach, vestníkoch MO SR, smerniciach, predpisoch, metodických usmerneniach a pokynoch, rozkazoch MO SR a ďalších interných normatívnych aktoch). Medzi najvýznamnejšie z rezortných dokumentov v oblasti OŽP patria:

- logistické doktríny,
- smernica na prepravu nebezpečných vecí po pozemných komunikáciách,
- pomôcka na zabezpečenie ochrany životného prostredia v parkoch techniky,
- usmernenie pre pobyt cvičiacich zložiek a jednotlivcov vo výcvikovom priestore Vojenského obvodu (Lešť),
- vojsková opravárska činnosť S-Vševojsk-10-4,
- havarijné poriadky,
- smernice NGŠ OS SR pre parkovú službu,
- SOŠ 2236 AMovP-5 Otázky multimodálnej prepravy,
- SOŠ 2827 Manipulácia s materiálom v poli,
- SOŠ 2829 Prostriedky na manipuláciu s materiálom,
- SOŠ 2830 Pomocné prostriedky na manipuláciu s materiálom,
- SOŠ 7102 Požiadavky na OŽP pre zariadenia a vybavenie na manipuláciu s ropnými produktmi,
- SOŠ 2545 Slovník NATO pre oblasť ochrany životného prostredia,
- SOŠ 2510 AJEPP-5 Požiadavky NATO pre nakladanie s odpadmi počas vojenských aktivít pod vedením NATO.

2 PROBLEMATIKA OCHRANY ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA V NATO

Severoatlantická aliancia (ďalej len „NATO“) prevzala časť zodpovednosti za ochranu fyzického a prírodného prostredia, kde sa vojenské operácie a výcvik vykonávajú. Vojenské cvičisko pojme širokú škálu biologickej diverzity na súši i vo vode. Prostredníctvom výskumu a zavádzania nových technológií, spoločných štandardizačných postupov a školení NATO pracuje na zlepšení ochrany prírodného prostredia, v ktorom pôsobí.

NATO začalo rozvíjať svoju politiku ochrany životného prostredia koncom 70. rokov zriadením expertných skupín zložených z vládnych predstaviteľov. Počas dvoch desaťročí tieto skupiny vypracovali usmernenia, postupy a štandardizačné dohody o OŽP. Keď NATO začalo svoju prvú operáciu v Kosove v roku 1994, boli tieto usmernenia použité v medzinárodnom kontexte, pričom každá krajina má svoje vlastné právo, právne predpisy a pravidlá. Bolo uskutočnených mnoho školení o OŽP, čo pomohlo formovať zastrešujúcu environmentálnu politiku NATO. Vojenské princípy a politika NATO na OŽP (*NATO Military Principles and Policies for Environmental Protection*) prijaté v júni 2003 a revidované a posilnené v októbri 2011, stanovujú zásady OŽP z vojenského hľadiska. Podrobne stanovujú zodpovednosť vojenských veliteľov s ohľadom na OŽP pri príprave a vykonávaní vojenských činností. Politika usmerňuje veliteľa použiť „najlepšie uskutočniteľné a možné opatrenia na OŽP do rôznych oblastí, vrátane prevencie znečisťovania, odpadového hospodárstva, OŽP, pamiatkovej starostlivosti a ochrany rastlín a živočíchov.

Vykonávanie tejto politiky je podporované množstvom štandardizačných dohôd NATO (ďalej len „STANAG“) a spojeneckých publikácií (ďalej len „AJP“), z ktorých každá sa zaoberá rôznymi aspektmi OŽP. Zatiaľ čo určité poškodenie ŽP je nevyhnutným dôsledkom vojenskej činnosti, štandardy sú zavádzané za účelom zníženia negatívnych dopadov bez toho, aby bola obmedzená prevádzka alebo požiadavky na výcvik. Osobitný dôraz je kladený na identifikáciu environmentálnych problémov, ktoré môžu byť riešené už v priebehu procesu plánovania, skôr než dôjde ku škodám. Včasné posúdenie možných vplyvov na ŽP môže viesť veliteľov k lepšiemu pochopeniu dopadov činnosti na ŽP. Kľúčovým aspektom politiky STANAGov je odstraňovanie akýchkoľvek dopadov na ŽP plynúcich z vojenských aktivít NATO. Aby sa STANAGy stali záväznými pre ozbrojené sily jednotlivých členských krajín, najprv ich tieto musia ratifikovať a implementovať do svojich národných vojenských smerníc.

Aktuálne platné štandardizačné dohody vydané NATO v oblasti ochrany životného prostredia sú:

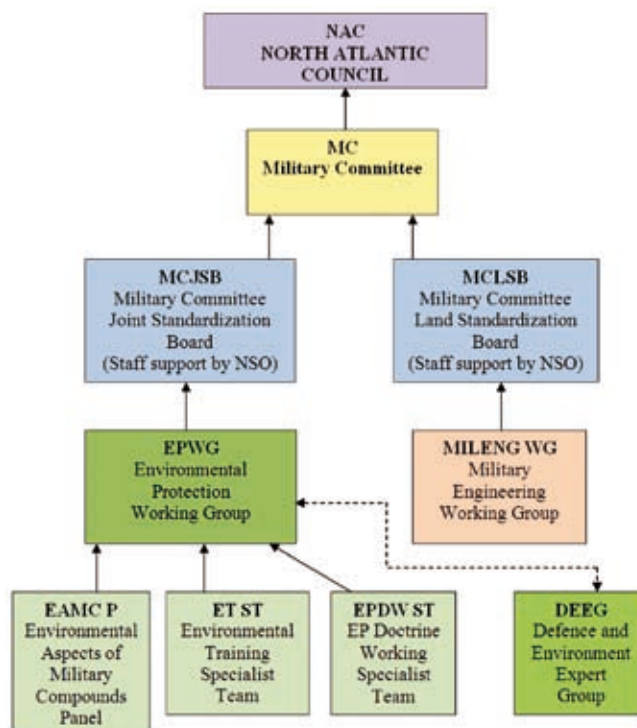
- STANAG 7141 Ed 5.– Joint NATO Doctrine for Environmental Protection during NATO Led Operations and Exercises (Spoločná doktrína NATO pre ochranu životného prostredia počas operácií a cvičení pod velením NATO),
- STANAG 2510 Ed 2. – Joint NATO Waste Management Requirements during NATO-LED Military Activities (Spoločné požiadavky NATO pre nakladanie s odpadom počas vojenských aktivít vedených NATO),
- STANAG 2545 Ed 1. – NATO Glossary on Environmental Protection (Slovník NATO pre oblasť ochrany životného prostredia),
- STANAG 7102 – Environmental Protection Requirements for Petroleum Facilities and Equipment (Požiadavky na ochranu životného prostredia pre zariadenia a vybavenie na manipuláciu s ropnými produktmi),

POZNÁMKY

- STANAG 2581 Ed 1. – Environmental Protection Standards and Norms for Military Compounds in NATO Operations – AJEPP-1 (Štandardy a normy ochrany životného prostredia pre vojenské zariadenia v operáciách NATO),
- STANAG 2582 Ed 1. – Best Environmental Protection Practices for Military Compounds in NATO Operations – AJEPP-2 (Najlepšie postupy pre ochranu životného prostredia pre vojenské zariadenia v operáciách NATO),
- STANAG 2583 Ed 1. – Environmental Management System in NATO Operations – AJEPP-3 (Systém riadenia ochrany životného prostredia v operáciách NATO).

Slovenská republika, ako členská krajina NATO, je zapojená do procesu šandardizácie a prijímania týchto dohôd, no proces schvaľovania a následnej implementácie je veľmi zdĺhavý. V súčasnosti sú prijaté v SR tri z hore uvedených dohôd - STANAG 2545, STANAG 7102, STANAG 2510, ktoré boli v plnom rozsahu implementované do slovenských obranných štandardov (ďalej len „SOŠ“).

Hlavnú úlohu vo vytváraní týchto dokumentov zohráva Štandardizačný úrad NATO (*NATO Standardization Office – NSO, predtým NATO Standardization Agency – NSA*), ktorý iniciuje, koordinuje, podporuje a spravuje aktivity vedené pod dohľadom Výboru pre šandardizáciu (*Committee for Standardization – CS*), a poskytuje podporu 46 operačne orientovaným pracovným skupinám. Medzi takéto skupiny patrí aj Pracovná skupina pre ochranu životného prostredia (*Environmental Protection Working Group – EPWG*). Začlenenie tejto pracovnej skupiny do štruktúr NATO je znázornené na obrázku 1.

Obrázok 1: EPWG v štruktúre Severoatlantickej rady

Činnosť EPWG podporujú:

- Environmental Aspects of Military Compounds Panel (EAMC P),
- Environmental Training Specialist Team (ET ST),
- Environmental Protection Doctrine Working Specialist Team (EPDW ST),
- Defence and Environment Expert Group (DEEG).

Obidva panely podporujú spoluprácu a štandardizáciu medzi NATO a partnerskými krajinami, ako aj medzi rôznymi orgánmi NATO. Panely sú zložené z národných expertov z NATO a partnerských krajín. EAMC P sa zameriava na technické aspekty ochrany životného prostredia. Jeho cieľom je integrovať kritériá a pravidlá ochrany životného prostredia do technických požiadaviek a špecifikácií vojenskej výbroje, výstroje a materiálov. EPDW ST sa zameriava na prevádzkové aspekty ochrany životného prostredia. Jeho cieľom je znížiť negatívne dopady vojenských aktivít na životné prostredie prostredníctvom štandardizácie doktrín, plánovania postupov, vzdelávania, vedenia výcviku a starostlivosti o životné prostredie.

Environmentálne vzdelávanie a výcvik v NATO

Výcvik vojakov je národnou záležitosťou. NATO má určených štábných dôstojníkov na implementáciu ochrany životného prostredia na strategickej, operačnej a taktickej úrovni. V roku 2004 vytvoril ACO (*Allied command operation*) pozíciu environmentálneho manažéra na Najvyššom veliteľstve spojeneckých síl v Európe (*Supreme Headquarters Allied Powers Europe – SHAPE*). Tento dôstojník je zodpovedný za poradenstvo v oblasti životného prostredia a poskytovanie odborných znalostí veliteľom a štábnym dôstojníkom zapojených do vojenských činností pod vedením NATO a tiež je zodpovedný za spoluprácu a poradenstvo s EPWG v oblasti rozvoja environmentálnej politiky.

Vhodné školiace a vzdelávacie materiály na OŽP by mali byť dostupné pre všetkých príslušníkov ozbrojených síl. Každá členská krajina NATO potrebuje na realizáciu školení definovať analýzu potrieb vzdelávania síl a vypracovať usmernenia na začatie vzdelávania. Environmentálne vzdelávanie a výcvik by sa mali zahrnúť do procesu základného výcviku každého profesionálneho vojaka, či už v teoretickej alebo praktickej podobe. Možnosti vzdelávacích programov môžu byť nasledovné:

- Individuálny tréning – základné školenia, kurzy pre profesionálnych vojakov, ktoré poslúžia na pozdvihnutie povedomia v oblasti ochrany životného prostredia pri každodenných činnostiach vyplývajúcich z funkčnej náplne.
- Kolektívny tréning – predstavuje príležitosť pre vzdelávanie v procese plánovania výcviku a vytvárania trvalých nariadení k ochrane životného prostredia, manipulácii s odpadmi a prevencii znečisťovania.

POZNÁMKY

- Odborný tréning – týka sa najmä postupov alebo opatrení špecifickej povahy určených na zabezpečenie OŽP pri plnení funkčných povinností, ktoré si vyžaduje podrobnejšie environmentálne vzdelávanie. Ide o vojakov alebo zamestnancov, ktorí plnia špecifické úlohy. Napríklad stavebné čaty, letecká údržba, nakladanie s odpadmi a manipulácia s palivom.
- Ďalší (následný) tréning – je potrebný najmä z dôvodu neustáleho aktualizovania ako legislatívy tak aj výcvikových postupov.

Základné environmentálne vedomosti a výcvik by mala poskytovať svojim ozbrojeným silám každá členská krajina NATO, čo však môže priniesť istú mieru odlišností. Z tohto dôvodu bolo vytvorených niekoľko vzdelávacích kurzov v NATO School (SHAPE) Oberammergau v Nemecku. NATO School vykonáva individuálne vzdelávanie a výcvik na operačnej úrovni s cieľom priblížiť účastníkom aktuálne a rozvíjajúce sa stratégie, koncepcie, doktríny a legislatívu s cieľom zlepšiť prevádzkovú aktivitu NATO.

V súčasnosti prebieha v Oberammergau niekoľko kurzov zameraných na problematiku OŽP:

- Ochrana životného prostredia pre ozbrojené sily (*M3-75, Environmental protection for military forces*).
- Environmentálne plánovanie vo výcviku a operáciách vedených NATO (*M3-78, Environmental planning for NATO-Led operations and exercises*).
- Environmentálny manažment pre ozbrojené sily (*M3-77, Environmental management for military forces*).

Cieľom týchto kurzov je zoznámiť profesionálnych vojakov a zamestnancov ozbrojených síl so základnými, ale potrebnými vedomosťami v oblasti OŽP, zlepšovať ich praktické zručnosti, ktoré môžu následne využiť pri plánovaní alebo riadení operácií a výcviku pod vedením NATO tak, aby boli v súlade s požiadavkami na OŽP.

Kým škola NATO v Oberammergau poskytuje spoločné školenia v oblasti OŽP na operačnej úrovni, Vojenské technické centrum Excellentnosti (*Military Engineering Centre of Excellence*) vyučuje OŽP vo svojich kurzoch na taktickej úrovni.

Pri plnení svojich vojenských misií sa sily NATO zaviazali, že prijmú všetky rozumne uskutočniteľné opatrenia zamerané na OŽP. Tie sa pohybujú od zaistenia nebezpečných materiálov (vrátane paliva a oleja), čistenia odpadových vôd, likvidácie odpadu a zníženia spotreby energie, fosílnych palív, po uvedenie systémov environmentálneho riadenia na mieste počas činnosti NATO. Na dosiahnutie tohto cieľa je potrebné vedieť, ako vojenská činnosť ovplyvňuje životné prostredie a naopak, ako sú vojenské jednotky ovplyvňované prostredím.

3 PRÍRODNÉ HODNOTY VOJENSKÝCH ÚZEMÍ

POZNÁMKY

Na prvý pohľad vojenská činnosť a ochrana prírody nemajú nič spoločné. Vojenské územia (vojenské obvody, vojenské výcvikové priestory, strelnice, majáky, radarové stanice, atď.) sú zväčša v očiach laickej verejnosti považované za zdecimovanú krajinu. Táto všeobecne rozšírená predstava prevažuje hlavne u tých, ktorí nikdy v žiadnom vojenskom priestore neboli. Ale opak je pravdou.

Vojenská činnosť môže byť spojená so zamorením prostredia chemickými, rádioaktívnymi alebo ropnými látkami, s deštrukciou pôdy, flóry a fauny, alebo s rušením živočíchov nadmerným hlukom. Uvedené negatívne faktory, pokiaľ sa vôbec vyskytujú, však pôsobia iba na malých plochách, ktoré sa intenzívne využívajú na výcvik a sú umiestnené vo vnútri vojenských výcvikových priestorov (napr. strelnice, dopadové plochy). Z bezpečnostných dôvodov sú tieto malé, pre vojenský výcvik intenzívne využívané časti obklopené oveľa väčšími plochami, ktoré slúžia ako *ochranné pásma*, v ktorých sa vojenská činnosť prakticky nevykonáva alebo iba veľmi zriedkavo. Svojou rozlohou ochranné pásma niekoľkonásobne prevyšujú vojensky intenzívne využívané plochy. Práve tieto územia sú často mimoriadne významné z hľadiska ochrany prírody. Ich biologická hodnota je niekoľkonásobne vyššia než hodnota okolitej krajiny. Ochranné pásma často slúžia ako dôležité útočisko pre ohrozené živočíšne a rastlinné druhy a spoločenstvá, vrátane biotopov a druhov národného a európskeho významu.

Vojenské priestory sú izolované od okolitej krajiny už celé desaťročia. Do všetkých vojenských oblastí je vstup verejnosti prísne zakázaný, rovnako ako ich akékoľvek využitie pre iné ako vojenské účely. Vďaka dlhoročnej izolácii od okolitého prostredia sú vojenské územia dlhodobo uchránené od ľudských aktivít s negatívnym dopadom na prírodu, ako je napr. intenzívne poľnohospodárstvo a lesné hospodárstvo, priemyselná výroba, ťažba nerastných surovín, výstavba a cestovný ruch. Mnoho vojenských oblastí má vysokú biodiverzitu práve preto, že neboli nikdy poľnohospodársky využívané. Nikdy sa tieto územia nezúrodňovali, nehnojili, neodvodňovali. V prírode platí základný ekologický princíp – čím je pôda a voda chudobnejšia na živiny, tým je pestrejší výskyt rôznych druhov rastlín. Oligotrofné prostredie (chudobné na živiny) je osožnejšie pre existenciu mikrostanovišť so špecifickými druhmi rastlín a živočíchov, v porovnaní s pôdou a vodou bohatou na dusík a fosfor, kedy sa ekosystém stáva jednotvárnym a biodiverzita klesá.

Pravidelné narúšanie pôdneho krytu pri vojenskej činnosti (napr. výbuchmi granátov a bômb, použitím pásovej techniky, atď.), ktoré imituje prirodzenú eróziu funkciu vetra a vody, paradoxne podporuje zachovanie niektorých dôležitých biotopov významných pre zachovanie ohrozených rastlinných a živočíšnych spoločenstiev. Viaceré vzácne druhy rastlín a bezstavovcov sú na vojenskej činnosti, ktorá napomáha udržiavať ich biotopy, priam existenčne závislé. Preto bombardovanie, ostreľovanie, požiare na výcvikové účely a manévry obrnených vozidiel môžu napodobniť prírodné erózne procesy a vytvárať podmienky pre presadenie sa pionier-

POZNÁMKY

ských (priekopníckych) rastlinných a živočíšnych druhov, alebo zamedziť prirodzenej sukcesii (zarastaniu). Hoci obnažený piesok a pôda sú menej časté stanovišťa, hostia celý rad vzácnych rastlín a bezstavovcov. Preliachiny po pásových vozidlách naplnené vodou sa zas môžu stať ideálnym stanovišťom pre obojživelníky.

Vo vojenských priestoroch v Európe sa zachovali relatívne vhodné podmienky pre prírodné spoločenstvá, akými sú rôzne typy mokradí, prirodzené lesy, lúčne spoločenstvá, vresoviská, rašeliniská, otvorené pieskové duny a iné, ktoré sa vo voľnej prírode vyskytujú už iba na malých plochách alebo vôbec nie. Ako súčasť európskeho prírodného dedičstva sa niektoré časti vojenských území zaraďujú do sústavy území európskeho významu a chránených vtáčích území (NATURA 2000), čo znamená uznanie ich prírodných hodnôt a vyjadrenie záujmu EÚ tieto územia zachovať.

Napriek tomu, že vojenské obvody prioritne slúžia na zabezpečenie úloh obrany štátu, táto úloha sa nedostáva do rozporu so záujmami ochrany prírody. Ozbrojené sily pôvodne nemali v úmysle zachovávať veľké plochy prírodného dedičstva, ale skutočnosť, že tak mimovoľne urobili, treba vziať na vedomie. V súčasnom období zaznamenávame úsilie o polyfunkčné využívanie vojenských území nielen v západných krajinách, ale aj v strednej a východnej Európe. Snahou všetkých krajín NATO a EÚ, ktoré dodržia určité environmentálne štandardy, je zahrnúť ochranu prírody do strategických programov rezortu obrany.

3. 1 Vojenské lokality v strednej a východnej Európe

Územia vyčlenené na vojenské účely, väčšinou ešte pred rozsiahlou intenzifikáciou krajiny, zaberali v jednotlivých krajinách Európy pomerne veľké plochy s rozlohou niekoľko tisíc hektárov (Francúzsko 265 tisíc ha, Veľká Británia 240 tisíc ha, Taliansko 170 tisíc ha, Nemecko 682 tisíc ha, Poľsko 191 tisíc ha, Slovensko 91 tisíc ha).

Po skončení studenej vojny prebehli rozsiahle reorganizačné zmeny ozbrojených síl v jednotlivých krajinách strednej a východnej Európy. Výrazne sa znižovali nielen počty príslušníkov ozbrojených síl, ale úmerne s tým aj množstvo vojenskej techniky, materiálu, priestorov a cvičísk, ktoré armáda využívala na ich prípravu. Mnohé z území, ktoré predtým celé desaťročia používala armáda na svoju činnosť sa zrazu stali pre armádu nepotrebnými a boli postupne odpredané alebo prinavracané pôvodným majiteľom alebo štátu. Veľakrát išlo o územia dôležité z aspektu ochrany prírody. Využívanie pôdy týchto oblastí sa zmenilo. Vo väčšine prípadov, táto zmena mala a má negatívny vplyv na biodiverzitu v týchto bývalých vojenských výcvikových priestoroch, ktoré boli nedostupné pre verejnosť a ktoré neboli používané pre poľnohospodárstvo alebo lesníctvo. Preto vyhlásenie týchto bývalých vojenských priestorov za chránené oblasti a zabránenie úsilia o ich privatizáciu sú z hľadiska ochrany prírody a biodiverzity veľmi dôležité.

Nemecká ochrannárska nadácia David (*Naturstiftung David*) v tejto súvislosti vytvorila databázu, ktorá poskytuje dôležité informácie o vojenských územiach vyradených z prevádzky ako aj aktívne používaných vojenských výcvikových priestoroch v Nemecku, rovnako ako aj v niektorých krajinách strednej a východnej Európy (tabuľka 1). Zber údajov sa začal v nemeckých vojenských výcvikových priestoroch v roku 2001 a pre oblasti strednej a východnej Európy v roku 2008. Informácie v databáze sú pravidelne aktualizované a v budúcnosti sa plánuje rozšírenie databázy aj o iné krajiny. Od roku 2005 bolo v Nemecku za národnú prírodnú pamiatku vyhlásených 90 tisíc hektárov vyradených vojenských lokalít.

V Slovenskej republike bolo vyradených z prevádzky viacero vojenských lokalít, predovšetkým tie, ktoré využívala bývalá Sovietska armáda. Medzi ne patria:

- Gavúrky (okres Zvolen, k. ú. Dobrá Niva, 100 ha),
- Ivachnovský luh (okres Ružomberok, 11 ha),
- Silická planina (okres Rožňava, 3 200 ha),
- Javorina (okres Kežmarok, 31 500 ha).

Tabuľka 1: Počet vojenských lokalít v strednej a východnej Európe

Krajina	Všetky vojenské lokality	Lokality v aktívnom vojenskom použití	Lokality vyradené z vojenskej prevádzky	Vojenské lokality čiastočne pozastavené
Nemecko	621	200	409	12
Poľsko	18	12	5	1
Česká republika	19	11	7	1
Slovensko	9	5	4	0
Maďarsko	7	6	1	0
Estónsko	6	6	0	0
Lotyšsko	1	1	0	0
Litva	7	0	2	5

Zdroj: *Naturstiftung David - The database „nature conservation and military“*

3. 2 Vojenské obvody v Slovenskej republike

Vojenský obvod (ďalej len „VO“) je územný a správny celok slúžiaci na zabezpečenie úloh obrany štátu. Zriaďovanie, zmeny, zrušovanie vojenských obvodov, ich správu, právne pomery k nehnuteľnostiam a pobyt na ich území upravuje zákon č. 281/1997 Z. z. o vojenských obvodoch. Územie VO tvorí jeho katastrálne územie alebo súhrn katastrálnych území. Na území VO plní Ministerstvo obrany Slovenskej republiky okrem úloh na zabezpečenie obrany štátu aj úlohy štátnej správy, obce a okresného úradu na úseku katastra nehnuteľností. Na vstup na územie VO sa vyžaduje povolenie, ktoré vydáva MO SR.

POZNÁMKY

Na území Slovenskej republiky sa od 1. januára 2011 nachádzajú už iba tri vojenské obvody, v ktorých sú zriadené niekoľko vojenských výcvikových priestorov (ďalej len „VVP“):

- VO Záhorie – VVP Záhorie, VVP Kuchyňa a VVP Turecký Vrch,
- VO Lešť – VVP Lešť,
- VO Valaškovce – VVP Kamenica nad Cirochou.

4 STAROSTLIVOSŤ O VOJENSKÉ ÚZEMIA

Prirodzené biotopy sú vo vojenských výcvikových priestoroch vystavené mnohým hrozbám. Medzi najvýznamnejšie z nich patria:

- prirodzené zarastanie vegetáciou,
- nedostatočná koordinácia vojenského využívania územia s ochranou prírody,
- nedostatočná informovanosť zamestnancov rezortu,
- nedostatočné kapacity rezortu obrany v oblasti ochrany prírody.

Na Slovensku, na rozdiel od iných európskych krajín, ochrane prírody v rámci rezortu obrany stále nie je venovaná dostatočná pozornosť. V rezorte nie je dostatok vlastných odborníkov na problematiku ochrany prírody, ani na zabezpečenie potrebnej starostlivosti o vzácne biotopy vo VVP, čo vedie k prehliadaniu alebo podceňovaniu tejto problematiky pri plánovaní a praktickej realizácii vojenských aktivít. Na druhej strane sa Ozbrojené sily SR nebránia spolupráci v oblasti ochrany prírody s rôznymi štátnymi a mimovládnyimi organizáciami. Dôkazom toho je spolupráca OS SR pri úspešnej realizácii projektov Európskej komisie, špecificky zameraných na životné prostredie, v rámci Programu LIFE príroda a LIFE+, na ktorých sa Slovenská republika zúčastňuje od roku 2002. Podobné projekty boli uskutočnené aj v iných krajinách strednej a východnej Európy (tabuľka 2).

Tabuľka 2: Prehľad projektov LIFE+ vo VVP v krajinách strednej a východnej Európy

Krajina	Názov projektu LIFE+	Celkový rozpočet	Príspevok EÚ
Maďarsko	Obnova a konzervovanie prioritných biotopov a druhov v oblasti východného Bakonu	2.218.000 €	75 %
	Stanovenie východísk pre záchranu maďarskej zmije pred vyhynutím	649.000 €	50 %
	Záchrana Dropa veľkého v Maďarsku	4.350.000 €	44 %
	Záchrana Orla kráľovského v Karpatskej kotline	585.000 €	75 %
Slovensko	Obnova mokradí Záhorskej nížiny	1.538.000 €	70 %
	Obnova a manažment biotopov pieskových dún vo VVP Záhorie	624.000 €	50 %

Lotyšsko	Chránené morské oblasti vo východnej časti Baltského mora	3.111.000 €	50 %
	Obnova biologickej biodiverzity vo VVP a území NATURA 2000 - Adazi	905.000 €	50 %

Zdroj: HÖNTSCH, K. – JOHST, A.: Military training areas of high nature conservation value in Central and Eastern Europe – first analysis of database and networking process.

Biodiverzita vo VVP niekoľkonásobne prevyšuje biodiverzitu okolitej krajiny. Túto skutočnosť treba vziať na vedomie a vynaložiť všetko úsilie na to, aby bol status týchto území zachovaný aj naďalej. Mnohé z VVP boli zrušené a ich využitie sa diametrálne zmenilo. Zmena ich využitia priniesla so sebou aj negatívne dôsledky pre prírodu v podobe znižovania biodiverzity. Je potrebné poučiť sa z týchto skúseností a pri vyradení takýchto území z vojenského použitia usilovať o ich primeranú formu územnej ochrany.

Vláda SR schválila v r. 2004 Národný zoznam navrhovaných území európskeho významu. Mnohé z navrhovaných území sa nachádzajú práve vo VO a boli zaradené do sústavy NATURA 2000, ktorej cieľom je zachovanie najcennejších prírodných biotopov a najviac ohrozených rastlín a živočíchov.

Spolupráca rezortov obrany, štátnych inštitúcií a mimovládnych organizácií pri ochrane životného prostredia vo VVP je dnes bežnou praxou takmer vo všetkých rozvinutých krajinách. Poznanie prírodných hodnôt vojenských území a pochopenie významu ich ochrany je najlepšou cestou ako dlhodobo a účinne ochrániť prírodu pre ďalšie generácie. Vzácne biotopy a druhy európskeho významu je možné vo vojenských územiach dlhodobo zachovať len pri dobrom porozumení a vzájomnej spolupráci rezortov obrany a rezortov životného prostredia.

5 OCHRANA PRÍRODY VO VOJENSKÝCH OBVODOCH OS SR

Vojenské obvody slúžia predovšetkým na zabezpečenie úloh obrany štátu, ako je to zadefinované aj v právnom systéme SR (§ 2 zákona NR SR č. 281/1997 Z. z. o vojenských obvodoch). Táto úloha sa v podstate nedostáva do rozporu so záujmami ochrany prírody. V mnohých prípadoch si však kompetentné inštitúcie neuvedomujú význam týchto území z hľadiska ochrany prírody v plnom rozsahu a zanedbáva sa starostlivosť o tieto územia. Územia sú vystavované vzrastajúcemu tlaku tak zvnútra, ako aj zvonku. Existujú hrozby, kde dochádza k nezvratným procesom a javom – snahy o vyňatie väčších celkov z VVP a ich využitie napríklad na bytovú zástavbu, budovanie priemyselných parkov, golfových ihrísk, stredísk zimných športov, výstavbu zjazdoviek, horských dopravných zariadení a i.

5.1 Ochrana prírody vo vojenskom obvode Záhorie

Záhorie je VO na západnom Slovensku v okrese Malacky. Bol zriadený v roku 1950 na pozemkoch Vojenských lesných podnikov, ktoré boli založené v r. 1918 kúpou pozemkov pre výcvikové potreby Ministerstva obrany SR. Na jeho území sú

POZNÁMKY

v súčasnosti tri vojenské výcvikové priestory – VVP Záhorie s výmerou 27 695 ha, VVP Kuchyňa s výmerou 14 649 ha a VVP Turecký Vrch s výmerou 2 009 ha. Tieto tri VVP sú využívané slovenskými a zahraničnými ozbrojenými silami. VVP Turecký Vrch slúži najmä na prípravu príslušníkov pozemného vojska, ktorí sa pripravujú na operácie v zahraničných misiách. Svoju činnosť tu vykonávajú aj zložky ministerstva vnútra. Výcvikový priestor Kuchyňa využíva predovšetkým slovenské vojenské letectvo, ale tiež letecké sily americkej a francúzskej armády. VVP Záhorie sa využíva najmä ako cvičná delostrelecká, prípadne raketová strelnica.

VO Záhorie patrí do geomorfologického celku Borská nížina, ktorá je súčasťou Záhorskej nížiny. Zasahuje tak do najväčšej oblasti viatych pieskov na Slovensku s celkovou rozlohou asi 570 km². V týchto špecifických podmienkach sa vytvorila pestrá mozaika mimoriadne vzácných a na území Slovenska často jedinečných spoločenstiev. Tečúce i stojaté vody a mokrade sa tu striedajú so suchými piesočnými dunami. Spoločným menovateľom území je výskyt prechodných rašelinísk, trasovísk a vlhkých acidofilných brezových dúbav. Tieto striedajú karpatské a panónske dubovo-hrabové lesy, eurosibírske dubové lesy na spraši a pieskoch, suché vresoviská, vnútrozemské panónske pieskové duny, boriny, lužné dubovo-brestovo-jaseňové lesy okolo nížinných riek, slatinné jelšové lesy a karpatské dubovo-hrabové lesy.

Časť VO Záhorie, ktorý je súčasťou chráneného územia – chránenej krajinej oblasti (ďalej len „CHKO“) Záhorie a CHKO Malé Karpaty je zaradená aj do ochrany programu NATURA 2000, pretože sa tu nachádza 20 biotopov európskeho významu a ďalších osem biotopov národného významu. Prijatie prvých desiatich území do zoznamu NATURA 2000 sa uskutočnilo na základe rozhodnutia Európskej komisie v novembri 2007. Tieto územia neboli jediné nakoľko v marci 2009 bolo medzi navrhované územia európskeho významu pridaných ďalších šesť oblastí, ktoré sa nachádzajú vo VO Záhorie (*Bežnisko, Kotlina, Malina, Marhecké rybníky, Mešterova lúka, Močiarka, Orlovské vršky, Rudava, Široké, Šranecké piesky*). Z medzinárodného hľadiska má význam aj alúvium rieky Rudavy, ktoré je ramsarskou (mokradovou) lokalitou.

Na území VO Záhorie sa vyskytujú aj viaceré chránené vtáčie územia (ďalej len „CHVÚ“). VVP Turecký vrch patrí do vyhláseného CHVÚ Malé Karpaty. Malé Karpaty sú jedným z troch najvýznamnejších vtáčích území na Slovensku pre hniezdenie sokola rároha, včelára lesného a ďatľa prostredného. Pravidelne tu hniezdi viac ako jedno percento národnej populácie druhov výr skalný, lelek lesný, bocian čierny, ďateľ bielochrbtý, ďateľ hnedkavý, ďateľ čierny, sokol sťahovavý, muchárik bieločrý, muchárik červenohrdlý, strakoš červenochrbtý, žlna sivá, penica jarabá, prepelica poľná, krutihlav hnedý, muchár sivý, žltouchvost lesný, prhlviar čiernohlavý, hrdlička poľná a orol kráľovský.

Ochrana prírody v slovenských VO sa začala rozvíjať najmä vo VO Záhorie a s vyhlídkou spolupráce aj v ďalších VO na Slovensku. Spolupráca Ministerstva obrany SR s Ministerstvom životného prostredia, Štátnou ochranou prírody SR, Vojenskými

lesmi š. p. a Bratislavským regionálnym ochranárskym združením priniesla spustenie troch pilotných projektov:

- Obnova biotopov pieskových dún vo VVP Záhorie,
- Obnova mokradí Záhorskej nížiny,
- Ochrana ohrozených druhov živočíchov a ich biotopov vo VVP Turecký vrch.

Obnova biotopov pieskových dún vo VVP Záhorie

Prirodzené nelesné spoločenstvá vytvorené na otvorených pieskových dunách patria k najviac ohrozeným nelesným biotopom v strednej Európe. V oblasti Borskej nížiny predstavujú tieto spoločenstvá prioritný biotop európskeho významu 2340 *Vnútrozemské panónske pieskové duny* a biotop európskeho významu 4030 *Vresoviská*. Biotopy nespevnených pieskových dún sa vyznačujú výskytom viacerých kriticky ohrozených rastlinných a živočíšnych druhov, ktoré tu vytvárajú jedinečné spoločenstvá. Najrozsiahlšie a najzachovalejšie biotopy pieskových dún a vresovísk sa v rámci celého Slovenska nachádzajú práve vo VO Záhorie, kde sa zachovali hlavne vďaka pravidelnému narúšaniu pôdneho krytu pri vojenskej činnosti, čo napomáha pri udržiavaní viacerých biotopov. Štyri z týchto tzv. „dopadových plôch“ (strelníc) boli zaradené i do sústavy chránených území európskeho významu NATURA 2000 (Bežnisko, Šranecké piesky, Kotlina a Široké). Lichenologický výskum (2007) na troch územiach európskeho významu tu potvrdil výskyt 17 druhov lišajníkov.

Projekt LIFE 2006NAT/SK000115 (r. 2006 – 2011) „*Obnova biotopov pieskových dún vo VVP Záhorie*“ sa zameriava na prvé tri z uvedených území európskeho významu. Vzácne biotopy na dopadových plochách vo VVP Záhorie sú v súčasnosti silno ohrozené zarastaním drevinami, najmä borovicou a agátom. V dôsledku zarastania dochádza k závažným zmenám v štruktúre týchto jedinečných biotopov a k postupnému ochudobňovaniu ich jedinečnej flóry a fauny. Niekoľkoročné mapovania rastlinných a živočíšnych spoločenstiev poukázali na nutnosť realizácie opatrení (výrub stromov, kosenie a riadené vypaľovanie tráv) na ich záchranu. Projekt sa preto zameriava na obnovu biotopov pieskových dún a vresovísk a tiež na zavedenie vhodného manažmentu týchto spoločenstiev. Vojenský technický a skúšobný ústav Záhorie vykonáva v rámci projektu opatrenia zamerané na potlačenie sukcesie (šírenia náletových drevín) vo vybraných územiach.

Obnova mokradí Záhorskej nížiny

Projekt LIFE 2006NAT/SK/000112 „*Obnova mokradí Záhorskej nížiny*“, ktorý sa uskutočnil v rokoch 2005 – 2008, patrí k najväčším a súčasne k najúspešnejším projektom v regióne Záhoria.

V projektovom území sa vyskytujú viaceré ohrozené európsky významné druhy rastlín a živočíchov. Mnohé z nich majú v rámci Slovenska ťažisko svojho rozšírenia

POZNÁMKY

práve v záhorských mokradiach a v zachovalých prírodných lesoch. Bolo tu doteraz zistených viac ako 1 000 druhov chrobákov, z ktorých mnohé predstavujú relikty ešte z ľadových dôb. Väčšinu vzácných druhov chrobákov možno nájsť práve v zachovalých lesných biotopoch. Prioritnými druhmi európskeho významu je pižmovec hnedý, fúzač veľký, nosorožtek obyčajný a zlatoň. Bohatá je aj fauna vážok. Z ostatných bezstavovcov mokradí si osobitnú pozornosť zasluhuje výskyt vzácnnej pijavice lekárskej a mihule ukrajinskej. Zistených tu bolo aj 39 druhov rýb, čo predstavuje najvyššiu druhovú pestrosť ichtyofauny spomedzi všetkých 55 prítokov rieky Moravy. Bohatá je aj fauna obojživelníkov (13 druhov) a plazov (5 druhov). Hlavne pre obojživelníky predstavujú mokrade významné reprodukčné lokality, prípadne aj celoročne obývané biotopy. K najčastejšie sa vyskytujúcim druhom patrí mlok obyčajný, hrabavka škvrnitá, skokan ostropyský, skokan štíhly, rosnička zelená a ropucha obyčajná. V mokradiach a v priľahlých lesných biotopoch projektového územia bolo zistených aj viac ako 100 druhov vtákov. Osobitný význam majú tieto lokality najmä pre bociany čierne. Často sa tu vyskytuje i bobor vodný. Ešte v polovici minulého storočia patril bobor na celom Slovensku k vyhubeným druhom. Dnes sa na Záhorí vyskytuje takmer 90 % celoslovenskej populácie tohto nášho najväčšieho hlodavca. Oveľa vzácnejšie možno stretnúť aj vydru riečnu. Bohatá je aj fauna netopierov, ktorých tu bolo doteraz zistených 11 druhov.

Väčšina pôvodných mokradí na Záhorí, vrátane projektových lokalít, bola ešte v minulom storočí odvodnená pomocou odvodňovacích kanálov. Takmer všetky dovtedy prirodzene tečúce vodné toky boli zregulované - prehĺbené a napriamené. Prirodzené toky sa aspoň z časti zachovali najmä na území VO Záhorie, a to vďaka osobitnému režimu a špecifickým prírodným pomerom. V dôsledku odvodnenia dochádzalo k vysychaniu a k postupnej degradácii mokradových spoločenstiev. Mnohé vzácne druhy rastlín a živočíchov sú pritom na tieto jedinečné biotopy existenčne viazané. Po odvodnení lesných porastov sa tiež výrazne zvýšilo nebezpečenstvo lesných požiarov. V rámci týchto rozsiahlych vodohospodárskych úprav došlo aj k narušeniu prirodzenej migrácie rýb medzi dolným a stredným tokom Rudavy. Spôsobilo to vybudovanie vodohospodárskeho objektu pri obci Veľké Leváre. Tento vytváral pre ryby neprekonateľnú bariéru. Mnohé druhy rýb sa tak nemohli dostať na svoje tradičné neresiská v hornej časti povodia.

Ďalším negatívnym vplyvom bolo hospodárenie v lesoch. Ohrozenie vzácnnej fauny a flóry, lesných biotopov a mokradí vyplývalo najmä z používaných spôsobov hospodárenia – pestovanie borovicových monokultúr namiesto prirodzených zmiešaných lesov, veľkoplošné holoruby bez ponechávania výstavkov (stojacich stromov na dozítie) a mŕtveho dreva, zjednodušovanie štruktúry a druhového zloženia porastov, degradácia pôdy a vegetačného krytu pri tzv. celoplošnej príprave pôdy pomocou buldozérov, niekedy dokonca aj zasypávanie mokradí zvyškami po ťažbe. Likvidáciou starých a bŕtlavých stromov (s minimálnou hospodárskou hodnotou) často zbytočne zanikali významné hniezdiská vtákov, ale aj kolónie netopierov a vzácných bezstavovcov. Necitlivé hospodárenie ohrozovalo tiež vzácne

bociany čierne, ktoré sú veľmi citlivé najmä na vyrušovanie počas hniezdenia a na poškodzovanie svojich biotopov. Takéto hospodárenie sa bežne používalo v lesoch na celom Záhorí a ohrozovalo už aj posledné zvyšky prirodzených lesných a mokradových biotopov.

Osobitnú starostlivosť si vyžadujú druhovo bohaté lúky a pasienky, ktorých trvalá existencia je podmienená hospodárskou činnosťou človeka. Mnohé z týchto lúk bez pravidelného kosenia postupne zarastajú a ich druhové bohatstvo sa znižuje.

Štyri z ôsmich projektových lokalít (Rudava, Kotlina, Orlovské vršky, Mešterova lúka) sa nachádzajú na území VO Záhorie. Prioritné je v nich preto vojenské využívanie územia, ktoré však na rozdiel od lesného hospodárstva obvykle nie je v rozpore so záujmami ochrany prírody.

Implementáciu projektu zabezpečovali v úzkej spolupráci tri partnerské organizácie (Štátna ochrana prírody SR, Slovenský vodohospodársky podnik š. p. Bratislava a Bratislavské regionálne ochrannárske združenie), z ktorých každá vložila do projektu svoje materiálne i nemateriálne prostriedky, ľudské zdroje, skúsenosti i know-how a prispievala z vlastných zdrojov na jeho spolufinancovanie. V rámci implementácie projektu sa uskutočnili špecifické manažmentové a revitalizačné opatrenia, najmä obnova vodného režimu mokradí (prehradzovanie a zasypávanie odvodňovacích kanálov, revitalizačné úpravy malých vodných tokov), zlepšovanie podmienok pre najviac ohrozené druhy rastlín a živočíchov, vybudovanie rybovodu na rieke Rudave pri Veľkých Levároch pre umožnenie opätovnej migrácie rýb na tomto toku, obnova druhovo bohatých nížinných lúk v alúviu Rudavy, posilňovanie inštitucionálnych kapacít, odborné vzdelávanie a školenia pracovníkov partnerských organizácií zapojených do projektu, zvyšovanie informovanosti a celkového povedomia verejnosti o problematike ochrany a obnovy mokradí, prezentovanie projektu v masmédiách, vydávanie informačných a vzdelávacích materiálov, prednášky, besedy a exkurzie pre verejnosť, informačné tabule v lokalitách.

Ochrana ohrozených druhov živočíchov a ich biotopov vo VVP Turecký vrch

VVP Turecký vrch sa nachádza na západnom Slovensku v Bratislavskom samosprávnom kraji. VVP Turecký vrch zasahuje do pohoria Malých Karpát, v priestore medzi hlavným hrebeňom a obcami Lozorno, Jablonové a Pernek. Kým prírodné hodnoty v záhorskej časti VO Záhorie sú pomerne dobre známe širokej i odbornej verejnosti o prírodných hodnotách VVP Turecký vrch sa vie len veľmi málo. Väčšia časť územia VVP Turecký vrch sa prekrýva s územím CHKO Malé Karpaty a tiež s CHVÚ Malé Karpaty.

Tento projekt bol podporovaný MŽP SR v spolupráci s nasledujúcimi subjektmi: veliteľstvo VVP Turecký Vrch, občianske združenie Envirosvet a občianske združenie Jablonka, Bratislavské regionálne ochrannárske združenie, Slovenská ornitologická spoločnosť, Obvodný úrad životného prostredia v Malackách a Krajský úrad životného prostredia v Bratislave.

POZNÁMKY

K najhodnotnejším spoločenstvám vo VVP Turecký vrch patria:

- dubovo-hrabové a bukové lesy (fragmenty starých lesných porastov),
- sukcesné spoločenstvá na opustených lúkach a pasienkoch v rôznych štádiách vývoja (rôzne typy nelesných a krovitých spoločenstiev),
- malé vodné toky.

Hlavným cieľom projektu bolo vytvoriť podmienky na zabezpečenie vysokej úrovne ochrany biodiverzity a polyfunkčného využívania územia VVP Turecký vrch (vojenské využitie, lesno-hospodárske využitie, poľovné využitie, vodné hospodárstvo, využitie na rekreáciu a ochranu prírody) v súlade so súčasnými normami EÚ a NATO.

Inventarizačný prieskum bol zameraný na získavanie základných údajov o rozšírení vzácnych a ohrozených druhov (bezstavovcov – chrobáky, motýle, vážky, benticke organizmy, stavovce – ryby, obojživelníky, plazy, vtáky), biotopov a iných významných prírodných fenoménov, ako aj o hlavných faktoroch ohrozenia na území VVP Turecký vrch. Z výsledkov prieskumu bola spracovaná súhrnná správa. Súčasťou správy boli aj návrhy ochranných a manažmentových opatrení pre najviac ohrozené druhy a biotopy. Súhrnná správa i čiastkové výsledky boli poskytnuté Štátnej ochrane prírody SR v správe chránenej krajinej oblasti Malé Karpaty a správcom územia.

V severnej časti VVP Turecký vrch (na cvičisku vedenia bojových vozidiel) boli zrealizované potrebné manažmentové opatrenia (výrub náletových drevín, kosenie) zamerané na záchranu najviac ohrozených nelesných biotopov a ich charakteristických druhov na celkovej ploche 3,5 ha. Počas projektu sa uskutočnili stretnutia s miestnymi obyvateľmi a so správcami územia. Stretnutia boli zamerané na zvyšovanie informovanosti správcov územia a miestnych obyvateľov o význame VVP Turecký vrch a VO Záhorie pre ochranu prírodných hodnôt celého regiónu.

5. 2 Ochrana prírody vo vojenskom obvode Valaškovce

Valaškovce je VO na východnom Slovensku v okrese Humenné. Je územne totožný s VVP Kamenica nad Cirochou. Jeho výmera predstavuje 11 930 ha. Vo VVP Kamenica nad Cirochou je možnosť využitia výcvikových zariadení. Nachádza sa tu tanková strelnica, priestor na hádzanie ručných granátov, cvičisko vedenia bojových vozidiel, takticko-poradové cvičisko a spoločné cvičisko letectva s pozemnými jednotkami. Časť VVP Kamenica nad Cirochou sa čiastočne prekrýva s chránenou krajinnou oblasťou Vihorlat. V tomto VO sa nachádzajú aj tri územia európskeho významu zamerané na ochranu živočíchov, ale najmä na ochranu prirodzených bukových spoločenstiev: celou svojou výmerou Vihorlat a Kyjov, čiastočne Morské oko. Niektoré časti týchto území európskeho významu spadajú do najprísnejšieho stupňa ochrany v SR a to stupňa 5.

Obzvlášť významná lokalita sa nachádza na území VO Valaškovce. Výsledok spoločnej spolupráce pracovníkov MO SR, vojenských lesov a ochranárov v záujme zachovania charakteru jedinečného územia vyústil do vyhlásenia národnej prírodnej rezervácie Kyjovský prales (15. februára 2007). O význame Kyjovského pralesa a jeho hodnotách svedčí aj jeho zapísanie do zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO pod názvom „Karpatské bukové pralesy“.

Národná prírodná rezervácia Kyjovský prales sa nachádza v strede VO Valaškovce v pohorí Vihorlatu v okrese Humenné. Patrí pod správu CHKO Východné Karpaty. Rozprestiera sa na severovýchodnom svahu vrchu Kyjov. S pôvodnou rozlohou zhruba 53 hektárov ho za prírodnú rezerváciu vyhlásili v roku 1974. Na tomto území následne pozastavili ťažbu a nesmeli sa tu robiť žiadne zásahy do lesného ekosystému. Odborné výskumy tu potvrdili výskyt chránených rastlín a živočíchov, ktoré sú viazané len na lesy pralesovitého charakteru. Ochránári a lesníci prales sledovali a učili sa od samotnej prírody, aby jej princípy mohli aplikovať do spôsobov hospodárenia s lesmi.

Nedostupný terén okolo srdca Kyjovského pralesa a jeho situovanie do územia vojenských lesov čiastočne obmedzili hospodárenie v jeho priľahlých častiach. Nehospodáril sa v ňom najmenej dvesto rokov. Najprv bol súkromným panským poľovným revírom a potom pripadol vojenským lesom. Lokalitu zachránil pred ťažbou dreva i fakt, že ide o vojenské lesy, ktoré mali slúžiť na obranu štátu. Boli tu napríklad dopadové plochy pre strelnice. Dôsledkom týchto skutočností bolo, že lesy okolo rezervácie sa zachovali v stave, ktorý má pralesovitý charakter. Svojou štruktúrou, zložením drevín, vzhľadom a funkčnosťou sa stali veľmi cennými. Zachovalé jedľovo-bukové lesy i cenné lipovo-javorové sutinové lesy sú prioritnými biotopmi európskeho významu. V území sa vyskytujú medvede, vlci, rysy, mnohé druhy vtákov, ako napr. dätle či sova dlhochvostá. Staré bresty a množstvo mŕtveho dreva poskytuje výborné prostredie pre ohrozené fúzače alpské, žijú tu i salamandry škvrnité. Územie európskeho významu Kyjov je zároveň súčasťou navrhovaného CHVÚ Vihorlat. Cieľom rozšírenia nebolo zatriktívnenie rezervácie pre turistov. Režim územia je predovšetkým ústretový voči prírode a jeho cieľom je stabilizácia krajiny. Do Kyjovského pralesa naďalej platí prísny zákaz vstupu. Akýkoľvek pohyb je možný len na základe špeciálneho povolenia správcu okolitých vojenských lesov a pracovníkov štátnej ochrany prírody. Hlavnou zásadou spravovania svetom uznaných pralesov je nezasahovať do nich. Prales, ponechaný sám na seba, si dokáže na svojom území regulovať počet predátorov aj lovených zvierat, objem živín pre rastliny, a dokonca ani požiar, ktorý tu môže vzniknúť po zásahu stromu bleskom, sa nerozšíri. Zhorí len zasiahnutý strom a nízky porast okolo neho. Prales sa dokáže o seba postarať sám.

5. 3 Ochrana prírody vo vojenskom obvode Lešť

Lešť je VO na juhu stredného Slovenska. Rozprestiera sa juhovýchodne od mesta Zvolen medzi Krupinskou planinou a Javorím. Jeho výmera predstavuje 14 575 ha.

POZNÁMKY

Je územne totožný s VVP Lešť, ktorý sa stal najvýznamnejším a najdôležitejším vojenským cvičiskom na Slovensku a patrí medzi najznámejšie výcvikové priestory v strednej Európe. Slúži nielen na výcvik všetkých zložiek OS SR, ale postupne si ho začínajú prenajímať aj armádne a bezpečnostné zložky iných krajín. VVP Lešť využívajú nielen pozemné zložky, vrátane delostrelectva, ale aj vzdušné sily. VVP Lešť je jedinečným priestorom, lebo ponúka možnosť cvičiť takmer všetky situácie na jednom mieste. Od stavania pontónových mostov, cez výsadky z makety vrtuľníka, záchrany ľudí z ruín a boj v zastavanej oblasti, po strelbu ťažkého delostrelectva a raketometov. Až 70 % výcvikových dní je využívaných ozbrojenými silami. Ostatné dni využívajú VVP ostatné zložky bezpečnostného systému SR, ako napríklad polícia, hasiči, záchranári, colníci či justičná stráž. Na území výcvikového priestoru sa nachádza niekoľko unikátnych cvičísk a trenažérov. Tento priestor bol využívaný v rokoch 1968 až 1990 bývalou Sovietskou armádou.

VO Lešť je charakterizovaný najmä starými cvičiskami typu lúčnych biotopov s rozptýlenou krovitou a stromovou zeleňou, spestrených aj skalnými útvarmi a starými sadmi (Šamilova skala a Viničky, Mavercová). Z lesných biotopov patria k významným lokalitám zachovalé bukové porasty na Lažteku a v okolí Sokolovho braňa. Z mokradových a vodných biotopov si zasluhuje pozornosť močiar pod kótou Brezové vršky, rybník pod Šamilovou skalou (1 ha) a niekoľko potokov s pobrežnou vegetáciou. Priestor Lešť dáva svojou polohou predpoklad na výskyt mnohých teplomilných chránených a vzácných druhov živočíchov. Výcvikové priestory patria z prírodovedného hľadiska k nepreskúmaným oblastiam. V poslednom období však cestou rôznych projektov začína na týchto plochách inventarizačný výskum, aby sa poznala hodnota ich genofondu a na základe toho vypracovali i návrhy na ich účelné obhospodarovanie a trvale udržateľný rozvoj. V priestore bolo doteraz osobitne identifikovaných šesť cenných lokalít. Jedna lokalita je mimoriadneho významu (močiar Mavercová), ktorá svojím rozsahom a zachovalosťou dáva predpoklad vyhlásenia za maloplošné chránené územie formou národnej prírodnej rezervácie, resp. prírodnej rezervácie. Nakoľko je priestor naďalej v užívaní OS SR, bude potrebné spracovať podrobnejšiu charakteristiku aj ďalších záujmov ochrany prírody a zosúladiť ju so záujmami armády. Súčasne je potrebné pre navrhované územia zabezpečiť navrhovaný režim ich využívania i starostlivosti o ne formou písomnej dohody s veliteľstvom priestoru Lešť. Počas krátkodobého výskumu tu bol zaznamenaný výskyt až 25 druhov cicavcov, medzi inými tiež medveďa hnedého, rysa ostrovida a vlka. VVP Lešť je zatiaľ v oblasti ochrany prírody na úplnom začiatku.

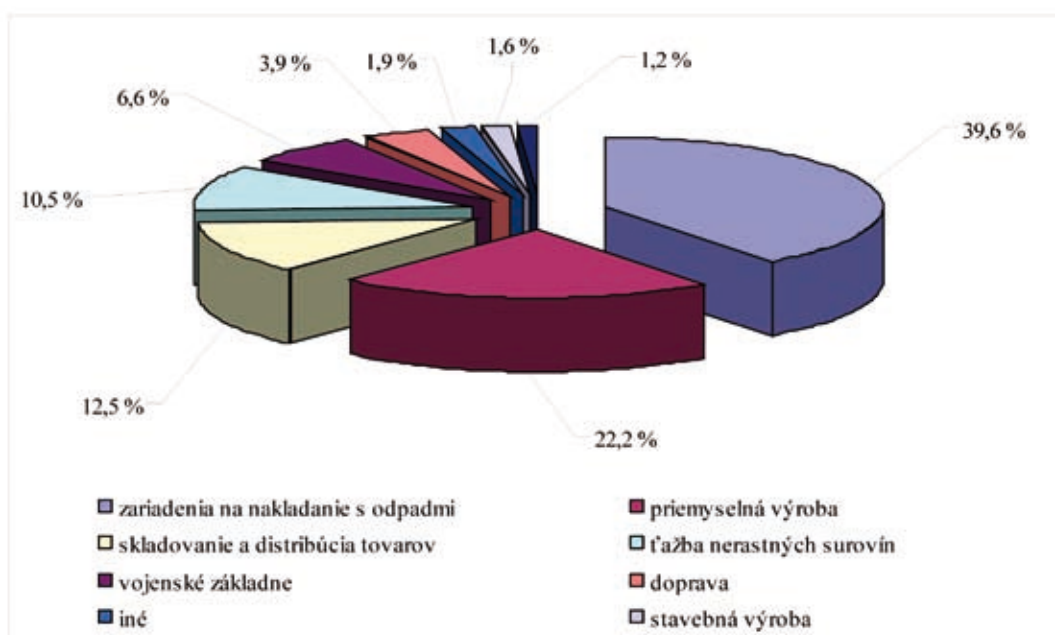
Jedinečná príroda vo všetkých VVP na Slovensku si zaslúži ochranu a pozornosť nielen nadšencov a zainteresovaných zamestnancov rezortu obrany, ale všetkých jeho predstaviteľov.

6 PROBLEMATIKA ENVIRONMENTÁLNYCH ZÁŤAŽÍ V OS SR

Ľudské aktivity sú častosprevádzané nadmernou produkciou odpadu, nekontrolovaným znečisťovaním ovzdušia, vody a pôdy, čo vedie k poškodzovaniu eko-

systémov, k strate biodiverzity a k zlému zdravotnému stavu obyvateľstva. Pri výrobe sa bežne manipuluje s nebezpečnými látkami, ktoré sa priamo i nepriamo dostávajú do ovzdušia, vody, pôdy a podložných hornín. Mnohé z nich sa dnes považujú za toxické, karcinogénne, mutagénne alebo inak škodlivé. V prostredí, do ktorého sa dostali, dlhodobo zotrávajú, kontaminujú jeho jednotlivé zložky a predstavujú skutočné „časované bomby“ pre zdravie ľudí a životné prostredie. Takéto kontaminované lokality sú dnes označované termínom „environmentálne záťaž“. Environmentálne záťaž vyvolávajú vo svojom okolí reťazové reakcie, ktorých dôsledky sa ukazujú neskôr a možno tam, kde by sme ich vôbec nečakali. Okrem areálov priemyselných podnikov sú environmentálne záťaž často viazané na veľkokapacitné poľnohospodárske podniky, železničné depá, prístavy a letiská, opustené a pochované skládky odpadu, nezabezpečené sklady pesticídov, sklady a čerpacie stanice pohonných hmôt, areály znečistené ozbrojenými silami, územia poškodené ťažbou nerastov a mnohými ďalšími činnosťami, počas ktorých sa dlhoročne a nekontrolovane nakladalo s nebezpečnými látkami.

Environmentálna záťaž je znečistenie územia spôsobené činnosťou človeka, ktoré predstavuje závažné riziko pre ľudské zdravie, alebo horninové prostredie, podzemnú vodu a pôdu, s výnimkou environmentálnej škody. Environmentálna záťaž je definovaná ako „stav vzniknutý poškodzovaním (kontamináciou) podzemnej vody, pôdy a horninového prostredia ako zložiek životného prostredia v dôsledku ľudskej činnosti nad mieru stanovených kritérií znečistenia“. Z danej definície vyplýva, že environmentálnu záťaž je možné identifikovať len na základe poznania koncentrácií znečisťujúcich látok v jednotlivých zložkách životného prostredia, ktoré musia zároveň prekračovať zvolené kritériá tzv. kritériá znečistenia. Na tvorbe environmentálnych záťaž sa podieľala aj armáda, na čo poukazujú napr. lokality poškodené činnosťou bývalej Sovietskej armády (obrázok 2).

Obrázok 2: Podiel jednotlivých druhov činností na tvorbe environmentálnych záťaž

POZNÁMKY

6. 1 Stav lokalít používaných bývalou Sovietskou armádou

V rokoch 1968 až 1991 pôsobili na území Slovenska príslušníci bývalej Sovietskej armády. Uplynulo už viac ako dvadsať rokov odvtedy, čo jednotky, útvary a zariadenia Sovietskej armády, dislokované na našom území, zahájili odchod z našej vlasti. Zanechali nám však neblahé dedičstvo v podobe kontaminácie podzemných vôd, pôdy a horninového prostredia a to najmä ropnými látkami a chlórovanými uhľovodíkmi. Negatívny vplyv a dopad na životné prostredie mala najmä výstavba vojenských objektov, skladov, parkov techniky a výdajní pohonných hmôt bez rešpektovania požiadaviek platnej legislatívy, nezodpovedná manipulácia s materiálom, či mnohé iné faktory, na základe ktorých dochádzalo počas celej doby pobytu Sovietskej armády k narušovaniu a ohrozovaniu životného prostredia v lokalitách, kde vykonávali výcvik, resp. v priestoroch, ktoré užívali.

Prvýkrát sa riešilo znečistenie podzemných vôd spôsobené Sovietskou armádou ešte v decembri 1973. Neskôr sa začali dôsledky ich činnosti objavovať aj v rôznych lokalitách, na Slovensku to bol predovšetkým Sliač a Vlkanová, v ktorých bolo v rozpätí rokov 1981 až 1991 odčerpaných 336 278 m³ uniknutých ropných látok. V tomto prípade sa primárne príčiny znečistenia neodstránili, zvolila sa iba metóda udržiavacej sanácie.

Komplexné riešenie devastácie životného prostredia spojené s pobytom a činnosťou Sovietskej armády bolo zahájené v roku 1990. V tomto roku vláda ČSFR prijala uznesenie, na základe ktorého bola vytvorená spoločná československo-sovietska Komisia pre ekologické aspekty odchodu sovietskych vojsk z územia ČSFR. Realizáciou hydrogeologického prieskumu boli poverené inštitúcie, ktoré už mali skúsenosti s prieskumom a sanáciou horninového prostredia (Geotest Brno, IGHP Žilina, Stavebná geológia Praha a Vodné zdroje Praha). Do rekognoskácie jednotlivých priestorov však značne zasahovali zástupcovia Sovietskej armády. Tí zoznamovali československých predstaviteľov len s najnutnejšími informáciami a skutočnosťami.

Keďže odovzdanie a preberanie priestorov po Sovietskej armáde malo prebehnúť v čo najkratšej dobe, prieskum a rekognoskácia boli zamerané najmä na objekty a priestory, kde bol nebezpečný materiál uložený a kde sa s ním vykonávala nejaká činnosť, či vo väčšom rozsahu manipulovalo (sklady, vojenské výcvikové priestory). Na podrobný prieskum nebol v danej dobe čas, hlavne politické dôvody tlačili na rýchly odchod Sovietskej armády z nášho územia. Že to nebolo najvhodnejšie pre nasledujúce riešenie ekologických škôd, ukázala blízka budúcnosť. Sovietska armáda nám zanechala dedičstvo vo forme čiernych a skrytých skládok, v množstve nepotrebného, zastaraného, poškodeného, či inak znehodnoteného vojenského materiálu.

Prieskumy ukázali, že vplyvom činnosti Sovietskej armády bolo na našom území celkovo 87 potenciálne kontaminovaných území v 18 lokalitách. Z nich

bolo 15 závažnejšie kontaminovaných. Na základe vykonaných geologických prác v rokoch 1990 – 1992 boli škody na životnom prostredí vyčíslené na 986 568 825 Kčs. Na realizácii geologických a sanačných prác v 18 lokalitách sa podieľal Úrad pre riešenie dôsledkov pobytu sovietskych vojsk na území ČSFR, zriadený pri Federálnom výbore pre životné prostredie v Prahe. V rokoch 1990 – 1992 boli ukončené geologické a sanačné práce v lokalitách Voderady, Častkovce, Zvolen, Štúrovo, Michalovce, Skalka nad Váhom, a Vrútky. Najviac kontaminované územia Sliač, Vlkanová, Lešť, Nemšová, Rimavská Sobota, Jelšava, Rožňava, Komárno, Nové Zámky, Ružomberok a Nové Mesto nad Váhom boli určené za prioritné lokality.

Problematikou sanačných a monitorovacích prác v lokalitách poškodených činnosťou Sovietskej armády sa vláda SR po prvýkrát zaoberala v roku 1993, kedy prijala uznesenie č. 408/1993, na základe ktorého boli vykonávané sanačné práce do roku 2001. Realizáciu prác v tomto období zabezpečovalo Ministerstvo obrany SR. V roku 2001 bol uznesením vlády SR č. 1196 schválený presun gescie za uvedenú oblasť na Ministerstvo životného prostredia SR. V zmysle tohto uznesenia MŽP SR zabezpečilo vypracovanie rizikových analýz, z ktorých vyplynuli podstatné zmeny v prístupe k hodnoteniu rozsahu znečistenia a postupu ďalších sanačných opatrení. Uzneseniami vlády SR č. 1086/2002 a č. 1148/2003 boli riešené otázky rozdelenia zodpovednosti za realizáciu nápravných opatrení v najviac poškodených lokalitách. Od roku 2003 je preto v platnosti dohoda dotknutých rezortov, podľa ktorej úlohou MŽP SR je plniť úlohu odborného garanta nad realizáciou sanačných prác v období do ich ukončenia. Úlohou MO SR je zabezpečiť vypracovanie aktualizovaných projektov sanačných prác na základe podkladov MŽP SR a zabezpečiť tiež realizáciu sanačných opatrení v pokračujúcich lokalitách. Ministrovi financií SR v spolupráci s ministrom obrany SR uložila vláda zabezpečiť z rezervy vlády SR dostatočné finančné prostriedky, účelovo viazané na sanačné a monitorovacie práce.

V ďalších rokoch sa pozornosť MO SR a MŽP SR zamerala už len na štyri lokality s tzv. najvyšším stupňom ohrozenia životného prostredia – Rimavská Sobota, Komárno, Sliač a Vlkanová s odhadom finančného zaťaženia v sume cca 245,383 mil. Sk. Na monitorovacie práce ostatných lokalít bolo vyčlenených 95,76 mil. Sk. Teda v roku 2003 bol uznesením vlády SR schválený celkový odhad finančných nákladov potrebných na dokončenie sanačných a monitorovacích prác na roky 2003 – 2010 vo výške 341,143 mil. Sk. Lokalitu v Komárne v roku 2003 Ministerstvo obrany odpredalo mestu.

Na sanačné a monitorovacie práce na lokalitách znečistených v dôsledku pobytu Sovietskej armády, vynaložil štát značné finančné prostriedky. Presný prehľad čerpania štátnych financií v priebehu rokov 1993 – 2009 je uvedený v tabuľke 3. Od roku 2001 už boli financie vynakladané iba na lokality Sliač, Vlkanová a Rimavská Sobota.

POZNÁMKY

Tabuľka 3: Prehľad čerpania finančných prostriedkov na sanačné a monitorovacie práce v rokoch 1993 až 2009

rok	Zodpovedný rezort	Suma (v tis. Sk)	rok	Zodpovedný rezort	Suma (v tis. Sk)
1993	MO SR	170 000,0	2004	MO SR	13 727,0
1994	MO SR	106 387,0		MŽP SR	850,0
1995	MO SR	134 399,7	2005	MO SR	19 112,8
1996	MO SR	152 899,9		MŽP SR	245,0
1997	MO SR	133 999,3	2006	MO SR	10 587,0
1998	MO SR	121 564,9		MŽP SR	400,0
1999	MO SR	68 126,8	2007	MO SR	15 359,8
2000	MO SR	132 399,0		MŽP SR	500,0
2001	MO SR	59 798,1	2008	MO SR	16 900,0
2002	MO SR	20 460,5		MŽP SR	270,0
	MŽP SR	10 000,0	2009	MO SR	23 033,2
2003	MO SR	34 027,4		MŽP SR	300,0
	MŽP SR	0	Spolu:		1 245 348,3

Zdroj: PALÚCHOVÁ, R.: Súčasný stav lokalít... In: *Enviromagazín*, roč. 13, 2008, č. 6

Pre porovnanie, v Českej republike, kde sa počet lokalít s pôsobnosťou Sovietskej armády pohyboval na úrovni 73, bolo od začiatku sanačných prác v roku 1991 do konca roka 2006 preinvestovaných 1 290 mil. Kč a do plánovaného ukončenia v r. 2012 sa predpokladalo vynaloženie ďalších cca 300 mil. Kč.

Vo VÚ v Rimavskej Sobote bola kontaminácia ropnými látkami odstránená, problémom tu však naďalej ostáva kontaminácia podzemných vôd chlórovanými uhľovodíkmi. Po zastavení vojenských aktivít v areáli VÚ v Rimavskej Sobote bolo sanačné čerpanie zastavené a následne bola lokalita uznesením vlády SR č. 124/2007 odovzdaná mestu a tiež povinnosti monitorovania prešli na nového majiteľa.

Z prieskumu zdrojov a kontaminovaných lokalít po Sovietskej armáde vyplýva, že najviac zdevastované a činnosťou zafažené boli priestory skladov, výdajní PHM, priestory s najvyššou manipuláciou s PHM, materiálom či rôznymi chemikáliami, parky techniky, priestory bojovej a inej techniky, cvičiská, priestory strelníc, ošetrovní, opravárenských a umývacích rámp, letiská, skládky a mnohé iné.

6.2 Lokality Sliach a Vlkanová

Lokalita Vlkanová slúžila ako sklad pohonných hmôt (ďalej len „PHM“) pre celú dislokovanú Sovietsku armádu na Slovensku, počas celých 23 rokov. Okrem PHM boli v lokalite uskladnené i rôzne iné látky (napr. chlórované rozpúšťadlá). V objekte boli stáčané PHM zo železničných cisterien, skladované boli prevažne v podzemných nádržiach a následne boli vydávané do auto cisterien. Pri tejto manipulácii do-

chádzalo k únikom PHM do horninového prostredia a z neho do podzemnej vody. Všetky podzemné nádrže boli jednoplášťové, niektoré aj bez ochranného asfaltového náteru. Mnohé z nich nemali vôbec podzemné ukotvenie a boli položené buď priamo do jám v teréne alebo boli položené na betónové konzoly. V rámci areálu sa nachádzali okrem podzemných nádrží rôzne rozvody, čerpacie zariadenia, prečerpávacia stanica a nefunkčný produktovod S Vlkanová – Sliač.

Sovietska armáda zanechala v rámci areálu rôzne podzemné a nadzemné čierne stavby, lapače olejov. Všetky tieto menované objekty boli zdrojom kontaminácie horninového prostredia a následne podzemnej vody. Po opustení priestorov skladov PHM vo Vlkanovej bolo identifikovaných 19 skupín podzemných nádrží PHM, dve skupiny nadzemných nádrží PHM, štyri podzemné nádrže pre výdaj PHM, dve podzemné nádrže na skladovanie použitých olejov a 11 nadzemných nádrží na nemrznúce zmesi. V lokalite boli v podzemných nádržiach skladované aj použité motorové oleje zo všetkých sovietskych posádok na Slovensku. Taktiež tam boli v nadzemných nádržiach skladované nemrznúce zmesi. Napriek tomu, že v preberacích protokoloch Československej armády to nebolo uvedené, v lokalite sa skladovali aj rôzne rozpúšťadlá na odmasťovanie kovov a pesticídy na odstraňovanie parazitov.

V rámci prípravných prác boli zrealizované práce pozostávajúce z vybratia podzemných nádrží PHM, zbúrania existujúcich nefunkčných stavebných objektov, vybratia potrubí a produktovodov a zrealizovania zemných prác a terénnych úprav.

Po prípravných prácach nasledovali stavebné práce súvisiace s realizáciou samotnej sanácie územia a to vybudovanie dekontaminačnej plochy, hĺbkových odvodňovacích drénov, závlahových potrubí a čističky kontaminovaných vôd. Ďalej to boli zemné práce súvisiace s dekontamináciou zemín IN SITU (dekontaminácia priamo na mieste bez odťaženia) a EX SITU (odťaženie a následná dekontaminácia na špeciálnom zariadení alebo špeciálnymi postupmi).

V čiastkovej lokalite bývalých skladov PHM vo Vlkanovej, boli počas rokov 1992 až 2001 realizované rozsiahle sanačné práce. Odčerpaných a dekontaminovaných bolo 2 942 130,2 m³ kontaminovanej podzemnej vody. Z hladiny podzemnej vody bolo za toto isté obdobie odčerpaných 4 885,2 l voľne plávajúcej ropnej látky, celkovo bolo odstránených 2 291,4 kg látok stanovených ako NEL IR (nepolárne extrahovateľné látky, stanovené infračervenou spektrometriou) a 2 217,7 kg látok stanovených ako NEL UV (nepolárne extrahovateľné látky, stanovené ultrafialovou spektrometriou), 287,4 kg alifatických chlórovaných uhľovodíkov a 6,3 kg chlórbenzénov. Kvalita vody vykazuje klesajúci trend obsahu znečisťujúcich látok. V predmetnej lokalite bol navrhnutý len počasanačný monitoring kvality podzemných vôd.

V lokalite Sliač je znečistenie podzemných vôd v súčasnej dobe obmedzené len na lokálne sa vyskytujúce malé oblasti asanovaného územia. Sanačné práce podľa upraveného projektového riešenia boli začaté v roku 2008. Výsledky monitorovania lokality poukazujú na veľmi dobrú účinnosť sanačných prác. V roku 2009 bolo za-

POZNÁMKY

chytené 813,1 kg kontaminantu v podzemnej vode, odčerpávaním voľnej fázy sa odstránilo 518 l ropných produktov a celkovo bolo vyčistených 152 458 m³ vody. Sanačné práce v lokalite Sliač boli v júni 2011 ukončené. Pre rok 2011 bolo navrhnuté zabezpečiť poasanačný monitoring.

6. 3 Súčasné projekty sanácie starých environmentálnych záťaží

Po viac ako roku od podania žiadostí na ministerstvo životného prostredia o ne-návratný finančný príspevok došlo k reálnym výsledkom, keďže bola podpísaná zmluva na realizáciu sanácie environmentálnych záťaží. Predmetom podpísanej zmluvy je vypracovanie projektu a následná realizácia sanácií v šiestich lokalitách v celkovej výške 11 384 156,07 €. Pri sanácii environmentálnych záťaží sa bude klásť dôraz na výber najvhodnejších metód, kvalitu, komplexnosť a finančnú efektívnosť prác. Cieľom sanácií je zlepšenie kvality podzemných a povrchových vôd, ovzdušia a pôdy, čo bude mať pozitívny vplyv aj na okolité ekosystémy a biodiverzitu. Sanácia sa týka šiestich najrizikovejších lokalít Banskobystrického, Trenčianskeho a Žilinského kraja. Prostredníctvom peňazí z eurofondov by malo byť celkovo sanovaných viac ako 65 hektárov plochy. V Žilinskom kraji napríklad garážový dvor po Sovietskej armáde v Ivachnovej, v Trenčianskom kraji vojenský útvar v Nemšovej, v Banskobystrickom kraji letisko – juh na Sliači, vo Vojenskom obvode Lešť hlavný tábor a garážové dvory a v Rimavskej Sobote bývalé kasárne. Sanačné práce by mali v uvedených lokalitách prebiehať v rokoch 2014 a 2015.

7 VPLYV VOJENSKEJ ČINNOSTI NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE

Škodlivé pôsobenie vojenskej činnosti na životné prostredie je veľmi mnohstranné a mnohotvárne. Stretávame sa s ním jednak v čase mieru, ale predovšetkým v období vojny a ozbrojených konfliktov. Pre životné prostredie je veľmi nebezpečný vývoj, výroba, skúšky a skladovanie zbraní. Vojenské cvičenia a presuny vojenskej techniky pustošia krajinu, ničia pôdu, znečisťujú ovzdušie, vyradujú rozľahlé územia z použitia. Závažné škody na životnom prostredí zanechávajú vojny, ktoré na prírode zanechávajú rany, ktoré sa dlho nezaceľujú.

7. 1 Vplyv vojenského výcviku na životné prostredie

Tak ako v ostatných odvetviach, aj vo vojenstve platí všeobecné pravidlo, že prevencia je účinnejšia a lacnejšia ako následné ozdravovanie a opravy. Najúčinnější spôsob na dosiahnutie zníženia ohrozenia prostredia vojenským výcvikom je preventívne hodnotenie environmentálnych vplyvov vojenského výcviku. Preto by sa pred každým výcvikom mali identifikovať a zhodnotiť možné negatívne účinky jednotlivých plánovaných vojenských činností na životné prostredie a nájsť cesty na ich minimalizáciu resp. elimináciu. Aby to bolo možné, je potrebné mať k dispozícii presné údaje o realizácii vojenského výcviku, aktuálne informácie o špecifických vlastnostiach prostredia, v ktorom bude výcvik prebiehať a ich možné vzájomné pôsobenie. Nevyhnutná je spolupráca minimálne dvoch odborníkov, na jednej strane

je to príslušník OS SR, ktorý má presné predstavy o tom, z čoho bude výcvik pozostávať a akým spôsobom bude realizovaný (najčastejšie veliteľ výcviku, jednotky) a na druhej strane je to odborník ekolog, ktorý má všetky potrebné environmentálne informácie o zvolenom mieste výcviku a čase konania výcviku (štruktúra, blízkosť kultúrnych pamiatok, zalesnenie, prítomnosť podzemných vôd, výskyt vzácnych druhov flóry a fauny, ročné obdobie, vývoj počasia a pod.), a zároveň pozná a vie v praxi uplatniť platnú legislatívu ochrany životného prostredia pre špecifické prvky vojenského výcviku.

V súčasných podmienkach OS SR je najvhodnejším zdrojom informácií o výcviku a jeho zabezpečení schválené a vydané Nariadenie na vykonanie daného výcviku. Nariadenie pre účely environmentálneho hodnotenia spresňuje tému, spôsob a ciele výcviku, počty vyvedených osôb a vyvezenej techniky, výzbroje a ďalšieho podporného materiálu, spôsob ubytovania, stravovania, miesto konania výcviku, prípadne iné špecifiká spojené s výcvikom. Tieto údaje napomáhajú určiť potenciálne zdroje ohrozenia životného prostredia pri výcviku, ktorými môžu byť osoby, technika, výzbroj, prípadne iné špecifické prostriedky používané pri výcviku. Uvedené zdroje môžu vyvolávať niektoré z nasledovných negatívnych environmentálnych aspektov vojenského výcviku:

- mechanické poškodenie,
- hluk,
- požiar,
- znečistenie.

Negatívne vplyvy môžu poškodzovať jednotlivé zložky životného prostredia ako pôdne prostredie (pôda, horninové podložie, reliéf), vodné prostredie (nadmerné vody, podzemné vody), ovzdušie (atmosféra, ozónová vrstva), faunu (voľne žijúce živočíchy), flóru (voľne rastúce rastliny), sociálno-ekonomické prostredie (nehnutelnosti, infraštruktúru, hospodárske zvieratá, poľnohospodárske plodiny, populáciu a všetky ostatné bežné zložky umelého prostredia človeka), kultúrne prostredie (historicky alebo kultúrne významné lokality a nehnuteľnosti). Nie všetky aspekty vojenského výcviku reálne ohrozujú všetky zložky životného prostredia.

Všetky škody a poškodenia na prírodnom a umelom prostredí človeka je možné pri vojenskom výcviku rozdeliť do dvoch skupín a to na škody očakávané, t. j. predpokladané a škody neočakávané. V prípade očakávaných škôd na životnom prostredí sa jedná o také negatívne udalosti, ktoré zvyčajne sprevádzajú výcvik a sú veľmi pravdepodobné, no je im možné predchádzať a to práve prostredníctvom preventívneho hodnotenia a hľadania iných alternatív konečnej realizácie výcviku (napr. úniky pohonných hmôt alebo mazív pri brodení techniky, požiar spôsobený pri ostrých bojových streľbách alebo narušenie štruktúry pôdy pri kopaní zákopov).

POZNÁMKY

Druhá skupina škôd zahŕňa škody neočakávané, ktoré možno v podmienkach OS SR charakterizovať ako havárie. Jedná sa o udalosti, ktoré sú síce málo pravdepodobné, ale ich ohrozenie môže nadobudnúť rozsiahly charakter a na zamedzenie ich vzniku sú nariadené a musia byť dodržiavané veľmi prísne opatrenia a zásady. Najväčším problémom týchto škôd je, že sa nedá predpokladať miesto a čas ich vzniku. Ako príklady tejto skupiny škôd slúžia pády leteckej techniky, alebo únik PHM havárii cisterny.

Pre posudzovanie a ďalšie zvažovanie vplyvov vojenského výcviku na životné prostredie je vhodné celý výcvik rozdeliť na jednotlivé ucelené činnosti (napr. presun, ostré strelby, logistické zabezpečenie - ubytovanie, stravovanie, zabezpečenie hygieny, dopĺňanie PHM a pod.). Pri týchto čiastkových činnostiach je potrebné identifikovať environmentálne riziká a stanoviť možné environmentálne poškodenia, zhodnotiť ich závažnosť v špecifických podmienkach prostredia výcviku. Pre ilustráciu je v ďalšom texte analyzovaný presun vojsk na kolesovej technike a jeho dopad na životné prostredie. Niektoré environmentálne škody sa môžu zdať nadsadené, ide však o to, aby boli objavené všetky alternatívy, ktoré môžu nastať s pravdepodobnosťou, ktorú ovplyvňujú konkrétne podmienky prostredia, v ktorom tento výcvik bude realizovaný.

Presun vojsk na kolesovej technike

Rozsah negatívnych dopadov na životné prostredie pri presune je do veľkej miery ovplyvnený podmienkami presunu (trasa presunu, klimatické pomery a i.). Ak presun jednotky technikou bude uskutočnený výhradne po cestných komunikáciách, je málo pravdepodobné, že bude spôsobené zhustenie pôdy alebo narušenie pôdneho krytu. Vplyv presunu na životné prostredie bude minimálny. Ak sa ale bude presun realizovať v teréne, mimo cestných komunikácií, očakávajú sa ďaleko rozsiahlejšie vplyvy tejto činnosti. Dochádza k narušeniu pôdneho krytu a následnej erózii pôdy.

Niektoré vplyvy sú zase prítomné bez ohľadu na prírodné alebo iné okolité podmienky, ako napríklad vypúšťanie výfukových emisií do vzduchu. Ak by však použité vozidlo nespĺňalo isté technické parametre, zahŕňajúc aj tie emisné, nebolo by vôbec pripustené k prevádzke. Z toho vyplýva, že pokiaľ vozidlá spĺňajú predpísané emisné normy, výfukové emisie nie je potrebné pri celkovom hodnotení brať do úvahy.

Taktiež je potrebné brať do úvahy rozličnosť pôsobenia kolesovej techniky na premočený, zasnežený, zamrznutý prírodný terén alebo terén počas dlhodobého sucha. Väčšie poškodenie rastlínstva a pôdy sa predpokladá práve v premočenom teréne. Sneh a zamrznutá pôda sa zase stávajú určitým ochranným štítom pred poškodením pôdy a rastlínstva. Prehľad možného poškodenia životného prostredia pri presune vojsk ilustruje tabuľka 4.

Tabuľka 4: Možnosti environmentálneho poškodenia jednotlivých zložiek životného prostredia spôsobené presunom vojsk na kolesovej technike

POZNÁMKY

Zložky životného prostredia	Presun vojsk na kolesovej technike
	Možné poškodenie životného prostredia
Pôda	Mechanické poškodenie – zhutnenie pôdy, narušenie pôdneho krytu Znečistenie – kontaminácia uniknutými PHM
Voda	Znečistenie – kontaminácia uniknutými PHM
Ovzdušie	Znečistenie – výfukové emisie, emisie z horenia uniknutých PHM
Fauna	Mechanické poškodenie – zranenie zveri, prípadne úhyn Hluk – plašenie zveri s možným následkom úhynu Požiar – intoxikácia zveri splodinami Znečistenie – sekundárna intoxikácia zveri z úniku PHM
Flóra	Mechanické poškodenie – poškodenie porastu Požiar – zhorenie zasiahnutých rastlín a stromov Znečistenie – sekundárna intoxikácia porastov z úniku PHM
Sociálno-ekonomické prostredie	Mechanické poškodenie – narušenie cestných komunikácií, narušenie stavieb vibráciami, zranenie a príp. úhyn hospodárskych zvierat, ľudí, poškodenie infraštruktúry, zničenie poľnohospodárskych plodín Hluk – narušenie pohodlia obyvateľov Požiar – škody na infraštruktúre, ujmy na zdraví ľudí a hospodárskych zvierat, zhorenie poľnohospodárskych plodín Znečistenie – sekundárna intoxikácia poľnohospodárskych rastlín únikom PHM a ujma na zdraví hospodárskych zvierat a ľudí vplyvom sekundárnej intoxikácie prostredia
Kultúrne prostredie	Mechanické poškodenie, požiar – škody na kultúrnych a historických pamiatkach

Zdroj: STREDOVÁ, E.: *Environmentálne aspekty vojenského výcviku v OS SR*.
Liptovský Mikuláš : AOS, 2010.

Uvedená tabuľka poskytuje príklad a návod ako hľadať a identifikovať možné environmentálne škody spojené s vojenským výcvikom. Jednotlivé vplyvy strácajú alebo naberajú na významnosti v súvislosti s pôsobením konkrétnych podmienok.

Hľadaniu jednotlivých environmentálnych vplyvov veliteľom v spolupráci s ekológmi môžu značne napomôcť aj skúsenosti získané z predchádzajúcich výcvikov a cvičení, ktoré by mohli poskytnúť aj rôzne praxou preverené alternatívy na také uskutočnenie výcviku, ktoré by zabezpečilo citlivejší prístup k okolitému životnému prostrediu. Hľadanie a hodnotenie environmentálnych vplyvov sa môže uskutočňovať rozličnými spôsobmi, buď nejakou tvorivou myšlienkovou metódou pomocou rôznych odborníkov alebo exaktnými kvalitatívnymi, kvantitatívnymi alebo zmiešanými technikami.

Spoločenský tlak v krajinách NATO na efektívnosť výcviku aj vo sfére životného prostredia viedol výcvikovú skupinu NATO – podskupinu pozemného vojska (*NATO Training Group/Army Sub Group - NTG/ASG*) k ustanoveniu pracovnej skupiny environmentálneho výcviku (*Environment Training Work Group - ETWG*), ktorá sa zaoberá problematikou znižovania negatívneho vplyvu vojenského výcviku na životné prostredie. Jedným z hlavných cieľov skupiny bolo vypracovanie vhodnej metódy, ktorá by dokázala odhaliť jednotlivé environmentálne aspekty výcviku a klasifiko-

POZNÁMKY

vať a ohodnotiť ich dopad na životné prostredie danej lokality. Bola vytvorená indexová metóda preventívneho posúdenia nebezpečenstiev pri vojenskom výcviku s názvom *Training Impacts Matrix*. Českou republikou bola táto metodika ďalej rozpracovaná do metodického postupu s názvom *Hazard & Impact Index* (verzia 2.0). Avšak táto je chránená osobným vlastníctvom Armády Českej republiky, ktorá si za jej vývoj zaplatila. Metóda je značne variabilná a v závislosti na právnej úprave a prírodných podmienkach daného štátu môže byť využívaná aj inou armádou, pričom metóda bola vyvinutá práve za týmto účelom. V OS SR sa žiaľ preventívnemu posudzovaniu vplyvu výcviku na životné prostredie vo fáze plánovania výcviku nevenuje dostatočná pozornosť.

7. 2 Ekologické dôsledky vojen

Na životné prostredie okrem vývoja, výroby, skúšok a skladovania rôznych typov zbraní negatívne vplýva aj použitie týchto zbraní, (konvenčných, zbraní hromadného ničenia, zbraní novej generácie – tzv. ekologických zbraní). Vojny, predovšetkým jadrové a ekologické tak hrozia vyústením do ekologickej katastrofy. Vedci už celé desaťročia vyslovujú obavy z nebezpečných následkov zbrojenia, jadrovej a ekologickej vojny pre prírodu, životné prostredie a život ľudí.

Ekologické dôsledky vojenskej činnosti sa prakticky dlhodobo ignorovali. Stav životného prostredia, ktorého poškodenie sa neprejavuje okamžite, nikdy neznepokojoval vojenských stratégov. Práve v tom spočíva príčina ľahkomyselnosti, s ktorou sa začali používať metódy ekologickej vojny v záujme dosiahnutia krátkodobých vojenských výhod, bez toho, aby sa pri tom brali do úvahy dlhodobé následky tejto činnosti. O problematiku vzťahu vojny a životného prostredia sa verejnosť a vedci začali intenzívne zaujímať až po odhalení faktov o ekologickej vojne, ktorú viedli Spojené štáty v Indočíne, v priebehu ktorej sa pokúšali meniť niektoré prírodné procesy pre vojenské účely. Vojna vo Vietname dovedla vývoj zbraní *ad absurdum*, pretože ničením prírody začal človek vedome ničiť sám seba.

V posledných rokoch vzrastá význam ochrany prírody pred následkami vojenskej činnosti spojenej s vojnami, so zbrojením všeobecne i s priamym ovplyvňovaním prirodzeného priebehu niektorých prírodných procesov a s jeho používaním ako ekologickej zbrane. Zámerné pôsobenie na životné prostredie pre vojenské účely môže spôsobiť nenapraviteľné a trvalé zmeny. Objasňovanie rozsahu a dosahu negatívneho pôsobenia vojenskej činnosti na prírodu dodáva váhu argumentácii v prospech obmedzenia tejto činnosti a mobilizuje verejnú mienku pre odzbrojenie. Upozorňovanie na nebezpečné ekologické dôsledky použitia zbraní hromadného ničenia a ekologických zbraní zdôrazňuje mimoriadnu naliehavosť ich zákazu. Použitie jadrových a ekologických zbraní v celosvetovom meradle by znamenalo katastrofu globálneho rozsahu, koniec ľudskej civilizácie.

K zámernému ničeniu ekosystémov v snahe zhoršiť existenčné podmienky miestneho obyvateľstva dochádzalo už v dávnej minulosti. Podobne počas 2. sve-

tovej vojny bolo spôsobenie ekologických škôd iba vedľajším, okrajovým cieľom, hoci niektoré použité metódy možno označiť za úmyselné ničenie ekosystémov a zámerné využívanie prírodných síl, napríklad ničenie ochranných hrádzí v Holandsku hitlerovskými vojskami, ktoré ťažko postihlo obyvateľov pobrežných nížin a spôsobilo zaplavenie pôdy morom. Udalosti druhej svetovej vojny presvedčivo poukázali na skutočnosť, že vojnovými aktivitami nehynú iba ľudia, ale že sa ničí aj životné prostredie. Škodlivé ekologické následky má samozrejme takmer každá vojnová činnosť, ale tieto následky spravidla nie sú úmyselné, ale vyplývajú z plnenia úloh, ktoré sa priamo netýkajú životného prostredia, ani prírodných procesov.

Kvantitatívny nárast ničivých účinkov zbraní však spôsobil kvalitatívnu zmenu charakteru vojnových cieľov. Okrem protivníckej živej sily, techniky, stavieb, sa stalo objektom napadnutia i samotné životné prostredie. Ničenie ekosystémov sa začalo považovať za zvláštny a účinný prostriedok na oslabenie protivníka. Moderné metódy bojových akcií sa vyznačujú aj tým, že pri nich agresori stále častejšie používajú rôzne druhy zbraní a techniky, ktorých prvoradým cieľom nie je ničiť ozbrojené sily napadnutého štátu, ale civilné obyvateľstvo a prírodu. Ide predovšetkým o ničenie alebo znehodnocovanie rastlinstva, pôdy, vodných zdrojov. Súčasný militarizmus vyvíja a zavádza do výzbroje stále nové technické prostriedky, ktorých hlavným poslaním je ničivo pôsobiť na najdôležitejšie zložky biosféry, s cieľom znemožniť činnosť protivníckych ozbrojených síl, porušiť normálny režim národného hospodárstva nepriateľskej krajiny a zbaviť jej obyvateľstvo prírodných podmienok, ktoré sú nevyhnutné pre život a činnosť.

V nasledovnom texte sú pre ilustráciu uvedené niektoré vybrané vojny z dávnej aj nedávnej minulosti, ktoré spôsobili značnejšie ekologické škody:

- Perzsko-skýtska vojna (r. 512 pred n. l.) – ničenie rastlinstva a osád v dôsledku používania taktiky spálenej zeme, ku ktorému sa uchýľovali pri ústupe Skýti;
- Peloponézska vojna (431 až 404 pred n. l.) – ničenie úrody na aténskych obilných poliach spartskými vojskami;
- Vpády Hunov (4. až 5. storočie) – systematické pustošenie obrábanej pôdy, poľnohospodárskych kultúr a osád, ktoré malo za následok masové presídľovanie obyvateľstva a bolo jednou z príčin sťahovania národov;
- Vpády Mongolov v stredovekej Európe nazývaných Tatári (1211 až 1242) – spustošenie dobytých území, lúpenie alebo ničenie úrody a dobytka, ničenie zavodňovacích stavieb a objektov na rieke Tigris, na ktorej záviselo poľnohospodárstvo v Mezopotámii;
- Francúzsko-holandská vojna (1672 až 1678) – Holanďania zaplavili časť svojho územia morom v snahe sťažiť a zadržať postup francúzskych vojsk a vytvorili takzvanú holandskú ponorovú čiaru;

POZNÁMKY

- Občianska vojna v USA (1861 až 1865) – ničenie poľnohospodárskych kultúr Južanov v údolí Shenandoah a v štáte Virgínia v rámci taktiky spálenej zeme, ktorú cieľavedome uplatňovali vojská Únie;
- Vojny proti Indiánom (1865 až 1898) – ničenie poľnohospodárskych kultúr, dobytka a potravinových zásob;
- Čínsko-japonská vojna (1937 až 1945) – s cieľom zastaviť japonský útok Číňania vyhodili do vzduchu priehradu na Žltej rieke, záplavy zničili 11 miest, 4 000 osád a poľnohospodárske kultúry a vrstvu humusu na niekoľko miliónoch hektárov. Zahynulo niekoľko stotisíc ľudí;
- Druhá svetová vojna (1939 až 1945) – rozsiahle zničenie poľnohospodárskej pôdy, kultúr a lesov v ZSSR, Poľsku, Nórsku a iných európskych krajinách, zaplavenie nížin (v Holandsku bolo zaplavených 17 % ornej pôdy morom), rádioaktívne zamorenie Hirošimy a Nagasaki, rozvrátenie ekosystémov mnohých tichomorských ostrovov a podstatné zvýšenie spotreby prírodných zdrojov;
- Vojna v Indočíne (1961 až 1975) – cieľavedomé rozsiahle ničenie prírody leteckým bombardovaním, mechanickými aj chemickými prostriedkami a zakladaním požiarov. Zaplavovanie rozsiahlych území vyvolávaním vodných zrážok aj borením priehrad a hrádzí;
- Kórejská vojna (1950 až 1953) – biologická vojna – použitie biologických zbraní zo strany USA, 18 umelo zavlečených druhov infikovaného hmyzu (blchy, pavúky, moskyty, mravce, muchy) podozrivých z prenosu chorôb (mor, cholera, brušný týfus, škvrnitý týfus, dyzentéria, pravé kiahne) a štyri druhy patogénnych húb;
- Vojna v Perzskom zálive (1990 až 1991) – poškodenie ropných vrtov malo za následok únik 9 912 hektolitrov ropy za 24 hodín, vznikla obrovská ropná škvrna, ktorá pokryla takmer celú hladinu zálivu, zahubila v ňom takmer všetok život a ohrozila prevádzku odsolovacích zariadení na výrobu pitnej vody. Keď spojenci bombardovali Irak, okupačné sily Saddáma Husajna otvorili kohútiky kuvajtských ťažobných zariadení a vypustili do vôd Perzského zálivu 8 miliónov barelov ropy. Okrem toho Iračania zapálili najmenej 600 kuvajtských vrtných veží a nad Kuvajtom sa vytvoril obrovský mrak čierneho dymu. Trvalo približne šesť mesiacov, kým zahasili a uzavreli všetky horiace vrty. V púšti zostalo 320 „ropných jazier“, ich odstránenie zabralo takmer celých nasledujúcich desať rokov. Obetami znečistenia sa stali vtáky, koralové útesy a vzácne druhy korytnačiek. Kuvajtskí lekári pripisujú dymu zodpovednosť za významný nárast prípadov rakoviny, srdcových chorôb a problémov s dýchaním. V Iraku sa zas obávali znečistenia, ktoré spôsobili spojenecké sily použitím nábojov a bômb s ochudobneným uránom. Irak tvrdí, že rádioak-

tívny prach, ktorý vzniká po ich explózii spôsobil deväťnásobný nárast prípadov rakoviny v juhoirackom meste Basra. Niektorí veteráni z vojny v Perzskom zálive si myslia, že choroby, ktoré ich prenasledujú od návratu zo zálivu, má na svedomí práve ochudobnený urán. Tieto sťažnosti sa potvrdili, no ich príčinou nie je rádioaktivita, ale toxicita tejto látky – ochudobnený urán je totiž vysoko jedovatý kov, ktorý spôsobil znečistenie;

- Bombardovanie Srbska letectvom NATO trvajúce od 24. marca 1999 do 11. 6. 1999. Atmosféra a pôda v bývalej Juhoslávii boli natrvalo kontaminované toxickými materiálmi najmä kvôli bombám, ktorých súčasťou boli priemyselné chemické komplexy a kvôli používaniu zbraní s ochudobneným uránom.

Ekologické zbrane

Od začiatku 70. rokov sa začína hovoriť o ekologickej vojne, teda o zámernom narušovaní životného prostredia bojujúcimi stranami s využitím prírodných zákonov, nových vedeckých poznatkov a moderných technických prostriedkov. Ekologické zbrane boli v centre pozornosti predovšetkým v priebehu a tesne po skončení americkej agresie vo Vietname, kde došlo zo strany USA k rozsiahlemu využitiu niektorých nových druhov bojových prostriedkov, narušujúcich životné prostredie (ovplyvnenie zrážkovej činnosti, rozrušovanie vrchnej pôdnej vrstvy a ničenie vegetácie).

Prostriedky ekologickej vojny s výhľadom ich použitia na taktickej, operačnej a strategickej, resp. globálnej úrovni je možné rozdeliť na zbrane, ktoré pôsobia na:

- atmosféru (meteorologická zbraň, ozónová zbraň, ovplyvňovanie teplotného režimu, umelé vytváranie alebo rozpúšťanie hmly),
- litosféru (umelé zemetrasenie a prílivové vlny, ničenie vegetácie, likvidácia lesných plôch, zámerne spôsobené lesné požiare, záplavy, zosuvy pôdy a pod.),
- hydrosféru (manipulácia s akustickými a elektromagnetickými vlastnosťami vôd).

Vedecko-technická revolúcia otvára obrovské možnosti rozkvetu ľudstva, na druhej strane v sebe tají možnosť zničenia všetkého živého na Zemi. Pri sledovaní tendencií vedecko-technickej revolúcie vyvstáva otázka možnosti predvídania nových objavov vo vojenskej oblasti. Nie je jednoduché, ak nie celkom nemožné, predvídať vedecké objavy, ktoré sa týkajú základných prírodných zákonov. Dôkazom zložitosti predvídať ďalší vývoj zbraní je napr. skutočnosť, že dvanásť rokov pred prvou jadrovou explóziou fyzici tvrdili, že nie je možné získať energiu transformáciou atómu. Nie je možné zaručiť, že sa neobjavia principiálne nové prostriedky na ničenie ľudí, ktoré budú mať rovnaké alebo dokonca väčšie ničivé účinky ako doposiaľ známe druhy zbraní. Napriek tomu, že zatiaľ sú raketové jadrové prostriedky považované za

POZNÁMKY

„absolútnu zbraň“, bolo by chybou domnievať sa, že je ich prvenstvo definitívne a na večné časy nemenné. Ako už ukázala prax, výskum a vývoj nových druhov zbraní sa preorientoval na pozvoľna pôsobiace prostriedky, ktoré budú poškodzovať ľudský organizmus, znižovať jeho odolnosť, narušovať zabezpečovanie potravou a ochranu pred poveternostnými vplyvmi i pred infekciami. Vedecko-technická revolúcia ženie zbrojenie do stále nových, niekedy celkom neočakávaných až absurdných smerov. Jedným z nich je aj vývoj nových ekologických zbraní. O urýchlené využívanie najnovšej vojenskej techniky majú záujem predovšetkým monopoly patriace k vojensko-priemyselnému komplexu. Pre zisk sú ochotné vyvíjať stále nové a účinnejšie zbraňové systémy.

Po druhej svetovej vojne vedecko-technická revolúcia rozhodujúcim spôsobom urýchlila vývoj zbraní a metód vedenia boja, zhruba každých päť rokov dochádza ku kvalitatívnym skokom v oblasti zbraňových systémov. Rastúce vojenské výdavky a obmedzené prírodné zdroje nútia hľadať lacnejšie, pritom však nemenej účinné zbraňové systémy. Typickým príkladom sú i niektoré pomerne lacné ekologické prostriedky. Pri zahájení vývoja ekologických prostriedkov sa vychádzalo z celého radu ich lákavých aspektov, okrem iného z konvenčných metód použitia (letecké bombardovanie), napohľad konvenčných následkov (požiare, dažde, ničenie porastov), z nízkej ceny a možnosti utajeného používania. Predpokladom porážky protivníka je oslabiť až znemožniť jeho prístup k prírodným zdrojom. Preto sa príroda stala objektom priamych vojenských útokov. Prvou rozsiahlou akciou tohto druhu bola ekologická vojna, ktorú viedli USA vo Vietname. Všetky negatívne zmeny životného prostredia, predovšetkým zmeny počasia a klímy sa v konečnom dôsledku prejavujú znížením produkcie potravín (tzv. potravinové páky) a práve v tom spočíva najväčšie nebezpečenstvo.

Členenie existujúcich ekologických prostriedkov (zbraní) nie je jednotné. V literatúre sa môžeme stretnúť s ich rôznym pomenovaním, predovšetkým v závislosti od objektu ich pôsobenia, napr. atmosférické resp. klimatické alebo meteorologické zbrane, geologické resp. geologicko-fyzikálne alebo tektonické zbrane. Použitie ekologickej zbrane na konkrétnu časť biosféry nesie dopady aj na zvyšné prvky biosféry, nakoľko planéta Zem je ucelený integrovaný systém. Napríklad zmeny v ekosystéme pôsobia na klimatické faktory a tie zas na pôdu, čo má za následok zmeny flóry a fauny a životných podmienok človeka. Dôsledky tejto reťazovej reakcie sa nedajú predpovedať. Každá zložka ekosystému planéty je viac či menej citlivá na zmeny ostatných zložiek, vzdialených aj niekoľko tisíc kilometrov.

Doteraz boli vyvinuté mnohé metódy regulovania meteorologických procesov, metódy ničenia ozónovej vrstvy, vyvolávanie zemetrasení a tsunami, metódy stimulovania sopečných erupcií, metódy likvidácie rastlínstva, pôdy a pod. V tejto súvislosti sa čoraz častejšie spomína „konečná zbraň hromadného ničenia“ založená na princípe harmonickej rezonancie. Najnovšie tzv. skalárne zbrane užívajú elektromagnetické vlny nazývané „longitudinálne (pozdĺžne) vlny“ alebo „skalárne vlny“. Tieto vlny sú vyžarované z obrích skalárnych interferometrov (vysielačov) prostred-

níctvom elektromagnetickej siete. Systém HAARP – (*High Frequency Active Auroral Research Program*) je súčasťou zbrojného arzenálu nového svetového poriadku v rámci Strategickej obrannej iniciatívy (*SDI - Strategic Defense Initiative*). Svetovému spoločenstvu je program HAARP prezentovaný iba ako vedecký výskumný projekt, ktorého cieľom je údajne hľadanie spôsobov ako zlepšiť rádiové spojenie. Ale program obsahuje vojenskú zložku, a tá je najdôležitejšia. Jej cieľom je v priebehu týchto vedecko-výskumných prác vytvoriť geofyzikálnu zbraň. Z jediného veliteľského stanoviska by bolo možné destabilizovať celé štátne ekonomiky prostredníctvom manipulácie podnebia. A čo je dôležitejšie, toto možno spôsobiť bez toho, aby nepriateľ o tom vedel a pritom s minimálnymi nákladmi a bez nasadenia príslušníkov armády alebo zariadení ako v prípade konvenčnej vojny. Tieto zbrane, ktoré môžu umelo manipulovať so životným prostredím by mohli byť zodpovedné za masové vymieranie.

Prostredníctvom systému HAARP môže byť modifikovaný (zmenený) priestor v okolí Zeme – (atmosféra, ionosféra a magnetosféra). Úplne opísať efekt použitia geofyzikálnej zbrane v plnom rozsahu nie je nijako možné. Čo sa stane s prostredím okolo Zeme, ak by bolo zapnutých na plný výkon päť vysieláčov HAARP, si moderná fyzika netrúfa povedať. Zladená práca piatich vysieláčov môže viesť ku geofyzikálnym, geologickým a biologickým kataklizmám celoplanetárneho rozsah, vrátane katastrof nezvratného charakteru. Inak povedané, bude zmenené životné prostredie ľudí. Na tému HAARP-u sa určite bude ešte dlho veľmi kontroverzne diskutovať.

8 ZÁVER

Zachovať priaznivé životné prostredie pre ďalšie generácie ľudí je povinnosťou všetkých jednotlivcov. Každý človek sa môže pri svojej činnosti správať voči životnému prostrediu zodpovedne a ohľaduplne. Vyžaduje si to však dostatočne silné environmentálne povedomie, teda dostatok relevantných vedomostí o samotnom životnom prostredí a o dopadoch konkrétnych ľudských činností na životné prostredie, pozitívny postoj a úctu k životnému prostrediu, ako aj ochotu a zanietenosť presadzovať princípy environmentálneho správania sa pri týchto činnostiach. Jedným z dôležitých princípov environmentálneho správania sa je aj princíp predchádzania vzniku environmentálnych škôd, teda princíp prevencie, ktorý je potrebné uplatňovať už v priebehu plánovania ľudských činností.

Je nesprávne domnievať sa, že environmentálna problematika sa ozbrojených síl netýka. Každá vojenská činnosť vplýva na životné prostredie. Preto by malo byť environmentálne plánovanie neodmysliteľnou súčasťou plánovania všetkých vojenských aktivít, kedy sa zvažujú všetky faktory, ktoré môžu negatívne vplývať na životné prostredie ešte pred začatím samotnej vojenskej operácie. Túto úlohu môžu uľahčiť spoločné pomôcky, postupy a implementované štandardizačné dohody v oblasti ochrany životného prostredia v prostredí obrany. Ako reakcia na vzrastajúce povedomie o ochrane životného prostredia prijalo mnoho členských krajín NATO prísne pravidlá.

POZNÁMKY

Vysoká biodiverzita vyskytujúca sa vo VO poukazuje na potrebu aktívneho prístupu v starostlivosti o vzácne a ohrozené druhy a biotopy. VVP v sebe skrývajú prírodné hodnoty, ktoré sú v rámci prírodnej diverzifikácie národného i európskeho významu jedinečné. Časť výcvikových priestorov sa v mnohých prípadoch prekrýva s chránenými územiaми, ďalšie vykazujú hodnoty chránené zákonom, niektoré vojenské územia sa prelínajú s územiaми európskeho významu (NATURA 2000) alebo s chránenými vtáčimi územiaми.

Cieľom tohto príspevku je obohatiť základné environmentálne vedomosti profesionálnych vojakov a ostatných zamestnancov rezortu obrany o špecifiká vo vojenských podmienkach, formovať a zvyšovať ich environmentálne povedomie a podnietiť ich aktívny prístup k riešeniu environmentálnych problémov v rezorte.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

HÖNTSCH, K. - JOHST, A.: *Military training areas of high nature conservation value in Central and Eastern Europe – first analysis of database and networking process* [online]. [cit.2014-11-17]. Dostupné na internete: <http://www.adazinatura.lv/~media/Fotogalerija/Adazi/Sarolta_Tripolsky.ashx>.

KLIMOVÁ, K. – ŠÍBL, J.: *Tajomný svet pieskových dún vo vojenskom obvode Záhorie*. Banská Bystrica : Štátna ochrana prírody SR, 2009. 28 str. ISBN 978-80-89310-50-0.

KUŠÍKOVÁ, A.: Ochrana prírody vo vojenských obvodoch na Slovensku. In: *Ochrana prírody Slovenska*, 2008, č. 2, s. 5 - 7. ISSN 1335-7921.

LISKA, M. a kol.: *Biodiverzita a ochrana prírody v oblastiach využívaných bývalou Sovietskou armádou v Slovenskej republike*. Bratislava : Nadácia IUCN, Svetová únia ochrany prírody, Slovensko, IUCN Gland, Švajčiarsko a Cambridge, Veľká Británia, 1995. 127 s. ISBN: 2-8317-0290-9.

Mokrade európskeho významu vo vojenskom obvode Záhorie. Banská Bystrica : Štátna ochrana prírody, 2006. 28 s. ISBN 80-89035-70-1.

Nature conservation and the military in Central and South-Eastern Europe [online]. 2010. Dostupné na internete: <http://www.naturstiftung.de/uploadfiles/documents/Militaer/2806_095349_Overview_total_engl_15_2012_06_28.pdf>.

Nature Protection in Military Training Areas in Visegrad Countries [online]. CEEweb for Biodiversity, Budapest, Hungary 2008. Dostupné na internete: <www.ceeweb.org>.

PALÚCHOVÁ, K. - ONDREJČÁKOVÁ, R.: Súčasný stav lokalít poškodených činnosťou Sovietskej armády. In: *Enviromagazín*., roč.13, 2008, č. 6, s. 22-23. str. 220, ISSN 1335 - 1877.

ŘEHÁK, D. - HAŠKA, M.: Environmentální aspekty vojenského výcviku a klasifikace jejich dopadů na životní prostředí. In: *Vojenské rozhledy*, 2007, č. 4, s. 187 – 192. ISSN 1210-3292.

ŘEHÁK, D. - KOMÁR, A. - BOŽEK, F.: *Metoda preventivního posouzení vlivu vojenského výcviku na životní prostředí: Hazard & Impact Index*. Brno : Univerzita obrany, 2006. 37 s. ISBN 80-7231-132-8.

STREDOVÁ, E.: *Environmentálne aspekty vojenského výcviku v OS SR*. Diplomová práca. Liptovský Mikuláš : AOS, 2010.

Tajomný svet pieskových dún vo vojenskom obvode Záhorie. Banská Bystrica : Štátna ochrana prírody SR, 2009. 28 s. ISBN 978-80-89310-50-0.

VAVILOV, A. M.: *Ekologické dôsledky horečného zbrojenia*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1986. 236 s.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Úroveň zabezpečenia environmentálnej bezpečnosti v parkoch techniky a návrhy na jej zlepšenie.
2. Problematika vzniku a likvidácie odpadov v útvare, možnosti a realizácia separovania odpadu, nakladanie s nebezpečným odpadom.
3. Manipulácia a preprava nebezpečného materiálu v ozbrojených silách.
4. Predchádzanie vzniku ekologickej havárie, havarijné plány, riešenie ekologickej havárie.
5. Výmena skúseností o zabezpečení environmentálnej bezpečnosti v priebehu vojenských operácií pod vedením NATO (vojenských misií).

Recenzenti: Ing. Stanislav MORONG, PhD., Ing. Soňa JIRÁSKOVÁ, PhD.

POZNÁMKY

KVALITA ŽIVOTA RODINY PROFESIONÁLNEHO VOJAKA

doc. RSDr. Jozef MATIS, PhD.

ÚVOD

Prechod Slovenskej republiky na plne profesionálne ozbrojené sily v januári 2006 priniesol pred spoločnosť a ozbrojené sily celý rad nových problémov a výziev, na ktoré je potrebné pružne reagovať. Ukázalo sa, že profesionálne ozbrojené sily potrebujú pre splnenie úloh súčasnej vojny¹⁾ nielen výzbroj (zbrane, zbraňové systémy a bojovú techniku) a výstroj (vojenské odevy, stany, poľné kuchyne, mapy atď.), ale aj kvalitne pripravených príslušníkov (profesionálnych vojakov) schopných tieto úlohy realizovať.

Vojenský systém, akým profesionálne ozbrojené sily sú, pozostáva z dvoch základných podsystémov: z *vojensko-technického podsystému* (výzbroj a výstroj) a z *vojensko-sociálneho podsystému* (profesionálni vojaci). Ich jednota sa vytvorí vtedy, ak sa pre efektívne použitie vojensko-technického podsystému kvalitne pripraví podsystém vojensko-sociálny (obrázok 1). Znamená to, že v procese profesionalizácie sa v individuálnej rovine uskutoční premena *profesionálneho vojaka* na *vojenského profesionála*. Ak pojem *profesionálny vojak* vyjadruje kvantitatívny prvok profesionálnych ozbrojených síl, teda ich základnú administratívnu jednotku, vyjadrujúcu ekonomicko-právny vzťah medzi vojakom a ozbrojenými silami, potom pojem *vojenský profesionál* vyjadruje kvalitu tohto základného prvku ozbrojených síl – teda kvalitne vycvičeného, s vojenskou profesiou stotožneného, spoločnosťou komplexne zabezpečeného profesionálneho vojaka, majúceho pre výkon vojenskej profesie vytvorené také rodinné zázemie, ktoré chápe osobitosti jeho životného štýlu ovplyvňujúceho nielen kvalitu života vojenského profesionála ale aj jeho rodiny.²⁾

V texte sú riešené dva od seba neoddeliteľné problémy. V prvej časti textu je analýza základných všeobecných prístupov k životnému štýlu a vymedzenie jeho vzťahu ku kvalite života. Sú v nej naznačené možné prístupy k vymedzeniu kvality života vojenských profesionálov a to pomocou operacionalizovaných sociálnych ukazovateľov tejto kvality. V druhej časti sú popísané prístupy k vymedzeniu rodiny (užší a širší prístup) a jej základných funkcií. Obsahom tejto časti je rozbor možného prístupu k poňatiu rodiny vojenského profesionála a sú v nej naznačené možné kompenzácie eliminujúce neplnenie základných funkcií pre tento typ rodiny.

1 KVALITA ŽIVOTA A ŽIVOTNÝ ŠTÝL

Kategória „kvalita života“ bola prvý krát použitá „Rímskym klubom“ a to v roku 1968. Bol ňou vyjadrený synergetický efekt humanistických iniciatív Rímskeho klubu v danom období. Ide teda o syntetickú kategóriu, ktorá v sebe zahŕňa organizáciu ľudského života skúmaného z aspektu biológie, psychológie, sociológie, ekonomie, kultúry, práva a iných vied a vedných disciplín. Svojím bohatým obsahom sumarizuje množstvo indikátorov biologickej, psychologickkej, ekonomickej, sociálnej

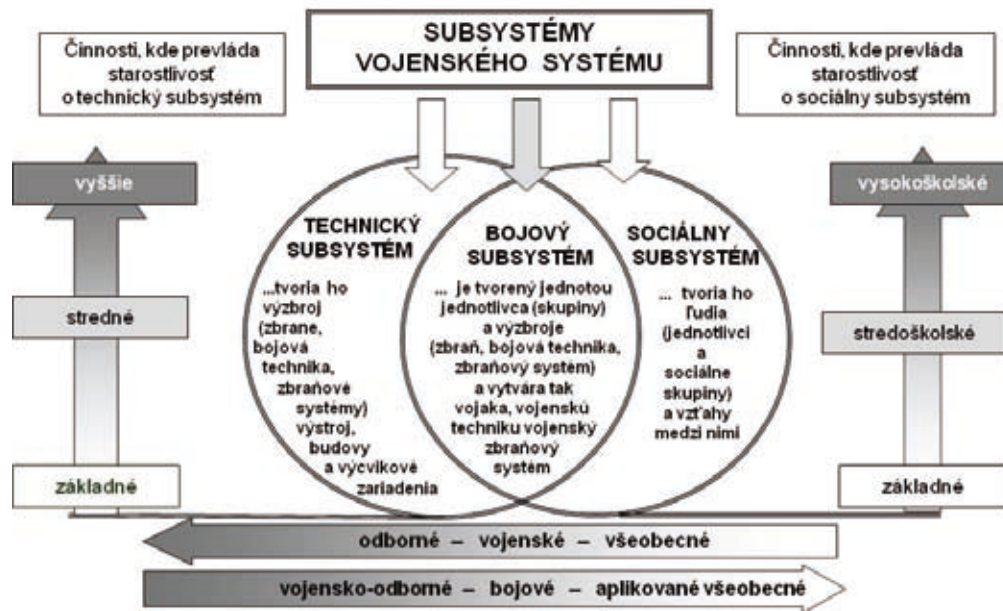
1) POLONSKÝ, D. - MATIS, J.: *Profesionalizácia armády a príprava vojenských...* 1994, s. 16-26.

2) MATIS, J.: *Sociologický pohľad...* 1995, s. 34-49 a POLONSKÝ, D. - HAMAJ, P.: *Úvod do sociológie práce.* 2002, s. 74-82.

a kultúrnej reality (sociálne ukazovatele), ktorú je ťažko vtesnať len do niekoľkých premenných.

POZNÁMKY

OZBROJENÉ SILY AKO VOJENSKÝ SYSTÉM

Obrázok 1: Možné grafické vyjadrenie vojenského systému

Na najvšeobecnejšej úrovni možno konštatovať, že kvalita života predstavuje proces, v rámci ktorého si človek žijúci prostredníctvom sociálnych skupín v určitej konkrétnej spoločnosti, vytvára svoje individuálne podmienky života. V nich kladie dôraz najmä na vlastnú aktivitu. Vychádza pritom z toho, že on je sám sebe tvorcom vlastnej (individuálnej) kvality života. V tomto prípade vystupuje človek (jednotlivec, individualita) ako subjekt, ale zároveň aj objekt vlastného snaženia sa (aktivity), čím vo svojej podstate realizuje svoj vlastný sociálny rozvoj (socializuje sa).

„Kvalita života“ je pojem globálneho charakteru, ktorý vyjadruje tri hlavné faktory a to *pohodu, zdravie a dobré životné podmienky*. Súčasne s nimi sa berú do úvahy aj objektívne a subjektívne aspekty. Kvalita života sa chápe tiež ako výsledok vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok, ktoré sa dotýkajú individuálneho, skupinového a celospoločenského rozvoja. Kvalita života ako taká predstavuje nielen objektívne podmienky pre dobrý život, ale i subjektívne prežívanie dobrého života.³⁾

Za objektívnu stránku kvality života sa považuje proces naplňovania sociálnych a kultúrnych záujmov a potrieb, ktorý sa realizuje najmä v závislosti od materiálneho dostatku, spoločenskej akceptácie jednotlivca a stavu jeho fyzického a psychického zdravia. Za subjektívnu stránku kvality života sa považuje dobrý životný pocit, pohoda a spokojnosť s okolím. Pocit šťastia by nemal byť v rozpore s princípmi ľudskosti a humanity. Kvalita života je preto významnou mierou determinovaná kvalitou ľudí, ktorá sa môže chápať ako cieľavedomý a plánovitý proces rozvíjania vedomostí, zručností a spôsobilostí ľudí – ich edukácia (výchova a vzdelávanie) s cieľom

3) JUSKO, P.: *Základy sociálnej politiky*. 2002, s. 186 a KUBÁTOVÁ, H.: *Sociologie životního způsobu*. 2010, s. 20-22.

POZNÁMKY

pripraviť ich pre realizáciu zmien, ktoré vedú k celkovému zvýšeniu kvality života a k zmene životného štýlu.

„Kvalitu života“ možno vymedziť aj ako tú stránku spôsobu života, ktorá súvisí s kvalitou, štandardom uspokojovania materiálnych a duchovných potrieb ľudí. Označuje tie súčasti spoločenského, skupinového a individuálneho života, ktoré nie je možné zachytiť výlučne kvantitatívnymi charakteristikami. Vyjadruje kvalitatívnu stránku životného štýlu so syntetickým obsahom zahŕňajúcim celý komplex životných prejavov, charakterizovaných:

- *subsystémom činností*, ktorými ľudia rôznymi spôsobmi uspokojujú svoje potreby a utvárajú svoje záujmy v *oblasti* pracovnej, mimopracovnej a v oblasti voľného času;
- *subsystémom hodnôt*, noriem a ideí, ktoré sú s týmito činnosťami a vzťahmi utvárané a tvoria vo svojej podstate subsystém osobnostných kvalít jednotlivca, vyjadrujúci jeho spôsob myslenia, spôsob cítenia a spôsob konania;
- *subsystémom medziludských vzťahov a stykov* (s interakčnou, komunikačnou a percepčnou stránkou), ktorý tvorí rôzne sociálne väzby;
- *subsystémom vplyvov tradícií*, histórie, kultúrneho dedičstva a minulých štýlov spôsobu života – zvyky, obyčaje a tabu;
- *subsystémom prejavov poznávania, hodnotenia, tvorby a využívania materiálnych a duchovných hodnôt*, ktorý sa prejavuje vzťahom k prírode a tiež k materiálnym a duchovným hodnotám spoločnosti. ⁴⁾

Z iného aspektu je kvalita života definovaná ako historický podmienená úroveň životných procesov, v rámci ktorých človek i spoločenstvo reprodukuje a rozvíja svoju existenciu. Možno ju charakterizovať ako kvalitu života priemerne rozvinutej industriálnej spoločnosti s vysokým stupňom štátneho paternalizmu, homogenizácie životných foriem a sociálnych istôt a s nízkou účinnosťou motivačných, výkonnostných mechanizmov. ⁵⁾

Pri tomto nejednoznačnom termíne (kvalita života) nejde o životný štandard a o prestíž z pohľadu materiálnej a duchovnej spotreby a jej demonštráciu, teda o vyjadrenie životnej úrovne, ale ide o to ako konkrétny blahobyť slúži jednotlivcovi (tiež skupine alebo spoločnosti), akú úroveň uspokojenia ekonomických, politických, kultúrnych a sociálnych záujmov a potrieb zabezpečuje tento štandard, ako a čím je limitovaná možnosť získavania a využívania existujúcich materiálnych statkov a ako a čím je limitované uvedomenie si možností, ktoré sú pre jednotlivca (skupinu alebo spoločnosť) k dispozícii. ⁶⁾

V ponímaní kvality života teda nejde o to „čo“ a v akom množstve, prípadne aj kvalite, ale o to „ako“ a s akým efektom slúži a môže slúžiť konkrétnemu jednotlivcovi (sociálnej skupine, spoločnosti). V konečnom dôsledku ide o hodnotové pre-

4) MATIS, J.: *Spôsob života životný štýl*. 2002 s. 11 a 32.

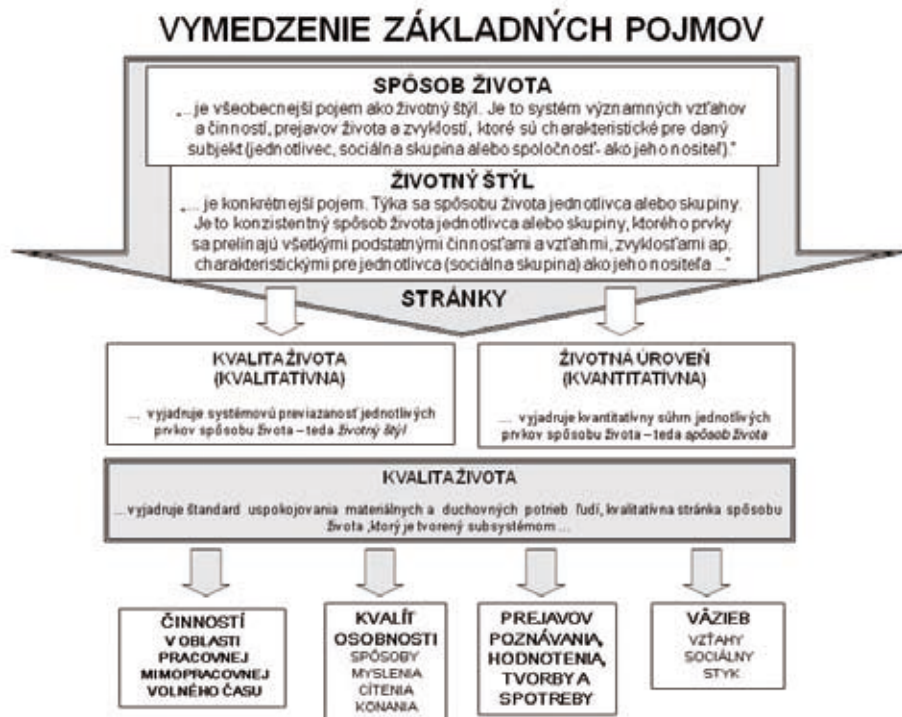
5) STANEK, V. a kol.: *Sociálna politika*. 1999, s. 183.

6) ŽILOVÁ, A.: *Kvalita života a ľudské práva...* 2002 s. 42-43.

ferencie a o ich ovplyvňovanie a následné uspokojovanie v rámci danej spoločnosti. Pochopiť kvalitu života nemožno bez vymedzenia jej miesta v životnom cykle človeka (skupiny, spoločnosti), ktorý je tvorený *spôsobom života, životným štýlom a každodennosťou*.

Každodennosť je ponímaná buď ako všednosť, teda ako neustále sa opakujúce denné sociálne činnosti v materiálnej alebo v duchovnej sfére človeka, alebo ako sféra existencie človeka v spoločnosti – nielen doma v súkromí. Nedá sa stotožniť s celým životom spoločnosti, ale iba s jeho odrazom v jednotlivcovi, čo sa prejaví v spôsobe života ľudí a v životnom štýle jednotlivca (sociálnej skupiny). Každodennosť je vrchná vrstva danej sociálnej reality – jej obal. V nej sa hromadia všetky prejavy jadra každodennosti tvoreného celistvou a súvislou vrstvou sociálneho života jednotlivcov, ktorá prerezáva všetky jeho sféry. Dotýka sa pritom skoro všetkých stránok života jednotlivcov, vrátane práce, výchovy, vzdelávania, verejnej aktivity, rodinného života, súkromia – zdravie, osobné záujmy, potreby, hodnotový systém atď.⁷⁾

Pojem spôsob života sa začal používať neskôr. Zo začiatku sa používal pojem životný sloh, ktorý bol prevzatý z architektúry a umenovedy (gotický sloh, barokový sloh atď.). V súčasnosti sa používajú dva pojmy: *životný štýl* a *spôsob života*, ktoré vyjadrujú rôzne aspekty života konkrétneho jednotlivca, danej sociálnej skupiny či spoločnosti (obrázok 2).

Obrázok 2: Grafické vyjadrenie vzťahu medzi pojmami spôsob života a životný štýl

7) ALIJEVOVÁ, D.: Každodennosť ako objekt... In: *Sociológia*, roč. 19, 1987, č. 4, s. 393-409.

POZNÁMKY

Prístup jednotlivých autorov, predovšetkým sociológov k vymedzeniu obsahu týchto dvoch pojmov je rôzny:

- Podľa niektorých autorov sú to dva rovnocenné pojmy, podľa iných je životný štýl javovou formou spôsobu života, pretože v životnom štýle je vyjadrená forma vzťahu človeka k iným ľuďom, veciam a pod., teda individuálny rys človeka.
- Podľa iných autorov je pojem životný štýl významovo užší ako pojem spôsob života, pretože nositeľom spôsobu života je celá spoločnosť a nositeľom životného štýlu sú jednotlivci a sociálne skupiny - teda jej subjekty.
- Ďalší ponímajú životný štýl ako kvalitatívne vyšší stupeň spôsobu života a kultivácie všetkých jeho zložiek.
- Posledná skupina sa prikláňa k tomu, že nie je potrebné osobitne odlišovať tieto pojmy. Považuje striktné odlišovanie týchto pojmov za nefunkčné, ktoré iba komplikuje a sťažuje ich operatívnosť.

My sa prikláňame k autorom, ktorí chápu životný štýl ako pojem významovo užší než je spôsob života. Vychádzame z toho, že spoločnosť je tvorená sociálnymi skupinami, v ktorých žijú jednotlivci. Tieto subjekty si vo všeobecne platných podmienkach vytvárajú osobitý, teda svoj vlastný spôsob života (životný štýl), ktorý sa prejavuje:

- v osobitých formách správania sa a konania,
- v osobitých vonkajších znakoch,
- a dokonca v tvorbe, ktorá reflektuje a zdôrazňuje osobitosť týchto sociálnych skupín vytváraním subkultúry ako kultúrneho výrazu vlastnej skupiny.

Životný štýl umožňuje presnejšie charakterizovať individuálne zvláštnosti pojmu spôsob života jednotlivca alebo osobitosti spôsobu života celej sociálnej skupiny. Môže sa vymedziť ako osobitý typ správania sa a konania jednotlivca alebo sociálnej skupiny s trvalými osobitosťami správania sa a konania, spôsobmi, zvykmi, sklonmi a pod. Posudzuje sa na základe vonkajších foriem života jednotlivca a sociálnej skupiny. Vychádzajúc z vymedzenia pojmu životný štýl môžeme hovoriť o dvoch typoch životného štýlu. Nositeľom jedného je individuum – životný štýl individua (osobný alebo individuálny životný štýl) a nositeľom druhého je sociálna skupina – životný štýl sociálnej skupiny (skupinový životný štýl).

Osobný životný štýl je životný spôsob jednotlivca, ktorého jednotlivé časti sú zosúladené, vychádzajú zo spoločného základu, majú spoločné jadro, resp. určitú jednotiacu líniu – jednotný „štýl“, ktorý sa prelína všetkými podstatnými činnosťami, vzťahmi a zvykmi nositeľa daného spôsobu života – životného štýlu.

Skupinový životný štýl je súhrn, do určitej miery vyabstrahovaných typických spoločných rysov spôsobu života, resp. niektorých jeho hlavných a určujúcich momentov, ktoré sú charakteristické pre väčšinu členov sociálnej skupiny. Sú to väčšie alebo veľké sociálne skupiny, ktorých členovia sa navzájom väčšinou nepoznajú,

ale majú niečo spoločné, čo je dôležité pre vytváranie skupinového životného štýlu (napríklad profesijné skupiny, skupiny športovcov, skupina vysokoškolských študentov a pod.).

Kvalita života je závislá od variability spôsobu života, ktorej charakteristickým rysom je odraz životných podmienok v spôsobe života spoločnosti a v životnom štýle sociálnych skupín a jednotlivca, čo sa prejavuje prevažne v ich dichotomických (trichotomických) diferenciáciách, a to napr.:

- podľa pohlavia (životný štýl muža alebo ženy),
- podľa typu bydliska (mestský alebo dedinský štýl života),
- podľa veku a etapy (fázy) životného cyklu (životný štýl dieťaťa, životný štýl dospelujúceho, životný štýl dospelého a životný štýl starého človeka),
- podľa vzdelania (životný štýl človeka so základným, stredným či vysokoškolským vzdelaním) a pod.

Táto diferenciácia spôsobu života jednotlivých spoločností alebo životného štýlu daných sociálnych skupín alebo jednotlivca môže byť aj podrobnejšia. Potom v nej ide o diferencovanie napr. podľa týchto znakov:

- zdravotného stavu (životný štýl zdravotne postihnutého – zrakovo, fyzicky a pod.),
- rodinného stavu (u mužov a žien životný štýl slobodného, ženatého rozvedeného alebo vdovca, či životný štýl slobodného s dieťaťom alebo ženatého bez dieťaťa),
- profesie (životný štýl lekára, policajta, vojaka a pod.),
- doby (času) zamestnania (životný štýl trvalo zamestnaného dopoludnia, popoludní alebo večer, či striedavo a pod.).

Životné podmienky (subjektívne i objektívne) ovplyvňujú a sú zdrojom utvárania rôznych spôsobov života alebo životných štýlov. Kritéria ich diferenciácie nie sú samozrejme trvalo platné, nemajú absolútnu platnosť a nepôsobia automaticky. Tieto kritéria sa však nemusia vždy výrazne prejavovať vo všetkých súčastiach a rovinách spôsobu života alebo životného štýlu, teda vo všetkých činnostiach, vzťahoch a životných zvykoch danej spoločnosti, sociálnej skupiny alebo jednotlivca.

Životné podmienky ako základ diferenciácie spôsobov života (životných štýlov) v tom pôsobia relatívne a rámcovo. Pôsobia len ako určitá pravdepodobnosť alebo tendencia k určitému typu spôsobu života – vymedzujú rámec či mantinely, v ktorých si môže jednotlivec, celá sociálna skupina, či spoločnosť spôsob života (životný štýl) konkretizovať, špecifikovať a modifikovať. Tieto mantinely zodpovedajú modelu alebo vzoru spôsobu života (životného štýlu) v konkrétnych životných podmienkach. Celé spoločnosti, sociálne skupiny i jednotlivci majú v týchto hraniciach (mantineloch) rôzne možnosti výberu – alternatívy. Môžu dokonca tieto hranice aj prekročiť, ale musia potom počítať so sankciami alebo prinajmenšom s nesúhlasom svojho okolia.

POZNÁMKY

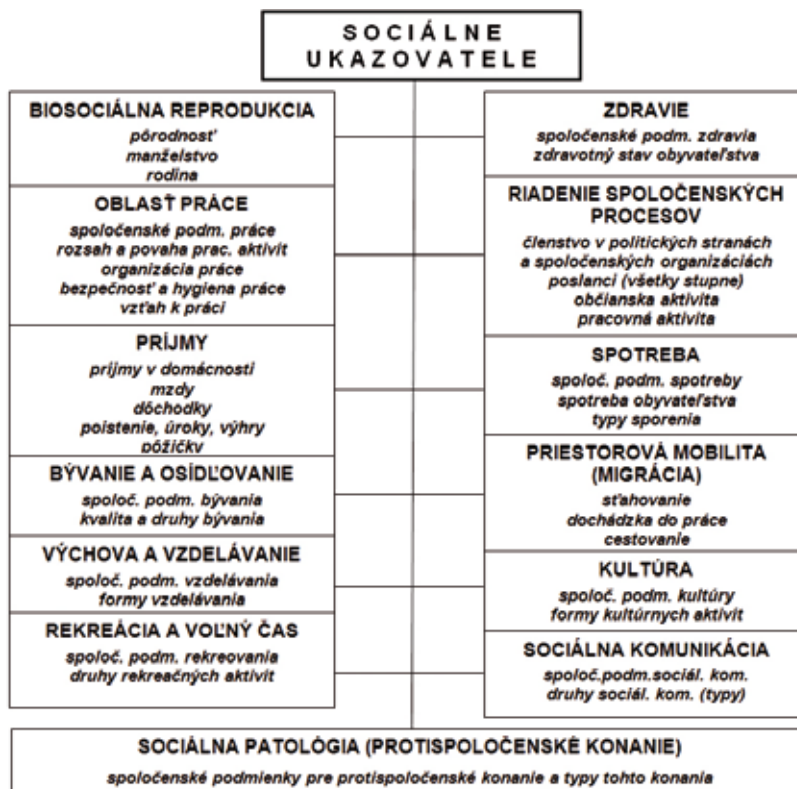
Možno teda hovoriť o tzv. *alternatívnych spôsoboch života* (životných štýloch). Pritom sa alternatíva všeobecne poníma ako možnosť voľby medzi dvomi alebo viacerými spôsobmi riešenia (spravidla protikladnými) ako voliteľný spôsob riešenia eventuálne ako možnosť. Nevyhnutnou podmienkou alternatívneho spôsobu života (životného štýlu) je existencia rôznych spôsobov života (životných štýlov) a možnosti výberu z nich. Alternatívny spôsob života (životný štýl) je možno vymedziť ako *voliteľný spôsob života* (životný štýl). Potrebné je túto voliteľnosť (alternatívu) presne vymedziť, teda zodpovedať otázky: Alternatíva k čomu? Alternatíva v čom? V akom smere alternatíva? Na základe čoho alternatíva?

1. Odpoveď na otázku „*Alternatíva k čomu?*“ rieši relativitu porovnávania stanovením spôsobu života (životného štýlu), s ktorým daný spôsob života (životný štýl) porovnávame a to v rovine časovej alebo vecnej.
 - a) *Časová rovina* chápe alternatívnosť teraz existujúceho daného spôsobu života (životného štýlu) buď k budúcemu alebo minulému spôsobu života (životnému štýlu). Teda buď súčasný spôsob života (životný štýl) hodnotíme s predošlým alebo si pred seba staviame za vzor možný, tzv. vzorový spôsob života (životný štýl), ktorý chceme dosiahnuť.
 - b) *Vecná (predmetná) rovina* chápe alternatívnosť existujúceho spôsobu života (životného štýlu) k inému existujúcemu spôsobu života (životnému štýlu). Vychádzame z toho, že v spoločnosti neexistuje iba jeden životný štýl, či iba jeden spôsob života. Existuje spoločnosťou presadzovaný, či skôr pozitívne oceňovaný, ba dokonca odmeňovaný spôsob života (životný štýl), ktorý sa môže stať pre jednotlivca, skupinu alebo spoločnosť konformným, či vzorovým spôsobom života (životným štýlom).
2. Odpoveďou na otázku „*Alternatíva v čom?*“ sa rieši podstata alternatívnosti a to z pohľadu rozsahu alebo meradla, teda aké a koľko diferenciačných znakov je potrebných na to, aby bolo možné ešte hovoriť o alternatíve. Prístup, ktorý hľadá podstatu alternatívy daného spôsobu života oproti inému v detailoch alebo v celku nie je správny, pretože by alternatívny spôsob života (životný štýl) prakticky neexistoval. Lepšie sa hľadá alternatíva v najpodstatnejších znakoch rozlíšenia, teda v určujúcich prvkoch a rovinách, ktoré charakterizujú daný spôsob života.
3. Odpoveďou na otázku „*V akom smere alternatíva?*“ sa rieši smer odklonu reálne existujúceho od teoreticky vymedzeného spôsobu života. Za alternatívne spôsoby života sa potom považujú nielen „negatívne odchýlky“ (životný štýl alkoholikov, drogovovo závislých, zlodejov a pod.), ale tiež „pozitívne odchýlky“ (vzorové spôsoby života, životné štýly) od „priemeru“ (bežnosti, normálnosti). S „pozitívnu odchýlkou“ sa najviac stretáme v projektoch, programoch či koncepciách (širšie futurologické predstavy), ktoré vyjadrujú snahu o pozitívne riešenie problému v už existujúcom spôsobe života (životnom štýle).
4. Odpoveďou na otázku „*Na základe čoho alternatíva?*“ vyústia úvahy o predošlých otázkach a rieši sa prístup k výberu alternatívy. Východiskom by malo byť

dobrovoľné rozhodnutie subjektu (nositeľa životného štýlu) neustále ovplyvňované objektívnymi podmienkami, pretože v rámci svojich životných podmienok si daný subjekt (jednotlivec, sociálna skupina alebo aj celá spoločnosť) volí ako bude žiť. Môže žiť spôsobom väčšiny (väčšinovým, konformným), či spôsobom odlišným (alternatívnym). V situácii, kedy si subjekt nemôže vybrať, lebo sa zdá, že nemá inú alternatívu môže byť alternatívou spôsob života (životný štýl), ktorý bol subjektom zo škály možností vylúčený.

Alternatívne spôsoby života majú napriek osobitostiam všeobecnú štruktúrnu schému, zjednodušene vyjadrenú komponentmi ako sú *činnosti, vzťahy, potreby a záujmy a psychické formy*, tvoriace ich obsah. Tieto komponenty nevyhovujú vyjadreniu zložitosti a hĺbke *obsahu* spôsobu života. Zjednodušené poňatie štruktúry spôsobu života preto nevyhovuje. Je abstraktné a neberie do úvahy kvalitatívnu rôznosť jednotlivých sfér spoločnosti. Rozšírime ju o oblasť biosociálnej reprodukcie, zdravia, práce, účasti na riadení, príjmov, spotreby, bývania, priestorovej mobility (migrácie), vzdelania, kultúry, regenerácie síl (rekreácie), sociálnej komunikácie a napokon oblasť protispoločenského konania – patológie.

Takto vymedzené oblasti spôsobu života sa ešte dajú ďalej rozčleniť a to na jednotlivé priame alebo nepriame sociálne ukazovatele. Tieto sociálne ukazovatele (indikátory) na strane jednej bližšie charakterizujú danú oblasť a na strane druhej umožňujú kvantitatívne meranie spomínaných oblastí, ktoré tvoria obsah a štruktúru spôsobu života v danej spoločnosti. Ďalšie členenie týchto oblastí na jednotlivé priame alebo nepriame sociálne ukazovatele môže mať a v štatistike jednotlivých spoločností (štátov) spravidla aj má, túto podobu (obrázok 3):

Obrázok 3: Sociálne ukazovatele spôsobu života

POZNÁMKY

1. *Biosociálna reprodukcia* sa ešte člení na:
 - pôrodnosť (natalitu), kde sa vyjadrujú počty narodených a počty mŕtvych novorodencov na počet narodených a napokon počty narodených k celkovo mŕtvym (prírastok obyvateľstva),
 - manželstvo, kde sa sledujú počty uzavretých a rozvedených manželstiev, počty rozvedených manželstiev na počet manželstiev uzatvorených, príčiny rozvedených manželstiev a pod.,
 - rodina, pri ktorej sa eviduje počet úplných rodín s počtom detí (jedno, dvoj, viacdetné rodiny, počet neúplných rodín (slobodné matky, ženy vdovy, muži vdovci a pod.) a napokon vybavenosť rodiny a pod.
2. *Zdravie a starostlivosť o jeho udržanie* sa ešte ďalej člení na:
 - podmienky zdravia tvorené kvalitou životného prostredia, výživou a napokon kvalitou starostlivosti o zdravie zo strany danej spoločnosti,
 - zdravotný stav obyvateľstva, ktorý sa sleduje cez dĺžku života, úmrtnosť, chorobnosť a úrazy, počty samovrážd, počty vrodených vývojových väd a napokon cez invaliditu.
3. *Oblasť práce* sa ešte sleduje cez:
 - spoločenské podmienky pre prácu a pracovné aktivity (nezamestnanosť),
 - rozsah a povahu pracovných aktivít,
 - organizáciu práce meranú ekonomickými a sociálno-organizačnými ukazovateľmi a časovou (dĺžka pracovnej doby) a priestorovou (umiestnenie) organizáciou práce,
 - bezpečnosť a hygienu práce, ktorá sa sleduje cez pracovné úrazy, počty chorôb z povolania a pod.,
 - vzťah k práci, ktorý sa meria cez fluktuáciu a pracovný výkon (produktivitu práce) a tiež cez efektívne využívanie pracovnej doby a pod.
4. *Účasť na riadení spoločenských procesoch* sa meria:
 - členstvom a činnosťou v politických, spoločenských organizáciách a prácou pre tzv. „tretí sektor“,
 - prácou v poslaneckých zboroch všetkých stupňov,
 - občianskou aktivitou,
 - pracovnou aktivitou.
5. *Príjmy* sa spravidla sledujú cez:
 - príjmy v domácnosti,
 - mzdy (nominálne a reálne),
 - dôchodky (starobné, invalidné, výsluhové),
 - doplnkové poistenia, úroky a výhry,
 - pôžičky.

6. *Spotreba sa sleduje cez:*

- spoločenské podmienky spotreby obyvateľa, do ktorých je možné zahrnúť všeobecné predpoklady, výrobu spotrebných predmetov a služby, ceny spotrebných predmetov a služieb a napokon zariadenia a pracovníkov maloobchodu a služieb,
- spotrebu obyvateľstva cez výšku osobnej (individuálnej) spotreby, štruktúru osobnej spotreby a cez spoločenskú spotrebu obyvateľstva,
- sporenie cez rôzne typy sporenia akými sú bankové inštitúcie (vkladové listy, vkladné knižky, účty a pod.) a tiež nebankové inštitúcie (podielové a vkladové listy, tichý spoločníci a pod.).

7. *Bývanie a osídľovanie sa sleduje cez:*

- spoločenské podmienky bývania, ktoré sú charakterizované rozsahom bytového fondu a bytovej výstavby, opotrebovanosťou bytového fondu, dostupnosťou a nákladmi na bývanie a napokon dostupnosťou a cenou bytov (domov),
- bývanie obyvateľstva, ktoré je bližšie charakterizované kvalitou bývania (rodinné domy, viacizbové byty, viacmetrážne byty atď.), sociálnou a ekonomickou organizáciou bývania (mesto, dedina, sídliská alebo štátne, družstevné byty, byty v osobnom vlastníctve, nájomné byty, rodinné domy a pod.), sídliskovou organizáciou bývania (správcovstvo vlastníkov, správcovstvo cez organizáciu a pod.) a napokon aj rekreačným bývaním (vlastné chalupy, rekreačné chaty, záhradné chatky, využívanie hotelov, penziónov a pod.).

8. *Priestorová mobilita (migrácia) sa sleduje cez:*

- sťahovanie,
- dochádzanie za prácou (denné, týždenné, dlhodobejšie odlúčenie),
- cestovanie (rekreačné, kočovanie a pod.).

9. *Vzdelávacie aktivity sa sledujú cez:*

- spoločenské podmienky vzdelania, ktoré sú charakterizované spoločenskými nákladmi na vzdelanie, počtom vzdelávacích zariadení a počtom ich pracovníkov a sociálnym zabezpečením študentov (stravovanie, ubytovanie, pôžičky, štipendiá atď.),
- vzdelávacie aktivity, ktoré sa členia na predškolskú výchovu, základnú školskú výchovu, učňovskú výchovu (s maturitou a bez maturity), stredoškolské vzdelávanie (všeobecné, odborné), vysokoškolské vzdelávanie (bakalárske, magisterské a inžinierske, postgraduálne a iné), štúdium popri zamestnaní (externá, večerná forma), mimoškolské vzdelávanie (jazykové, rekvalifikačné a iné kurzy) a napokon na výchovu vedeckých pracovníkov (doktorandské štúdium, habilitácie, inaugurácie a pod.).

POZNÁMKY**10. Kultúrne aktivity sa členia na:**

- spoločenské podmienky kultúrnych aktivít obyvateľstva, ktoré sú tvorené spoločenskými výdajmi na kultúru, sieťou kultúrnych a zábavných zariadení, kultúrnymi a zábavnými akciami a tiež produkciou výtvorov (materiálnych a duchovných) kultúrnej spotreby,
- kultúrne aktivity obyvateľstva tvorené receptívnymi (pasívnymi) kultúrnymi aktivitami, tvorivými kultúrnymi aktivitami, osvetou a ľudovou zábavou.

11. Rekreačné aktivity zahrňujú:

- spoločenské podmienky pre rekreačnú aktivitu, medzi ktoré zahrňujeme voľný čas, zariadenia umožňujúce rekreačný šport a turistiku a zariadenia umožňujúce rekreáciu, kvalitnú relaxáciu a rehabilitáciu (dennú, kúpeľnú),
- rekreačné aktivity obyvateľstva akými sú povinné rehabilitácie, rekreácie (podnikové, individuálne) tuzemské a zahraničné a tiež rekreačný šport a turistika.

12. Sociálno-komunikačné aktivity zahrňujú:

- spoločenské podmienky sociálnej komunikácie, ktoré sú tvorené masovo-oznamovacími prostriedkami a ich činnosťou, spojmi a telekomunikáciami, počítačovými sieťami a káblovou televíziou,
- sociálno-komunikačné aktivity obyvateľov, ktoré zahrňujú poštový styk, telefónny styk, počítačový styk, sledovanie masovo-oznamovacích prostriedkov a nakoniec sledovanie káblovej televízie.

13. Protispoločenské konanie (patológia) je bližšie charakterizované:

- spoločenskými podmienkami pre protispoločenské konanie, ktoré sú ďalej členené na ekonomické, sociálne, legislatívne, represívne a prevýchovné,
- protispoločenskými aktivitami občanov, ako sú kriminalita (krádež, vražda, iná trestná činnosť), samovraždy, prostitúcia, alkoholizmus a toxikománia a tiež dopravné nehody.⁸⁾

Z uvedeného je možné urobiť záver, že daná spoločnosť a tiež jej členovia musia neustále zdokonaľovať materiálne a duchovné podmienky spôsobu života. Predpokladom žiadúcich zmien v spôsobe života je:

- dosiahnutie kvalitatívneho a nielen kvantitatívneho skoku v jeho základni, zvýšením konečných spotrebných efektov celého komplexu hospodárstva,
- výchova členov spoločnosti k novému spôsobu života, ktorého budú aktívnymi spolutvorcami.

Z aspektu diferenciacie spôsobu života a životného štýlu sa môžu porovnávať dva vyhranené modely spoločnosti:

- model, v ktorom sa daná spoločnosť usiluje o jednotný, monolitný spôsob života, o homogenitu, ktorú ak chce spoločnosť vytvoriť musí eliminovať aké-

8) KLOFÁČ, J. - TLUSTÝ, B.: *Soudobá sociologie II.* 1967.

koľvek alternatívne životné štýly a to pomocou na to vytvorených inštitúcií a tiež usilovať o obmedzenie rozdielov v spôsoboch života, čo je prakticky nemožné, pretože k odstráneniu tejto diferenciacie by bolo potrebné odstrániť rozdiely v zdrojoch jej vzniku, tzn. rozdiely v životných podmienkach a rozdiely v osobnostiach ľudí;

- model, v ktorom daná spoločnosť uznáva a presadzuje pluralitu v celkovom spôsobe života a to v oblasti (sfére) ekonomickej, politickej, kultúrnej a sociálnej. Tým, že spoločnosť rešpektuje a podporuje rozdielnosť osobností a rôznorodosť životných podmienok, vytvára predpoklady pre rešpektovanie a podporu celého spektra možných spôsobov života (životných štýlov) a to vrátane alternatívnych spôsobov života a životných štýlov.

Na záver tejto časti je potrebné zdôrazniť, že kvalita života jednoznačne súvisí so spôsobom života a životným štýlom, pretože spoločne so životnou úrovňou tvorí jednu z ich stránok. Kvalita života obyvateľstva je sledovaným ukazovateľom života spoločnosti. Jej zvyšovanie je súčasťou naplňania cieľov v celej oblasti sociálnej politiky v danom štáte a to počnúc jednotlivcom a končiac zoskupeniami štátov. Kvalita života sa empiricky sleduje „eurobarometrom“ realizovaným v pravidelných intervaloch a vyhodnocovaným v objektívnych a subjektívnych podmienkach kvality života.⁹⁾ Kvalita života sa ako jedna zo stránok životného štýlu danej spoločnosti dotýka aj jej sociálnych skupín (národov, národností, socio-profesijných skupín a pod.). Bokom teda nemôže zostať ani skupina vojenských profesionálov (profesionálnych vojakov).

2 KVALITA ŽIVOTA VOJENSKÝCH PROFESIONÁLOV

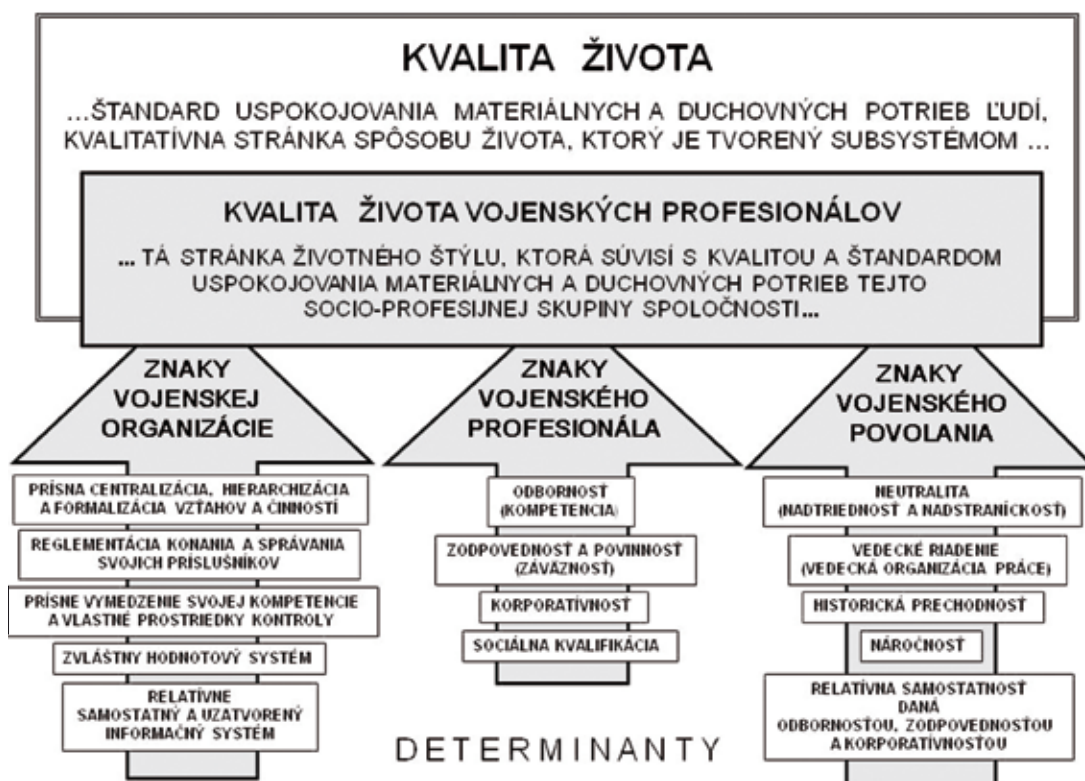
Kvalita života vojenských profesionálov charakterizuje tú stránku ich životného štýlu, ktorá súvisí s kvalitou a štandardom uspokojovania materiálnych a duchovných potrieb tejto socio-profesijnej skupiny spoločnosti. Jej obsah tvoria všetky všeobecné zložky spôsobu života (životného štýlu) sociálnej skupiny vojenských profesionálov, ktoré sú významne ovplyvnené osobnostnými kvalitami vojenských profesionálov a znakmi vojenského povolania. Do značnej miery sú limitované tiež znakmi vojenskej organizácie, jej kultúrou, predovšetkým kultúrou organizácie alebo organizačnou kultúrou (obrázok 4).

Na kvalitu života vojenských profesionálov, ktorá sa prejavuje v ich životnom štýle majú teda významný vplyv:

- *osobnostné kvality vojenských profesionálov*, ktoré sú tvorené odbornosťou (kompetencia), zodpovednosťou (záväznosť), korporatívnosťou (česť a morálka) a sociálnou kvalifikáciou (schopnosť viesť – vodcovstvo, líderstvo alebo schopnosť byť vedený – teda byť členom tímu);
- *znaky vojenského povolania*, ku ktorým patria neutralita (nadstraníckosť), vedecké riadenie (manažment), náročnosť (fyzická ale tiež psychická), historická prechodnosť (možnosť zániku vojenského povolania) a relatívna samostatnosť, ktorá je daná odbornosťou, zodpovednosťou a korporatívnosťou;

9) Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR za rok 2001.

POZNÁMKY

Obrázok 4: Grafické znázornenie kvality života vojenských profesionálov

- *znaky vojenskej organizácie*, ku ktorým patrí prísna centralizácia, hierarchizácia a formalizácia vzťahov, reglementácia (presný popis) jednotlivých činností, prísne vymedzenie kompetencie a vlastné prostriedky kontroly, osobitný hodnotový systém a relatívne samostatný informačný systém – najmä však znaky jej kultúry (kultúry organizácie alebo tiež organizačnej kultúry), ku ktorým patrí filozofia organizácie (sú to základné idey, ktoré definujú ďalšie zložky kultúry a stanovujú legitimitu nástrojov ovplyvňovania správania), symboly (verbálne – napr. jazyk, historiky, metafory, symbolické správanie, napr. rituál a napokon materiálne symbolické artefakty – napr. logo, dizajn, architektúra budov atď.), sociálne normy a vzory správania (hranice správania a pracovného konania, tiež socio-profesijná etika), sociálne inštitúcie (regulátory správania – napr. top-manažment, organizačný poriadok atď.).¹⁰⁾

Kvalita života všeobecne a kvalita života vojenských profesionálov osobitne, sa dá prostredníctvom priamych a nepriamych ukazovateľov bližšie charakterizovať predovšetkým kvantifikáciou, tzn. meraním jednotlivých oblastí ich životného štýlu. V Ozbrojených silách Slovenskej republiky nie sú v súčasnosti tieto ukazovatele ešte operacionalizované. Určitém východiskom pre nás môže byť prístup, v ktorom sa s využitím dostupných prameňov k danej problematike prikloníme k základným ukazovateľom kvality života vojenských profesionálov.¹¹⁾

10) MATIS, J.: Kvalita života vojenských profesionálov... In: *Zborník z pracovného seminára...*, 2005.

11) KLOFÁČ, J. - TLUSTÝ, B.: *Soudobá sociologie*, 1967, SUCHÝ, J.: Spoločenská funkčnosť... In: *Sociológia*, roč. 19, 1987, č. 6, s. 601-615, TOKÁROVÁ, A.: K metodologickým otázkam... In: *Kvalita života v kontextoch ...* 2002, s.11-29.

Medzi základné ukazovatele kvality života vojenských profesionálov môžeme na základe už spomínaných dostupných prameňov zaradiť :

- *biologicko-reprodukčné ukazovatele* zamerané najmä na úmrtnosť vojenských profesionálov a ich priemernú dĺžku života, počet detí (aj ako možný regrutačný zdroj pre Ozbrojené sily Slovenskej republiky), na typy manželstiev (ako aj nové výzvy – registrované partnerstvo mužov a žien), na rodinu vojenského profesionála;
- *ukazovatele zdravia (zdravotného stavu)* zamerané najmä na podmienky zdravia vojenských profesionálov (legislatíva, štruktúra zdravotníckych zariadení v OS SR) a ich skutočný zdravotný stav (počty práceneschopných, dĺžka práceneschopnosti, typické onemocnenia vojakov – choroby z povolania a pod.);
- *ukazovatele výkonu vojenskej práce (vojenského povolania)* zamerané najmä na otázky bezpečnosti a hygieny práce, rozsah a povahu pracovných aktivít (štandardy povolania a profesii), organizáciu práce a vzťah k práci (vojenskému povolaniu);
- *ukazovatele riadenia spoločenských procesov* zamerané najmä na otázky spojené so zapájaním sa vojenských profesionálov do aktivít mimo vojenského prostredia, teda ako občanov, pričom je potrebné zdôrazniť otázky ich politickej orientácie (členstvo v politických stranách nie je profesionálnym vojakom OS SR dovolené), ich zastúpenia v poslaneckých zboroch všetkých stupňov a ďalších občianskych a pracovných aktivít (záujmové, športové, kultúrne atď.);
- *ukazovatele príjmov*, zamerané najmä na zmapovanie všetkých reálnych príjmov vojakov a ich rodín, kde možno zaradiť nielen mzdu, ale tiež rôzne renty, dôchodky, príjmy v domácnosti (kompenzácia nákladov vlastnými výrobkami a produkciou v záhradke, dielni, vinohrade a pod.), poistenia, pôžičky a dokonca i výhry;
- *ukazovatele spotreby* zamerané na zistenie štruktúry spotreby vojakov (byť, strava, šport, zdravie, relax, vzdelanie, kultúra a pod.) a prevažujúce typy sporenia (úvery, poistenia);
- *ukazovatele bývania* zamerané na kvalitu bývania (subjektívna spokojnosť vojakov s bývaním), druhy bývania (vlastné, nájomné alebo družstevné byty alebo domy, jedno- alebo viac izbové byty atď.) a podmienky vytvárané Ozbrojenými silami Slovenskej republiky na bývanie (legislatívne, finančné a iné);
- *ukazovatele mobility* vyjadrujúce najmä zmapovanie a stručnú analýzu (rozbor) sťahovania vojenských profesionálov (počet, vzdialenosť, ochota–neochota) a tiež dochádzania do práce (vzdialenosť, dĺžka odlúčenia, použitie typu dopravného prostriedku, spôsob kompenzácie zo strany ozbrojených síl a pod.);

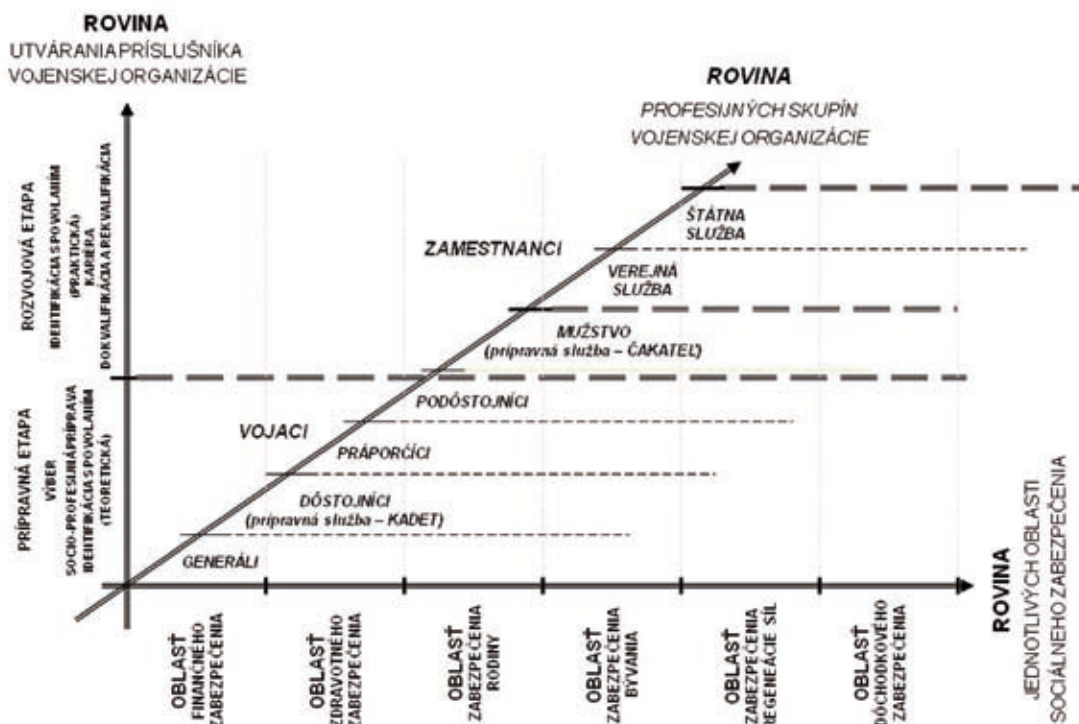
POZNÁMKY

- *ukazovatele výchovy a vzdelávania* zamerané na zmapovanie podmienok na vzdelávanie profesionálnych vojakov vytvárané ozbrojenými silami (legislatíva, financie, organizácia a inštitucionalizácia) a na popis a analýzu základných foriem vzdelávania vojenských profesionálov v OS SR (inštitucionálneho a ďalšieho vzdelávania dospelých s dôrazom na profesijné vzdelávanie a možnosti ich vzájomného prepojenia, ktoré bolo narušené);
- *ukazovatele rozvoja kultúry*, kde dôraz treba položiť na stručný popis podmienok pre rozvoj kultúry v OS SR a efektívnosť ich využívania (legislatívne, materiálne, finančné, organizačné, ideové a tiež personálne) a na popis a analýzu foriem kultúrnych aktivít v OS SR (krúžková činnosť, práca s knihou a filmom, súťaže, festivaly, umelecké súbory a ich prepojenie s tradíciami OS SR, náborom atď.);
- *ukazovatele rekreačných aktivít a využívania voľného času* zamerané na popis a analýzu podmienok na efektívne využívanie voľného času a rekreáciu (legislatívne, materiálne, finančné, organizačné, personálne a iné zabezpečenie) a na analýzu jednotlivých druhov rekreačných aktivít využívaných vojenskými profesionálmi samotnými, celou rodinou alebo iba deťmi, zamerané na domáce alebo zahraničné, posádkové alebo celorepublikové zariadenia atď.);
- *ukazovatele sociálnej komunikácie* zamerané najmä na analýzu podmienok sociálnej komunikácie vo vnútri OS SR, medzi OS SR a verejnosťou a to formálne (oficiálne – cestou hovorcov, masmédií a pod.) alebo neformálne (komunikácia občan – profesionálny vojak nežijúci napr. na základni a pod.) a tiež na rozbor prevládajúcich typov tejto komunikácie v OS SR i mimo nich;
- *ukazovatele sociálnej patológie* v ozbrojených silách, v ktorých dôraz treba položiť na zistenie podmienok na protispoločenské konanie a na analýzu najčastejších typov tohto konania v Ozbrojených silách Slovenskej republiky.

Je potrebné vziať do úvahy vnútornú štruktúru ozbrojených síl, ktorá by mala výraznou mierou vplývať na tvoriaci sa životný štýl profesionálnych vojakov (skôr vojenských profesionálov) a to diferencovane minimálne po kategóriách:

1. mužstvo a poddôstojníci,
2. dôstojníci a generáli (obrázok 5).

Keďže významným prvkom (aktívny činiteľ), ktorý kvalitu života vojenského profesionála zásadne ovplyvňuje je jeho *rodina*, venuje sa v poslednom období významná pozornosť analýze problematiky vojenských rodín ako sociálneho javu aj v Ozbrojených silách Slovenskej republiky.

Obrázok 5: Štruktúra jednotlivých kategórií príslušníkov OS SR

3 RODINA A VOJENSKÁ RODINA

V súčasnej profesionálnej armáde sa okrem iných problémov dostávajú do popredia tiež otázky, ktoré sa dotýkajú rodín príslušníkov armády – sociálnej skupiny profesionálnych vojakov. Ak sa chceme zaoberať rodinou profesionálneho vojaka je potrebné vymedziť prístup ku skúmaniu tohto sociálneho javu.

Rodina sa dotýka každého človeka dvojakým spôsobom. Na jednej strane je to najužšia späťnosť so skúsenosťami z detstva, kde sa javí ako *orientačná rodina*, do ktorej sa človek narodil, na druhej strane možno hovoriť o *reprodukčnej rodine*, ktorá je späťná so skúsenosťami väčšiny dospelých ľudí z jej založenia a rozvoja.

Rodina prezentuje základnú sociálnu skupinu, ktorá predstavuje určitý útvar spoločnosti. Jej štruktúra sa realizuje buď ako vzťah rodiny k spoločnosti ako celku alebo ako vzťah rodiny k iným sociálnym skupinám. Môže sa realizovať aj cez obidva spomínané vzťahy. Štruktúra rodiny je jednoduchá a vedie k tomu, že jej ciele majú základný charakter a splývajú s primárnymi a sekundárnymi potrebami a záujmami. Ciele rodiny sa môžu, ale nemusia stotožňovať s cieľmi celej spoločnosti. To je závislé predovšetkým od sociálnej úrovne a od povahy vzorcov spoločenského konania (rol), ktoré sú v rodine prijaté a uznávané. Spoločenská podstata rodiny spočíva v spojení ľudí ako výrazu ich interpersonálnej potreby. Nie je výrazom služby spoločnosti. Aj do rodiny sa premieta zložitnosť celospoločenskej sociálnej štruktúry.

K rodine nemožno pristupovať len ako k sociálnej skupine, pretože je zapojená do rôznych spoločenských procesov (od ekonomických až po biologicko-reprodukčné) aj k sociálnej inštitúcii. Rodina samotná má však svoje vlastné zákonitosti fungovania, čo je limitované zákonmi vývoja ľudskej spoločnosti. Preto rodina

POZNÁMKY

získava charakter inštitúcie, aj keď je svojou povahou skôr útvárom prirodzeného osobného života človeka.

Skutočnosť, že rodinu ako sociálnu skupinu, či inštitúciu manželstva pozná každá spoločnosť, sociológovia ju vysvetľujú dvoma pohľadmi – funkcionalistickým a konfliktualistickým. *Funkcionalistický pohľad* zvýrazňuje fakt, že ak má spoločnosť efektívne fungovať musí plniť svoje základné funkcie, na plnení ktorých sa podieľa aj rodina. *Konfliktualistický pohľad* na rodinu zasa zdôrazňuje, že rodina a inštitúcie manželstva a rodinného života znevýhodňujú niektorých členov rodiny voči iným, pričom vychádzajú z celospoločenského útlaku a protirečení. Niektorí dokonca tvrdia, že už vzťah lásky obsahuje vnútorné protirečenie, ktoré môže prerásť do konfliktu.

V súčasnosti sa za rodinu považuje predovšetkým manželský pár s deťmi. Táto nová (moderná) predstava úplne vytlačila predstavu pôvodnú (stredovekú i starovekú), ktorej význam bol podstatne odlišný a v podstate mal dve krajnosti. Jednou krajnosťou bola rodina ponímaná ako veľká „domácnosť“, teda spoločenstvo ľudí, ktoré býva spoločne pod jednou strechou, spoločne hospodári a podlieha jednej bezprostrednej autorite – hlave rodiny. Tento stav prežíval v podstate až do polovice 19. storočia a jeho obraz je zachovaný v realistickej literatúre tohto obdobia. Druhou krajnosťou je rodina chápaná predovšetkým ako „systém širokého pokrvného príbuzenstva“. V tomto poňatí sa pod rodinou (hlavne u šľachty a patricijov) chápalo približne to isté ako rod – tzn. Veľká skupina ľudí, ktorá zväzkom krvi udržiavala jednotu moci a majetku. Najpodstatnejšou bola sieť moci, do ktorej boli v prípade potreby dosadzované i osoby pokrvne nepríbuzné (tzv. clientelle).

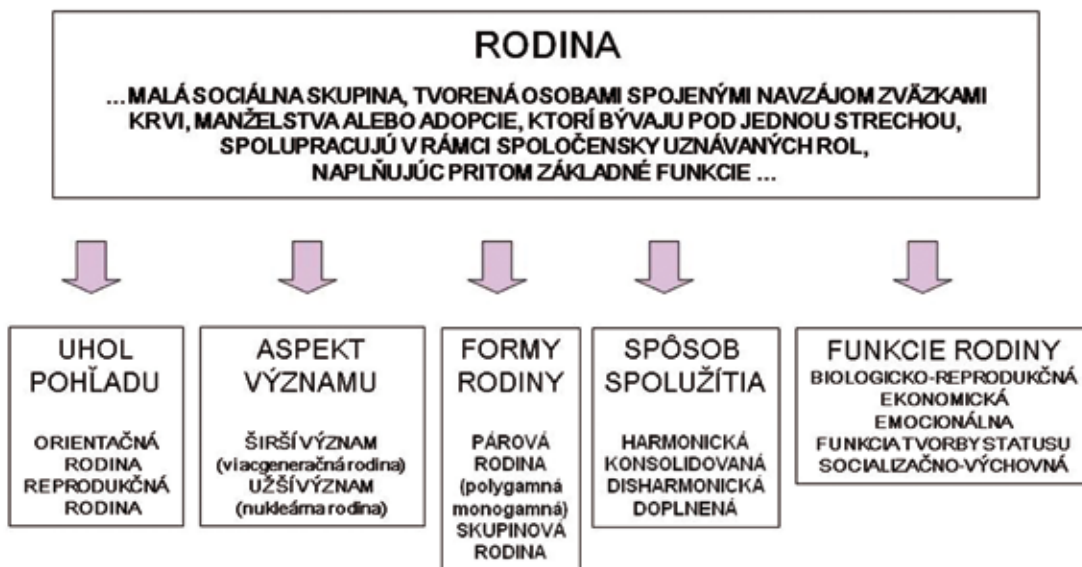
Moderná predstava súčasnej rodiny nezodpovedá žiadnemu z týchto dvoch poňatí. Dnes prevládajúce ponímanie rodiny ju chápe ako zložitý a mnohostranný sociálno-spoločenský jav, podstatou ktorého sú dva druhy horizontálnych a jeden vertikálny druh interpersonálnych (medziludských) vzťahov. K horizontálnym vzťahom v rodine patria vzťahy medzi jednotlivými manželmi (rodičmi) a vzťahy medzi deťmi. K vertikálnym vzťahom patria vzťahy medzi rodičmi a deťmi.

Existuje veľa rôznych definícií rodiny. Sociológmi je v týchto definíciách rodina v prevažnej miere vymedzovaná ako biosociálna skupina, ktorá je na začiatku vývinu ľudskej spoločnosti jej základným sociálnym prostredím a neskôr ju sprevádza ako jej nevyhnutná a podstatná súčasť, v ktorej sa realizujú niektoré tak spoločensky ako aj individuálne potrebné činnosti a vzťahy. Tie nemôžu na seba prevziať iné spoločenské inštitúcie či organizácie. Sociológovia chápu rodinu v dvoch významoch. *V širšom význame* ako tzv. *viacgeneračnú rodinu*, do ktorej patrí okrem rodičov a detí i ostatné príbuzenstvo a v *užšom význame* ako tzv. *nukleárnu rodinu*, ktorá je tvorená iba rodičmi a deťmi.¹²⁾ Najčastejšie sa uvádzajú tieto jej základné znaky:

- rodina je spoločensky schválená forma stáleho spolunažívania,
- skladá sa z osôb spojených navzájom zväzkami krvi, manželstva alebo adopcie,

12) SZCZEPAŃSKI, J.: *Spektrum społeczności*. 1968, s. 36, MARUŠIAK, M.: *Rodina ...* 1964, s. 26-27, BLÁHA, I. A.: *Sociologie*. 1968, s. 151, SOPÓCI, J. – BÚZIK, B.: *Základy sociologie*. 1995, s. 88, BAUMAN, Z.: *Sociologie*. 1966, s. 182.

- jej členovia bývajú spravidla pod jednou strechou,
- jej členovia medzi sebou spolupracujú v rámci spoločensky uznanej delby rol, pričom je zdôraznená výživa a výchova detí,
- čím väčší je pohyb členov rodiny, tým slabšie sú rodinné zväzky a tým menej prispieva rodina k udržaniu svojej sociálnej pozície, pretože sa nenapĺňujú stanovené sociálne roly jej členov,
- psychické narušenie jedného člena rodiny pôsobí rušivo na celú rodinu,
- v každom type spoločnosti existuje starostlivosť o deti a prestarnutých príbuzných ako súčasti rodinných vzťahov,
- vo všetkých civilizovaných spoločnostiach existuje zákaz incestu (pohlavného styku medzi pokrvnými príbuznými – krvismilstvo).

Obrázok 6: Diferencovanie rodín a ich funkcie

Rodina je malá sociálna skupina odlišná od manželstva, ktorá plní základné funkcie (biologicko-reprodukčná, socializačná, ekonomická a citová). Jej členovia sa riadia stálymi vzormi správania, ktoré sú vymedzené nielen osobnými a citovými vzťahmi medzi nimi, ale sú formované aj zvonka a to širším štruktúrnym systémom a stupňom jeho rozvoja. Rodina bola a vždy bude objektom inštitucionalizácie a má črty silnej formalizácie.

Rodina vzniká z neformálnych vzťahov (láska, známosť dvoch ľudí), ktoré sa formalizujú uzatvorením manželstva. Rodiny vznikajú aj vtedy, keď sa neformálne vzťahy neformalizujú do formálnych zväzkov. Vznikajú aj bez uzatvorenia manželstva (oficiálny sobáš). To znamená, že obojpohlavná dvojica žije v špecifickom vzťahu „druh – družka“ alebo jednopohlavná dvojica (dvaja muži alebo dve ženy) žije tiež v špecifickom vzťahu „registrovaný partner“.

Osobitým typom rodiny je **vojenská rodina** ponímaná v týchto významoch ako *vojenská viacgeneračná rodina* alebo *rodina profesionálneho vojaka*. Obidva druhy vojenskej rodiny a vzťahy medzi nimi sa pokúsime stručne vymedziť. Východiskom

POZNÁMKY

sú dva aspekty. *Prvým* je skutočnosť, že rodina významnou mierou ovplyvňuje výkon vojenského povolania vojenským profesionálom a *druhým* je fakt, že aj vojenské povolanie významnou mierou kladne alebo záporne ovplyvňuje fungovanie rodiny vojenského profesionála, najmä napĺňovanie jej základných funkcií (obrázok 7).

Obrázok 7: Vojenská rodina

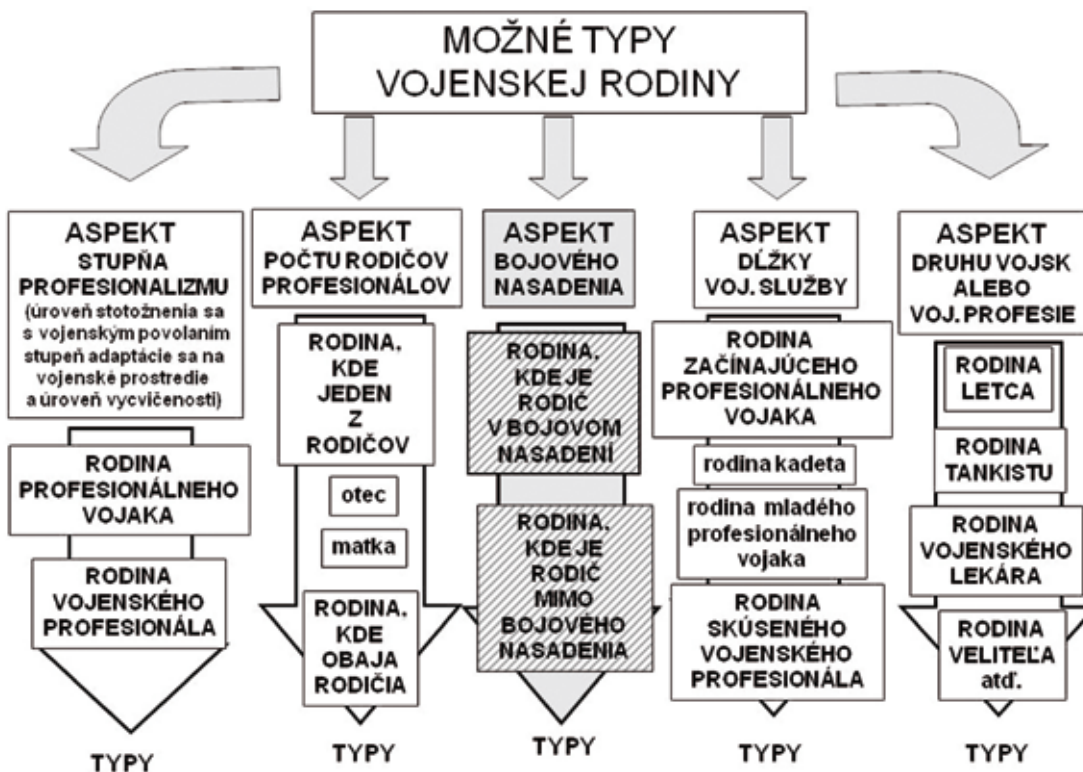
V *širšom význame* sa vojenská rodina chápe ako zoskupenie ľudí, ktoré zahŕňa všetkých príbuzných žijúcich v danej domácnosti pričom aspoň jeden z nich je profesionálnym vojakom. Vzhľadom na to, že takáto rodina v sebe zahrňuje viac generácií (rodičia, prarodičia, ujovia, tety, sesternice i bratanci) možno ju označiť termínom „*vojenská viacgeneračná rodina*“.

V *užšom význame* sa vojenská rodina chápe ako sociálna skupina, ktorá zahŕňa vzťahy medzi mužom a ženou a rodičmi a deťmi. Skutočnosť, že aspoň jeden z rodičov je profesionálny vojak, tieto vzťahy čiastočne modifikuje. Aj keď táto skupina osôb spojená zväzkom manželstva, pokrvnosti alebo adopciou býva v spoločnej domácnosti a navzájom spolupracuje podľa spoločne určených a vnútorne vymedzených rolí, skutočnosť, že aspoň jeden z rodičov je profesionálny vojak významne ovplyvňuje plnenie základných funkcií rodiny. ¹¹⁾ Takto chápanú vojenskú rodinu možno označiť termínom „*rodina profesionálneho vojaka*“.

Z uvedených prístupov k ponímaniu vojenskej rodiny vyplýva, že v užšom prístupe budeme hovoriť o „rodine profesionálneho vojaka“ a to vtedy, ak aspoň jeden z rodičov je profesionálnym vojakom. V tomto prípade sa neberie do úvahy prípad, kedy sú profesionálnymi vojakmi v rodine deti, pretože vychádzame z toho, že deti negarantujú napĺňanie základných funkcií rodiny.

Rodina profesionálneho vojaka je rodina, ktorá má všetky znaky rodiny a plní jej základné funkcie. Tým, že aspoň jeden z rodičov je profesionálnym vojakom, má takáto rodina určité obmedzenia. Rodinu profesionálneho vojaka možno ešte ďalej diferencovať (obrázok 8) a to:

- z aspektu dosiahnutia stupňa profesionalizmu (tzn. úroveň stotožnenia sa s vojenským povoláním a úroveň výcviku a tiež stupeň adaptácie sa s vojenským prostredím) profesionálneho vojaka, ktorý je v tejto rodine rodičom na rodinu vojenského profesionála alebo len rodinu profesionálneho vojaka;
- z aspektu počtu rodičov v profesionálnej službe na rodinu profesionálneho vojaka, v ktorej je vojenským profesionálom iba jeden z rodičov, a to buď otec alebo matka (môžu to byť znaky ďalšej diferenciacie) alebo obidvaja rodičia;
- z aspektu druhu vojsk alebo vojenských profesií na rodinu vojenského letca, rodinu príslušníka PVO, rodinu vojenského lekára, atď. alebo tiež na rodinu veliteľa, štábného pracovníka alebo vojaka priamo realizujúceho úlohy;
- z aspektu dĺžky profesionálnej služby jedného alebo oboch rodičov na rodinu začínajúceho profesionálneho vojaka (tu je možno zaradiť aj špecifický typ rodiny začínajúceho profesionálneho vojaka – rodinu vojenského kadeta) alebo rodinu vojenského profesionála (dlhodobo slúžiaceho profesionálneho vojaka, ktorý získal kvality vojenského profesionála a rodina tento jeho status buď akceptuje alebo aspoň neodmieta);
- z aspektu bojového nasadenia na vojenskú rodinu mimo bojového nasadenia alebo rodinu vojaka nasadeného do operácie (vojenská misia).

Obrázok 8: Typy vojenských rodín

POZNÁMKY

Z uvedených aspektov vyplýva, že osobitným typom vojenskej rodiny ponímanej v užšom význame, teda rodiny profesionálneho vojaka je *rodina vojenského profesionála a rodina vojenského profesionála vyslaného na vojenskú misiu (tzv. rodina vojenského misionára)*.

Je potrebné postupne pripustiť fakt, že každá rodina vojenského profesionála prejde obdobím, kedy bude vojenský profesionál nasadený do vojenskej misie (cyklus bojového nasadenia). Rodina vojenského misionára je preto len dočasnou kategóriou označujúcou iba momentálny stav. V súčasnosti vzniká nový pojem označujúci *rodinu vojenského veterána*, teda rodinu vojenského profesionála, ktorý sa viackrát zúčastnil vojenskej misie. Týmto rodinám bude potrebné venovať zvýšenú pozornosť, pretože najmä nasadenie vojenského profesionála do vojenskej misie a návrat z nej významne ovplyvňuje napĺňanie základných funkcií rodiny. Preto je nevyhnutné vplyv nasadení do vojenských misií vhodne eliminovať alebo aspoň sociálnymi programami kompenzovať.

Je však potrebné zmeniť pohľad na kompenzácie. Kompenzácie nie je možné považovať iba za cieľ daného sociálneho programu pre zmiernenie dopadov profesionálnej služby na rodinu profesionálneho vojaka, ale musia sa považovať za prostriedok udržania kvality života týchto vojenských rodín. Kompenzácie nemožno považovať za náklady navyše, ale za súčasť nákladov na výkon vojenského povolania. Spôsob života profesionálneho vojaka (životný štýl) a jeho rodiny je potrebné zabezpečiť tak, aby sa kompenzácie vo všetkých troch rovinách a to celospoločenskej, armádnej i v rovine jednotlivca, stali súčasťou ich životného štýlu. Chceme zvýrazniť skutočnosť, že kompenzácie nie sú milodarom, ktorý vojenská organizácia ako zamestnávateľ poskytne ak chce alebo môže. Kompenzácie tvoria súčasť zabezpečenia každého procesu vo vojenskej organizácii.

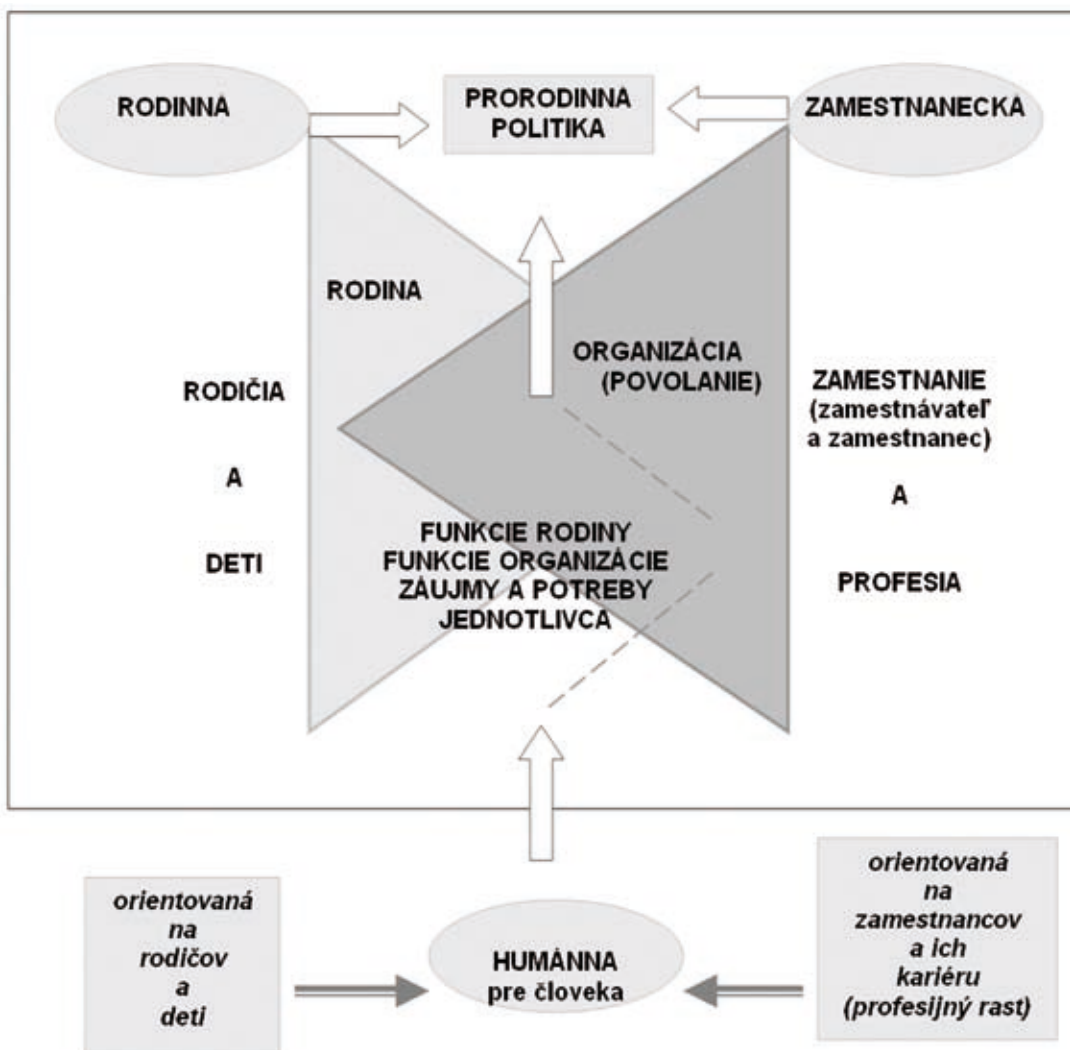
Ak sa totiž kompenzácie nestanú súčasťou zabezpečenia každého procesu v danej vojenskej organizácii, nebudú mať tvorivý charakter. Nebudú tak impulzom vyvolávajúcim invenciu (nápaditosť) a kreativitu (tvorivosť). Neumožnia tak členom rodiny vojenského profesionála ani jemu samotnému rozvíjať tvorivé myslenie, a to ako po kvantitatívnej tak po kvalitatívnej stránke. Kompenzácie im potom neumožnia rozvíjať fluenciu (množstvo nápadov), flexibilitu (rozmanitosť nápadov), originalitu (pôvodnosť nápadov) a elaboráciu (schopnosť ďalej rozvíjať originálne nápady a realizovať ich). Kompenzácie sa preto stávajú obsahom prorodinnej politiky a to nielen štátu, ale tiež ozbrojených síl. Problematika harmonizácie práce a rodiny, na riešení ktorej sa významnou mierou podieľa aj prorodinná politika štátu a prorodinné programy zamestnaneckej organizácie (prorodinne orientovaná kultúra organizácie), vyžaduje objasniť bližšie vzťah medzi funkciami rodiny a vojenskej organizácie ako zamestnaneckej organizácie a tiež záujmami a potrebami jednotlivca - vojaka.

4 VOJENSKÁ ORGANIZÁCIA A PRORODINNÁ SOCIÁLNA POLITIKA

POZNÁMKY

Aby riešenie sociálnych problémov zamestnaného jednotlivca nebolo až také jednoduché, vstupuje do týchto vzťahov povolanie chápané ako jednota zamestnania (ekonomicko-právny vzťah zamestnanca a zamestnávateľa) a profesie (sústava jasne vyšpecifikovaných činností, ktorých vykonávanie vyžaduje prípravu).¹³⁾

Prorodinné programy zamestnaneckej organizácie v duchu prorodinnnej politiky štátu harmonizujú jednotlivé funkcie rodiny a zamestnania (organizácie a najmä jej organizačnej kultúry) s dôrazom na konkrétne záujmy a potreby jednotlivcov, ktorých je potrebné vnímať ako neopakovateľných, teda jedinečných jedincov – indivídua (obrázok 9). Prorodinne orientovaná politika zamestnávateľskej organizácie (tiež opatrenia na harmonizáciu práce a rodiny) vychádza najmä zo záujmov a potrieb jednotlivca (jadrom je rovnosť príležitostí), z potrieb rodiny plniť svoje funkcie (biologickú, ekonomickú, citovú a výchovnú) a cieľa zamestnaneckej organizácie, ktorý je napĺňaný jednotlivými funkciami manažmentu (riadenia), svojím spôsobom organizácie (plánovanie, organizovanie, vedenie, kontrola a hodnotenie).

Obrázok 9: Vzťah rodiny, organizácie a jednotlivca.

13) MATIS, J. : *Sociologický pohľad na vojenské povolanie*. 1995.

POZNÁMKY

Na obrázku sú graficky vyjadrené základné smery podieľajúce sa na tvorbe proro-
dinne orientovanej politiky, ktoré sú naplňované:

- *Zo strany zamestnávateľskej organizácie* zamestnávateľom, ktorý pomocou týchto programov zabezpečuje vyšší zisk alebo kvalitu služieb svojej organizácie (spokojný a kvalifikovaný zamestnanec, väčší výkon a vyšší zisk) a zamestnancom, ktorý v týchto programoch rieši zlepšenie nielen pracovných podmienok a zrovnoprávnenie svojej kariéry, ale tiež úpravu pracovného času a svojej odmeny za vykonanú prácu tak, aby neboli narušené jeho základné ľudské práva a boli realizované jeho záujmy a potreby (v týchto otázkach ho zastupujú odbory alebo zamestnanecké rady a tiež štát svojou legislatívou a štátnou proro-
dinnou politikou).
- *Zo strany rodiny* rodinou ako inštitúciou vytvorenou, podporovanou a kontrolovanou štátom zabezpečujúcou základné funkcie rodiny a rodinou ako sociálnou skupinou tvorenou rodičmi (otec a matka) a deťmi (skôr súrodencami – bratom a sestrou), kde sa uspokojujú ich záujmy a potreby (základné a vyššie ľudské záujmy a potreby).
- *Zo strany jednotlivca* všeobecne ľudským jedincom (individuum – človek ako člen ľudskej spoločnosti), ktorý má legislatívne zabezpečené všeobecné ľudské práva a osobito človekom, ktorý je príslušníkom konkrétnej sociálnej skupiny a má legislatívne zabezpečené práva tejto danej skupiny (práva dieťaťa, práva starých ľudí, právo na vzdelanie, právo na prácu, a pod.).

Z uvedeného vyplýva, že politika priateľská rodine (tzv. proro-
dinne orientovaná politika) zabezpečuje kompatibilný pracovný a rodinný život zamestnancov, teda ho harmonizuje. Jedným zo základných aktérov zladovania rodinného a pracovného života je zamestnávateľ. Popri opatreniach, ktoré vytvára svojou sociálnou politikou štát a tiež popri preferenciách samotných zamestnancov prispieva aj zamestnávateľ k využitiu nástrojov podporujúcich lepšie zosúladenie pracovných a rodinných rolí svojich zamestnancov. Aj keď sa v praxi môžeme stretnúť s rôznymi podmienkami a to takými, ktoré zamestnancom – rodičom uľahčujú participovať na trhu práce alebo takými, ktoré ich účasť v zamestnaní skôr blokujú. To znamená, že prístup každého zamestnávateľa k potrebám svojich zamestnancov je v každej organizácii rozdielny. ¹⁴⁾

Vychádzame z toho, že pri riešení problémov harmonizácie práce a rodiny je jednou z najdôležitejších *kultúra organizácie*, ktorá sa vo všeobecnosti chápe ako súbor hodnôt, noriem, vzorcov správania a inštitúcií v danom celku, ktorý určuje spôsob a podoby správania sa svojich častí (elementov), ich vzťahy vo vnútri sociálneho systému organizácie a tiež vzťahy navonok. *Navonok* sa prejavuje buď nemateriálne ako imidž, prezentácia podnikovej filozofie a pod. alebo materiálne a to ako samotnými svojimi produktmi, tak aj vecnými nástrojmi vlastnej identity – dizajn, propagácia, správanie sa na trhu atď. *Dovnútra* sa prejavuje buď nemateriálne interpretovaním svojho postavenia na trhu práce, štýlom riadenia, tokmi informácií,

14) GRÚBEROVÁ, V.: *Strategie zaměstnavatele...* 2011.

klímou, zásadami personálnej práce atď. alebo materiálnymi prejavmi kvality pracovného prostredia a pracovných podmienok tvoriacich základ pracovnej klímy danej organizácie.

V posledných rokoch sa prevažne v zahraničí (v menšej miere aj u nás) pomerne často hovorí o kultúre organizácie, ktorá je priateľská k rodine zamestnanca. Tento typ kultúry berie ohľad na rodinné potreby zamestnanca, umožňuje mu takú flexibilitu práce, aby bol schopný efektívne plniť aj funkcie rodiny. Organizácia sa aktívne zaujíma o jeho rodinný život, snaží sa spoznať členov rodiny (napríklad pri akciách usporadúvaných organizáciou, ako spoločné výlety, večierky a podobne) a poskytuje benefity nielen pre samotného zamestnanca, ale pre celú jeho rodinu (napríklad rodinná dovolenka alebo zdravotná starostlivosť). Pracovné prostredie takejto organizácie je priateľské, poskytuje pozitívnu sociálnu oporu a vyvoláva čo najnižšiu pracovnú záťaž.¹⁵⁾

Tieto kroky vedú k vyššej spokojnosti zamestnanca v práci i v rodinnom živote a redukovávajú dopady konfliktu práce a rodiny na partnera a deti. V podmienkach Slovenska takto zameraná kultúra ešte nie je veľmi rozvinutá, avšak môžeme už badať prvé kroky (napr. zavádzanie firemných škôlok, flexibilná pracovná doba, práca doma, rodinná dovolenka, atď.). Spomínané opatrenia vedú v danej organizácii k vytváraniu kultúry, ktorá je ústretová k rodine (family-friendly organizational culture). Pri vytváraní prorodinne orientovanej kultúry organizácie teda nejde o striktné oddelenie pracovnej a rodinnej domény. Práve naopak. V ideálnom prípade ide o ich integráciu. Aby sa rodina mohla stať zdrojom harmonizácie musí sa v konečnom dôsledku sama zharmonizovať do konzistentného celku, pričom je potrebné vyzdvihnúť najmä pozitívnu sociálnu oporu, ktorá vedie k redukcii konfliktu práce a rodiny.

Sociálnu oporu neponímame len ako jednosmerný akt medzi partnermi, ktorý smeruje vždy od jedného k druhému partnerovi, ale aj ako podporujúcu a priateľskú interakciu medzi partnermi, zabezpečujúcu medzi nimi silnú sociálnu väzbu. Táto ale vyžaduje ochotu chápať potreby a záujmy jeden druhého. Harmonizáciu vzťahov môžeme považovať za hlavný faktor, ktorý má vplyv na harmonizáciu práce a rodiny. Pri objasňovaní harmonizácie práce a rodiny vo vlastnej rézii jednotlivca využijeme teóriu selekcie, optimalizácie a kompenzácie, ktorá popisuje efektívnu adaptáciu počas životnej cesty, pričom si všíma také oblasti, ktoré sú pre človeka určitou výzvou (medzi inými aj preťaženie v pracovnej alebo rodinnej role).

Selekciu chápeme ako proces, ktorý sa zameriava na efektívne stanovovanie cieľov, dáva správaniu smer, vedie k nenáhodnej alokácii zdrojov. *Optimalizáciu* ponímame ako činnosť vedúcu k získavaniu, zušľachtovaniu a využitiu zdrojov, ktorá zahŕňa vytrvalosť, praktickosť, učenie sa novým zručnostiam, ako aj efektívne plánovanie času a využitia energie. *Kompenzáciu* chápeme ako proces vedúci k využitiu alternatívnych zdrojov za účelom naplnenia stanoveného cieľa.

15) RICHTEROVÁ, K.: *Vzťah vybraných osobnostných charakteristík...* 2010.

POZNÁMKY

Môžeme pripustiť, že využitie stratégií selekcie, optimalizácie a kompenzácie vedie k maximalizácii ziskov a minimalizácii strát. Aplikujúc túto teóriu na konflikt práce a rodiny je v rézii jednotlivca ako sa vysporiada so vzniknutými tlakmi. Je na ňom aké priority si stanoví. Redukcia konfliktu práce a rodiny sa tak stáva ovládnuteľným aspektom.

5 HARMONIZÁCIA PRÁCE A RODINY VO VOJENSKEJ ORGANIZÁCI

Ak vychádzame z toho, že jedným zo základných aktérov zladovania rodinného a pracovného života je zamestnávateľ, potom v prípade vojenskej organizácie, kde zamestnávateľom je štát, ktorý vládnu politickou cestou zákonov a noriem vytvára základný rámec opatrení pre harmonizáciu práce a rodiny, by to malo byť omnoho jednoduchšie ako v neštátnych organizáciách. Ale nie je tomu tak. Kde sú príčiny?

V štátnych organizáciách, ktorým sa zatiaľ ešte nepodarilo nájsť efektívny systém hodnotenia pracovníka podľa výkonu (kvalita, nie kvantita) sa nezmenil pohľad na život zamestnancov, na ich rodinný život a na ich individuálne potreby. Do popredia riadiacich funkcionárov sa ešte nedostalo presvedčenie, že harmonizácia rodinných a pracovných rolí vplyva i na kvalitu pracovného života zamestnanca a na jeho produktivitu práce.

Logická prepojenosť životných rolí je v štátnych podnikoch ešte stále potlačená administratívno-byrokratickým prístupom k podriadeným čoho odrazom je, že štátny zamestnanec, ktorý nemá zladené potreby pracovnej realizácie so starostlivosťou o deti ľahšie podlieha stresovej záťaži z nezvládania svojej roly (zamestnanca alebo rodiča). Tento stres a nepohodu napokon vnáša do svojho pracovného výkonu a preto odvádza nekvalitnú prácu, ktorá sa odrazí nielen na výsledkoch jeho práce ale i celého pracoviska. Odrazí sa to tiež v nízkej stabilite a lojalite zamestnancov k zamestnávateľovi a ich vysokej migrácii (najmä kvalifikovaný pracovník), v nízkej atraktivite pracovného prostredia a pracovných podmienok a v konečnom dôsledku tiež v nízkej konkurencieschopnosti daného zamestnania na trhu práce.

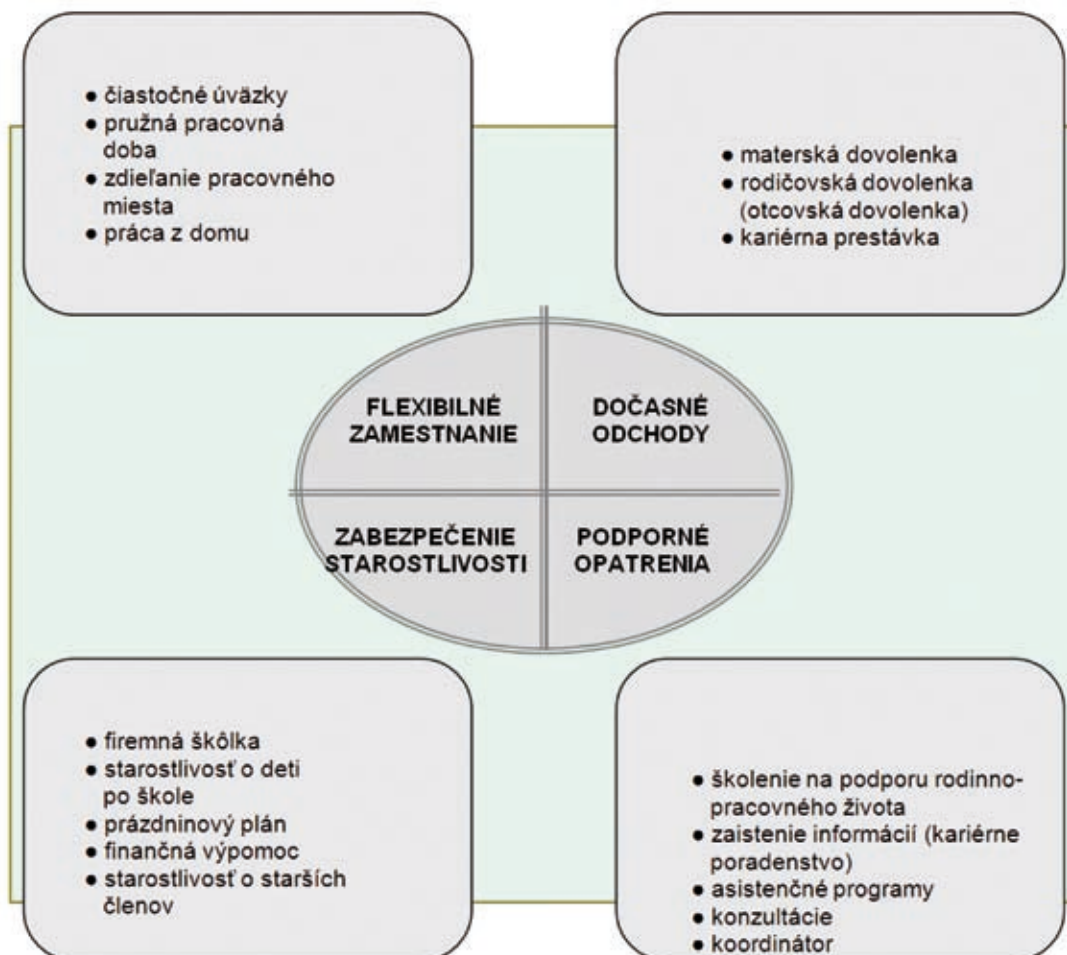
Vojenská organizácia (Ozbrojené sily Slovenskej republiky) ponímaná ako štátno-zamestnanecká organizácia tieto spomínané problémy štátnych organizácií ešte zatiaľ nevyriešila, aj keď sa výhody, plynúce z prarodinne orientovaných opatrení (family-friendly policies) javia v prospech oboch strán. Zostáva preto na zvážení zamestnávateľa (štát) v akej miere a či vôbec bude opatrenia harmonizácie uplatňovať.

Vychádzame z toho, že príslušníci Ozbrojených síl Slovenskej republiky (profesionálni vojaci a zamestnanci) sú v podstate zamestnancami štátu (štátna a verejná služba). Postup zamestnávateľa voči svojim príslušníkom sa zakladá na jeho rozhodnutí ako bude zamestnaným rodičom pomáhať v zvládaní starostlivosti o dieťa, ako rozvrhne pracovný čas a aké formy flexibility práce ponúkne. To závisí aj od úloh, ktoré vojenská organizácia (ozbrojené sily) plní ako celok a jej príslušníci (profesionálni vojaci a zamestnanci) na danej pracovnej pozícii osobito.

Na základe tohto môžeme povedať, že prístup zamestnávateľa k potrebám zamestnancov je rozdielny a preto je potrebné brať do úvahy rôzne typy nástrojov family-friendly politiky, ako je flexibilita v zamestnaní, dočasné odchody, zabezpečenie starostlivosti a ďalšie podporné opatrenia (obrázok 10).

Z grafického znázornenia typov nástrojov prorodinne orientovaných opatrení (family-friendly politika) vyplýva, že závisí od typu organizácie, od toho aké úlohy plní, čo závisí od funkcie a cieľa, ktoré napĺňa, ktoré nástroje budú prevládať v danej prorodinne orientovanej stratégii tejto organizácie. Preto je potrebné všeobecné nástroje prorodinne orientovanej stratégie v danej organizácii analyzovať na základe funkcií a cieľa, ktoré napĺňa.¹⁶⁾

Iba tak môžeme pochopiť, prečo sa niektoré nástroje prorodinne orientovanej politiky, ktoré sa v jednej organizácii osvedčili v inej nedajú použiť, prečo sú neefektívne. Takýto prístup sme preto zvolili pri analýze prorodinne orientovanej stratégie aj v Ozbrojených silách Slovenskej republiky, ktoré sú vojenskou štátno-zamestnaneckou organizáciou.

Obrázok 10: Typy nástrojov prorodinných opatrení (family-friendly politiky)

Zdroj: DULK, L. den: Work-family arrangements in the Netherlands: the role of employers. In: DULK, L. den - DOORNE-HUISKES, J. van. - SCHIPPERS, J. (eds): *Work-family arrangements in Europe*. Amsterdam : Thela Thesis. 1999.

16) ŠIPIKAL, M. a kol.: *Zosúladzovanie pracovného a rodinného života...* 2007.

POZNÁMKY

FLEXIBILNÉ ZAMESTNANIE

Tento typ nástrojov prorodinnej politiky danej organizácie berie do úvahy oblasť dohodovania foriem a podmienok práce a oblasť organizácie pracovného času, resp. rozvrhnutie pracovnej doby. Vychádza z troch dimenzií, ktoré má zamestnávateľ k dispozícii:

- z dĺžky pracovnej doby, resp. počtu odpracovaných hodín za deň,
- začiatku a konca pracovného času,
- rovnomerného, resp. variabilného rozvrhnutia práce.

Flexibilná (kĺzavá) alebo individuálna pracovná doba

Podstatu flexibilne pracovnej doby tvoria rozdielne rozvrhové režimy pracovnej doby zamestnancov, ktorí odpracujú predpísaný počet hodín stanovený na dennej, týždennej, mesačnej alebo ročnej báze, pričom dodržia individuálne zvolený režim práce (začiatok a koniec pracovnej doby, dĺžku dennej a týždennej pracovnej doby, rozvrhnutie pracovných úloh v priebehu dohodnutého obdobia). Flexibilné opatrenia prinášajú danej organizácii a zamestnancom podstatné výhody podporujúce jej chod ako je zlepšenie náboru, zlepšenie udržania kvalitných zamestnancov, zvýšenie efektivity práce a motivácie, zlepšenie morálky, zlepšenie služieb, najmä vzťahy so zákazníkmi a zníženie nákladov.

Zo strany zamestnávateľa sú rôzne možnosti, ako zamestnancom ponúknuť vzájomne výhodnú úpravu pracovnej doby:

- *hodiny odpracované za rok* (ročný fond pracovného času využívaný podľa potreby organizácie a zamestnanca),
- *zhustený (stlačený) pracovný týždeň* (nezmenený počet pracovných hodín za kratší počet pracovných dní v danom týždni),
- *individuálne skrátená pracovná doba* (zredukovanie pracovného času zamestnanca o 5 až 10% na určitú dobu s právom návratu k plnej pracovnej dobe),
- *kombinácia plného úväzku s neplateným voľnom podľa potreby zamestnanca*,
- *flexibilná pracovná doba* (pevné jadro pracovnej doby, začiatok a koniec je voľný),
- *banka pracovného času* (možnosť prenosu nadčasov zamestnancami).

Môžu byť tieto nástroje použité aj vo vojenskej organizácii konkrétne v Ozbrojených silách Slovenskej republiky? Pri zamestnancoch v tejto organizácii môžu byť tieto nástroje využívané bez väčších obmedzení. V kategórii „profesionálny vojak“ je to zložitejšie, lebo existujú určité obmedzenia vyplývajúce z charakteru vojenskej profesionálnej služby. Aj tak je možné pri diferencovanejšom prístupe k jednotlivým kategóriám profesionálnych vojakov niektoré nástroje použiť. Nič nebráni, aby veliteľ jednotky v etape jej návratu z nasadenia umožnil jej príslušníkom flexibilnú pracovnú dobu (na výcvik pevne stanovených 6 hodín, ostatná pracovná doba pohyblivá). V príprave na nasadenie je možné a bolo by to efektívnejšie, využívať

zhustený (stlačený) pracovný týždeň. Vojaci by mali nielen intenzívnejší výcvik, ale aj viac času na relaxáciu.

Najväčšou bariérou nevyužívania týchto nástrojov je okrem ich nepoznania a to ako zo strany manažmentu - veliteľov (na všetkých stupňoch organizačnej štruktúry ozbrojených síl), tak aj výkonných príslušníkov ozbrojených síl – profesionálnych vojakov, predovšetkým legislatíva. Keďže legislatíva našich ozbrojených síl plošne rieši všetky problémy svojich príslušníkov, prináša to zvýšenú potrebu finančných prostriedkov, teda ich nedostatok. Zavedenie diferencovaného využívania pružnej (flexibilnej) pracovnej doby okamžite prináša úsporu finančných prostriedkov priamo (preplácanie nadčasových hodín) a nepriamo (úspora energií). Do úvahy už vôbec neberieme spokojnosť príslušníkov ozbrojených síl (profesionálnych vojakov a tiež zamestnancov).

Práca na čiastočný úväzok

Je to forma pracovnej doby kedy zamestnanec odpracuje kratší úväzok ako 38,5 hodín, resp. 40 hodín týždenne, ale pracuje na väčší ako 50%-ný úväzok. Práca je rozložená v priebehu týždňa buď rovnomerne alebo nerovnomerne a zamestnanec požíva zamestnanecké a sociálne výhody ako zamestnanci s plným úväzkom, pričom existujú tieto formy práce na čiastočný pracovný úväzok:

- *pevne určený čiastočný pracovný úväzok* (práca na nižší počet hodín za deň alebo dní v týždni alebo môže pracovať celý týždeň, no niektoré týždne v roku vynecháva),
- *individuálne skrátená pracovná doba* (zamestnanec môže svoj pracovný čas skrátiť na určitú vymedzenú dobu s možnosťou vrátiť sa k plnému pracovnému úväzku),
- *dohoda o počte odpracovaných hodín za rok* (zamestnancovi je dopredu stanovený počet odpracovaných hodín za rok).

Najväčšou bariérou nevyužívania týchto nástrojov je okrem už spomínaných bariér nediferencovaný prístup k priebehu vojenskej profesionálnej služby podľa druhu vojsk, vojenských funkcií a životného cyklu života jednotiek. Každému je predsa jasné, že výkon vojenskej služby je iný u pozemného vojska ako u letectva, či protivzdušnej obrany. A úplne iný u logistiky. Inak prebieha služba štábného pracovníka, inak veliteľa bojovej jednotky a mohli by sme pokračovať ďalej. Tieto rozdiely sa však v použitých nástrojoch prorodínnej politiky vôbec nediferencujú.

Najväčšia práca nás bude čakať pri rozpracovaní daných nástrojov prorodínnej politiky našich ozbrojených síl pri riešení financovania aktívnych záloh, kde bude možné k efektívnemu využitiu finančných zdrojov tieto nástroje použiť s dôrazom na čiastočný úväzok a dohodu o počte odpracovaných hodín za rok (výsluhoví dôchodcovia).

Zdieľanie práce (job sharing)

Zdieľanie práce je taká forma využívania pracovnej doby, kedy sa o jedno pracovné miesto delia viacerí zamestnanci (minimálne dvaja). Zamestnanci využívajúci

POZNÁMKY

túto formu organizácie práce sú vyplácaní pomerným spôsobom. Organizácia môže týmto spôsobom riešiť aj postupný (fázový) odchod zamestnancov do dôchodku či zamestnávať osoby so zdravotným postihnutím. Táto forma má aj svoju úpravu (job splitting), ktorá spočíva v tom, že dvaja zamestnanci na danej pozícii majú presne stanovenú pracovnú náplň.

Tieto nástroje proroďinne orientovaných opatrení sú najmenej vhodné pre naše ozbrojené sily, pretože sa pre profesionálnych vojakov nedajú použiť. Na niektorých funkciách zamestnancov by bolo možné, ba priam žiadúce tieto nástroje použiť. Sú to prípady, kedy zamestnanci odchádzajú do dôchodku alebo sú vyslaní na vlastnú žiadosť na štúdium (kurz).

Práca doma (teleworking)

Práca doma je nástroj, ktorý využíva skutočnosť, že najmä pracovníci s výpočtovou alebo telekomunikačnou technikou môžu pracovať doma a využívať tak domáce prostredie. Tým výrazne znižujú náklady na pracovné miesto, čo sa prejaví hlavne vo finančnej úspore za prenájom, energie a vybavenie. Teleworking môže viesť k zníženiu požiadaviek na priestor, ak jednotliví zamestnanci ďalej nepotrebujú, aby im bolo venované samostatné pracovné stanovisko.

Tieto nástroje proroďinne orientovaných opatrení sú veľmi osobité a môžu sa používať iba v individuálnych prípadoch, preto sú pre naše ozbrojené sily najmenej vhodné. Na niektorých funkciách zamestnancov (najmä pracovníci s výpočtovou alebo telekomunikačnou technikou) alebo v niektorých životných cykloch jednotiek našich ozbrojených síl by ich však bolo možné použiť.

Projektové zamestnávanie

Projektové zamestnávanie je kombináciou medzi pracovným pomerom na dobu určitú, pružnou pracovnou dobou a prípadne aj prácou doma. Zamestnanec je zamestnaný na vypracovanie a ukončenie určitého projektu. V tomto projekte má definované činnosti a lehoty na ich realizáciu. Takisto sú definované aj sankcie za nedodržanie termínov či kvality a zamestnanie spravidla pri ich nedodržaní končí.

Tieto nástroje proroďinne orientovaných opatrení sú veľmi osobité a môžu sa používať iba v individuálnych prípadoch, preto sú pre naše ozbrojené sily najmenej vhodné.

ZABEZPEČENIE STAROSTLIVOSTI O DETI

Tento typ nástrojov proroďinnej politiky danej organizácie tvorí istú nadstavbu k predchádzajúcim opatreniam zamestnávateľa, akou je flexibilná úprava pracovnej doby a pracovného miesta. Napriek tomuto konštatovaniu tieto opatrenia vyjadrujú osobitý záujem zamestnávateľa o zamestnanca a jeho blízkych (najmä deti). Do tejto skupiny nástrojov proroďinnej politiky danej organizácie možno zaradiť stratégie zamestnávateľa k vytváraniu firemných zariadení pre deti (jasle a škôlky), príspevky na služby starostlivosti o deti zamestnancov a organizovanie alebo zabezpečovanie detských rekreačných pobytov.

Firemné škôlky (jasle)

Sú významnou súčasťou starostlivosti o deti zamestnancov. Po roku 1989 tieto typy zariadení takmer zanikli. Dnes patria k ojedinelým zariadeniam, ktoré poskytujú tento druh starostlivosti. Budovanie a vytváranie týchto zariadení prevzali orgány verejnej správy, samosprávy, neziskové organizácie a súkromný sektor (niekedy aj samotní zamestnávateľia). Je to ale finančne veľmi nákladná realizácia.

V podmienkach našich ozbrojených síl sa tieto zariadenia nebudujú a tie, ktoré boli vybudované boli zrušené. Ešte nie je legislatíva uprednostňujúca umiestňovanie detí profesionálnych vojakov do takýchto zariadení. Ešte nemožno využívať ani formu týždenných škôlok v prípade nasadenia vojaka (rodič), či využívať pre tieto prípady inštitút pomocníka v domácnosti. Určitú výhodu majú profesionálni vojaci v tom, že majú relatívne dostatok prostriedkov na využívanie týchto zariadení v súkromnom sektore, ale to v konečnom dôsledku znižuje ich životnú úroveň.

Finančná výpomoc na služby starostlivosti o dieťa

Finančná výpomoc je o niečo častejšia, no ešte stále nie príliš obľúbený nástroj zamestnávateľov zabezpečujúci starostlivosť o deti zamestnancov. Tento nástroj je rozšírenejší skôr vo verejnom sektore ako v súkromnom. Zatiaľ je tento nástroj pomoci zo strany zamestnávateľa v súkromnom sektore nedocenený. Nechápe sa ako výhoda, ktorá môže pozitívne vplývať na dochádzku zamestnanca do práce a menej časté absencie.

Ani naše ozbrojené sily zatiaľ s týmto nástrojom prorodinne orientovanej politiky nepracujú. Takáto finančná výpomoc nie je zapracovaná do novo sa tvoriacich programov práce s rodinami profesionálnych vojakov a zatiaľ nie sú a ani sa ešte nespracovávajú zásady jej poskytovania (niečo nesystémové robia odbory, rezervy sú aj vo využívaní prostriedkov zo sociálneho fondu, ktoré sa vôbec nevyužívajú).

Rekreačné programy a pobyty pre deti

Rekreačné programy sú častým a veľmi zaužívaným nástrojom prorodinnej politiky v mnohých organizáciách. Nejedná sa iba o zachovanie dlhodobej tradície z obdobia pred rokom 1989 kedy organizácia detských táborov bola bežnou realitou podnikových stratégií. Dnes sa už takéto programy vnímajú ako súčasť celkovej stratégie danej organizácie v starostlivosti o deti a ide o jednu z najpočetnejších ponúk z uvedených benefitov v starostlivosti o deti vôbec. Opäť ich omnoho viac ponúka verejný a štátny sektor ako sektor súkromný.¹⁷⁾

Ozbrojené sily Slovenskej republiky nie sú v poskytovaní tohto benefitu výnimkou. Deti zamestnancov a profesionálnych vojakov sa môžu zúčastniť detských táborov, ktoré sú organizované orgánmi ozbrojených síl a ministerstva obrany v dostatočnom množstve a v dobrej kvalite poskytovaných služieb.

DOČASNÉ ODCHODY

Dočasné odchody sú typom nástrojov prorodinnej politiky organizácie zabezpečujúcim dlhodobejšie problémy rodiny, ktorých vznik má objektívny (narodenie

17) HABERLOVÁ, V. - KYZLINKOVÁ, R.: *Rodinné potreby...* 2009, s. 50.

POZNÁMKY

dieťaťa – splnenie reprodukčnej funkcie rodiny) alebo subjektívny charakter (štúdium, pobyt v zahraničí, výkon poslanskej alebo inej volenej funkcie v samospráve). Materská a rodičovská dovolenka a prerušenie práce (kariérna prestávka) sú nástroje vyjadrujúce záujem zamestnávateľa a zamestnanca o danú organizáciu, ich vzájomnú spolupatričnosť.

Materská a rodičovská dovolenka

Materská a rodičovská dovolenka je rodovo citlivý nástroj prorodinej politiky, ktorý umožňuje obidvom rodičom podieľať sa na starostlivosti o dieťa a na jeho výchove a je všeobecne rozšíreným nástrojom ochrany matky a dieťaťa. Nárok na materskú dovolenku vzniká matke zo zákona z titulu pôrodu. Tento nárok vzniká aj ženám, ktoré prevzali dieťa do svojej trvalej starostlivosti nahrádzajúcej materskú starostlivosť. Obdobné práva ako matka má aj otec dieťaťa. Dovolenka, ktorú môže v súvislosti so starostlivosťou o dieťa čerpať otec, sa nazýva rodičovská dovolenka a je dôležitým doplnkom materskej dovolenky. Rovnaké pravidlá platia aj pre mužov pestúnov, osvojiteľov či budúcich osvojiteľov.

Pre zamestnávateľa nie je materská dovolenka pozitívnym momentom, ale práve pri nej majú možnosť získať konkurenčnú výhodu tým, že vyjadrením záujmu o svojho zamestnanca počas jeho neprítomnosti alebo vyjadrením svojho stanoviska k jeho návratu do práce a ďalšej činnosti v organizácii, vytvárajú podmienky k riešeniu konfliktu pracovno-rodinnej roly. Najväčšou snahou zamestnávateľa je podstatne skrátiť rodičovskú dovolenku zamestnanca, čo sa dá dosiahnuť len použitím iných benefitov – zamestnanecké jasle či príspevok na služby spojené so starostlivosťou o dieťa.

Aj Ozbrojené sily Slovenskej republiky musia dôsledne akceptovať nárok ženy vojačky (matky) na materskú dovolenku a muža vojaka (otca) na rodičovskú dovolenku. V tomto nie sú v súčasnosti žiadne veľké problémy. Ženám vojačkám (matkám) bola zrušená výhoda, ktorú využívali do vzniku profesionálnej armády. Bol ňou fakt, že sa im výkon vojenskej služby počas materskej a rodičovskej dovolenky neprerušoval. Táto pozitívna diskriminácia bola trňom v oku profesionálnym vojakom. Jej zrušenie v súčasnosti diskriminuje ženy v kariére a je jednou z príčin skleneného stropu.

Prerušenie zamestnania (kariérna prestávka)

Prerušenie zamestnania môže byť uskutočnené z rodinných (osobných) dôvodov alebo tiež za účelom vzdelávania a zvyšovania kvalifikácie. Je to flexibilná forma práce, ktorá sa vyznačuje jednorazovým prerušením zamestnania na určitý časový úsek. Toto prerušenie môže byť krátkodobé alebo môže trvať niekoľko rokov, môže byť platené alebo neplatené.

Platené pracovné voľno poskytuje organizácia zamestnancovi z rôznych dôvodov. Jedným z dôvodov môže byť ďalšie vzdelávanie, prehlbovanie alebo zvyšovanie kvalifikácie. Iným dôvodom je možnosť zamestnanca čerpať akumulovaný (nadpracovaný) čas z banky pracovného času, pričom zamestnanec toto voľno využíva na starostlivosť o deti alebo blízke osoby.

Ozbrojené sily Slovenskej republiky poskytujú tento benefit v celku úspešne. Zamestnanci i profesionálni vojaci môžu prerušiť zamestnanie z dôvodu štúdia alebo zvyšovania kvalifikácie a ak to je v záujme ozbrojených síl majú toto prerušenie zaplatené. Bolo by vhodné premyslieť použitie tohto benefitu aj pri zabezpečení interného štúdia profesionálnych vojakov v 2. a 3. stupni vysokoškolského štúdia (vojenského aj civilného) a to nielen pri kariérom vzdelávaní.

PODPORNÉ OPATRENIA

Podporné opatrenia zabezpečujú prienik prorodinne orientovaných opatrení do povedomia oboch aktérov – zamestnávateľov a zamestnancov, predovšetkým s cieľom implementovať ich do organizačnej kultúry a činnosti danej organizácie. Najznámejšími podpornými opatreniami sú:

- *Kurzy zamerané na zvyšovanie citlivosti voči rodovým otázkam a prorodinne orientovaným opatreniam na zvyšovanie vedomostí o tejto problematike* určené pre rôznych činiteľov, počnúc všeobecnými kurzami (všetci), zahŕňajúc i top-manažment a končiac osobitými interaktívnymi tréningami pre špecialistov.
- *Podporné posttréningové aktivity plniace stanovené úlohy vo forme stretnutí alebo mentorovacích programov* (tzv. rozvíjajúcich aktivít) určených na podporu (doplnenie) vedomostí z danej problematiky najmä top-manažmentu a špecialistov.
- *Koordinátori* sú špecialisti na prorodinne orientovanú politiku a na jej nástroje, ktoré pomáhajú uviesť do praxe na pôde konkrétnej organizácie, čo vyžaduje vypracovať interaktívne a intenzívne asistenčné programy zamerané na danú problematiku.
- *Manuály, príručky, reklamné brožúry a letáky*, ktoré zabezpečia informácie a môžu pomôcť implementovať prorodinné opatrenia do danej organizácie, vysvetľujú prečo, kde, kedy a ako ich uplatňovať a obsahujú dôležité zdroje informácií a podporných materiálov. Ideálne je, keď používaniu takýchto manuálov a príručiek predchádza tréning, počas ktorého môžu byť manuály a príručky použité ako tréningový materiál.
- *Konzultatívne a participatívne (účastnícke) techniky a nástroje*, ktoré predstavujú nielen pracovné skupiny a „think tanky“ (doslova kanistre alebo továrne na myšlienky), zastúpenie verejnosti, konferencie a semináre, ale tiež pravidelná poradenská činnosť zahŕňajúca väčší počet ľudí, ktorí budú touto agendou ovplyvnení, vrátane externých činiteľov, čo ale vyžaduje použiť konzultatívne a účastnícke techniky a nástroje implementácie prorodinne orientovanej stratégie.

Ak by sme hľadali v našich ozbrojených silách niektoré zo spomínaných opatrení, asi by sme ich nenašli, pretože neexistujú ucelené komplexné programy zabezpečujúce realizáciu politiky rodovej rovnosti a harmonizácie problémov práce a rodinného života. Pred ozbrojenými silami stojí veľmi náročná úloha takéto programy vypracovať a to na základe podkladov seriózných výskumov zameraných aj do tejto oblasti ako súčasť rozvoja ľudských zdrojov.

POZNÁMKY

6 ZÁVER

Na záver je potrebné ešte raz zdôrazniť skutočnosť, že problematika kvality života rodín vojenského profesionála je zložitá a previazaná s otázkami harmonizácie práce a života príslušníkov ozbrojených síl a to najmä profesionálnych vojakov. Teoretická reflexia tejto problematiky by sa mala stať východiskom pre praktické opatrenia v rezorte obrany, zamerané na komplexný prístup k otázkam sociálneho zabezpečenia príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky a ich rodín v ďalšom období.

Základným východiskom je komplexný prístup spoločnosti k zabezpečeniu nielen profesionálnej vojenskej služby (vojenská profesia), ale celého vojenského povolania chápaného najmä u dôstojníkov a generálov a čiastočne u poddôstojníkov ako celoživotné zamestnanie.²⁾ Tento prístup vyžaduje kvalitné zabezpečenie:

- *socio-profesijnej orientácie občanov* (najmä branno-vlastenecká výchova detí a mládeže, čo je základný regrutačný zdroj pre plne profesionálne ozbrojené sily),
- *regrutácie* (systém náboru a výberu do ozbrojených síl),
- *vojenského výcviku* a tiež *adaptácie na konkrétne vojenské prostredie*,
- *výkonu vojenskej profesie* (vojenské povolanie) a *identifikácie sa s ňou*,
- *podmienok ukončenia vojenského povolania* a *resocializácie vojakov rôznymi kompenzáciami* (rekvalifikácia, odchodné, či výsluhový príspevok),
- *dostatočnej výšky dôchodku* vojenského profesionála (vojenský dôchodok) a *dôstojnej rozlúčky s ním* (vojenský pohreb).

Môžeme konštatovať, že sa do rozhodovania manažmentu Ozbrojených síl Slovenskej republiky na všetkých stupňoch velenia zatiaľ nedostala problematika starostlivosti o kvalitu života rodiny vojenského profesionála, ktorá je neoddeliteľne prepojená s prorodinne orientovanou politikou (politikou priateľskou rodine) chápanou ako vytvorenie pravidiel zo strany zamestnávateľa (vojenská organizácia), ktoré rešpektujú špecifickú skupinu zamestnancov a ich potreby a tak jej uľahčujú zvládanie pracovných a rodinných rol.

Politika priateľská rodine, ktorú považujú niektoré organizácie aj za neplatové sociálne výhody zamestnancov či za vynucované pomery na trhu práce, alebo aj ako výhody vynucované legislatívou¹⁸⁾ a naopak niektoré ju chápu ako legitímnu súčasť ľudských zdrojov sa nestala zatiaľ súčasťou ich myslenia a rozhodovania. Výsledkom je ich postoj, ktorý považuje snahu zamestnancov riešiť svoje rodinné problémy za ich slabosť alebo skôr za ich nepripravenosť na výkon vojenskej profesionálnej služby. Toto je jedna zo základných príčin toho, že sa v Ozbrojených silách Slovenskej republiky zatiaľ nedarí komplexne riešiť problematiku kvality života rodín profesionálnych vojakov, rodovej rovnosti a harmonizácie práce a rodiny.

18) MAREŠ, P.: Zaměstnání, rodina a dítě... In: SIROVÁTKA, T. a kol.: *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. 2006 s. 42.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

POZNÁMKY

- ALIJEVOVA, D.: Každodennosť ako objekt sociologického skúmania. In: *Sociológia*, roč. 19, 1987, č. 4, s. 393 – 409. ISSN 0049-1225.
- BAUMAN, Z.: *Sociologie*. 3. vyd. Praha : Orbis, 1966. 331 s.
- BLÁHA, I. A.: *Sociologie*. Praha : Academia, 1968. 440 s.
- GRÚBELOVÁ V.: *Strategie zamestnavateľa v oblasti harmonizácie práce a rodiny : Magistrská diplomová práca*. Brno : Masarykova univerzita, Fakulta sociálnych štúdií, Katedra sociálnej politiky a sociálnej práce, 2011. 122 s.
- HABERLOVÁ, V. - KYZLINKOVÁ, R.: *Rodinné potreby zamestnanců*. Praha: VÚPaSV. 2009. 69 s. ISBN 978-80-7416-053-0.
- JUSKO, P.: *Základy sociálnej politiky*. 2. vyd. Banská Bystrica: UMB, 2002. 112 s. ISBN 80-8035-5575-3.
- KLOFÁČ, J. TLUSTÝ, B.: *Soudobá sociologie II*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1967. 479 s.
- KUBÁTOVÁ, H.: *Sociologie životního způsobu*. Praha : Grada Publishing a. s., 2010. 272 s. ISBN 978-80-247-2456-0.
- MAREŠ, P.: Zaměstnání, rodina a dítě v dynamice moderní společnosti. In: SIROVÁTKA, T. et al.: *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. 1. vyd. Brno : Albert, 2006. 279 s. ISBN 80-7326-104-9.
- MARUŠIAK, M.: *Rodina a manželství*. 1. vyd. Praha : Svobodné slovo, 1964. 212 s.
- MATIS, J.: Kvalita života vojenských profesionálov a kultúra vojenskej organizácie (organizačná kultúra). In: *Zborník z pracovného seminára „Organizačná kultúra OS SR“*. Bratislava : GŠ OS SR, 2005. ISBN 80-8040-273-6.
- MATIS, J.: *Sociologický pohľad na vojenské povolanie : Skriptá*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia SNP, 1995. 50 s.
- MATIS, J.: *Spôsob života a životný štýl*. 1. vyd. Lipovský Hrádok : Lesnícka informačná agentúra, 2002. 46 s. ISBN 80-968719-8-6.
- POLONSKÝ, D. - HAMAJ, P.: *Úvod do sociológie práce*. Liptovský Hrádok : Lesnícka informačná agentúra, 2002. 88 s. ISBN 80-968746-2-4.
- POLONSKÝ, D. - MATIS, J.: *Profesionalizácia armády a príprava vojenských profesionálov : Učebný text*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia SNP, 1994. 50 s.
- RICHTEROVÁ K.: *Vzťah vybraných osobnostných charakteristík a vnímania vlastnej účinnosti k prežívaniu konfliktu práce a rodiny : Diplomová práca*. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Psychologický ústav, 2010. 113 s.
- SOPÓCI, J. - BÚZIK, B.: *Základy sociológie*. 1. vyd. Bratislava : SPN, 1995. 124 s. ISBN 80-08-00042-2.
- Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2001*. MPSVaR, 2002, s. 14 .
- STANEK, V. a kol.: *Sociálna politika*. Bratislava : Sprint, 1999. 350 s. 183 ISBN 80-888848-45-8.
- SUCHÝ, J.: Spoločenská funkčnosť spôsobu života v rozvoji socializmu. In: *Sociológia*, roč. 19, 1987, č. 6, s. 601 – 615. ISSN 0049-1225.

POZNÁMKY

SZCZEPAŃSKI, J.: *Spektrum společnosti*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1968. 116 s.

ŠIPIKAL Miroslav a kol.: *Zosúladovanie pracovného a rodinného života v krajinách Európskej únie (osvedčené príklady z praxe)*. 1. vyd. Banská Bystrica : Regionálne európske informačné centrum Banská Bystrica, Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2007. 109 s. ISBN 978-80-8083-433-3.

TOKÁROVÁ, A.: K metodologickým otázkam výskumu a hodnotenia kvality života. In: *Kvalita života v kontextoch globalizácie a výkonovej spoločnosti : Slovensko-poľský slovník štúdií a článkov*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2002. 199 s. ISBN 80-8068-087-6.

ŽILOVÁ, A.: Globalizácia, kvalita života a chudoba. In: *Kvalita života a ľudské práva v kontextoch sociálnej práce a vzdelávania dospelých : Zborník z príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. 1. vyd. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2002. 606 s. ISBN 80-8068-088-4.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Charakterizujte pojem kvalita života.
2. Vymedzte obsah pojmov „spôsob života“ a „životný štýl“.
3. Faktory ovplyvňujúce kvalitu života vojenských profesionálov.
4. Základné znaky rodiny a rodiny vojenského profesionála.
5. Harmonizácia práce a rodiny vo vojenskej organizácii.

HISTORICKÉ VÝCHODISKÁ A SÚČASNOSŤ MIEROVEJ MISIE UNFICYP

POZNÁMKY

Ing. Ivan **MAJCHÚT**, PhD.

npor. Ing. Michal **HRNČIAR**

ÚVOD

Takmer dve stovky kilometrov ostnatého drôtu, zátarás, múrov a územia nikoho, už desiatky rokov oddeľujú dve etnické a náboženské skupiny na ostrove Cyprus. Pravoslávni kresťania a grécki Cyperčania na jednej strane a moslimovia a tureckí Cyperčania na strane druhej sa napriek veľkému počtu mierových iniciatív a mierových plánov nevedia dohodnúť na spoločnom politickom vládnutí a spolunažívaní. Napriek mnohým snahám o zmierenie a spoluprácu, obe strany zdôrazňujú svoj etnický pôvod, svoje náboženstvo, vlastnú identitu, svoje národné dedičstvo a svoj blízky vzťah k tzv. „materskej krajine“ Grécku a Turecku.

1 CYPERSKÝ KONFLIKT

Pre chápanie rozporov, ktoré dominujú na ostrove je dôležité brať do úvahy interné a externé kultúrne a demografické vplyvy, tvorbu gréckej identity, vznik a budovanie pravoslávnej cirkvi, vplyvy katolicizmu a vznik tureckej komunity. A to všetko na pozadí záujmov najsilnejších mocností o ovládanie ostrova. Bol obsadzovaný, kupovaný a predávaný, prevádzaný z jedného vládcu na druhého bez toho, aby to niekto niekedy konzultoval s jeho obyvateľmi. ¹⁾

1. 1 Pozadie konfliktu

Základy gréckeho etnika na ostrove sa začali vytvárať dve tisícročia pred našim letopočtom. Bolo to v súvislosti s vojnou o Tróju, následnou veľkou sociálno-politickou turbulenciou v regióne a značnými populačnými pohybmi smerom na západ. Práve Mykénski Gréci poznačili kultúru populácie ostrova natolko, že tá sa vyvíjala v gréckom duchu a môžeme hovoriť o „trvalom“ gréckom charaktere ostrova.

Grécke kultúrne vzory na ostrove v priebehu stáročí podliehali rôznym kultúrnym aj etnickým vplyvom (Feničania, Asýrčania, Peržania, Egyptania, Rimania), ale naďalej si na Cypre zachovávali svoju dominanciu. Neskôr tomu bolo tak aj v súvislosti s kreovaním kresťanského náboženstva pod zvrchovanosťou gréckej pravoslávnej cirkvi. Neskorší franský a benátsky feudálny systém síce presadzoval rímsko-katolícku cirkev, ale na etnické zloženie to nemalo zásadný vplyv.

Osmanskí Turci ovládli ostrov v rokoch 1570 – 1571 a spravovali ho nasledujúcich 300 rokov. Zásadným opatrením zo strany Osmanskej ríše po roku 1571 bolo osídľovanie ostrova novými osadníkmi. Jedna strana tvrdí, že sa jednalo o snahu zvýšiť počet obyvateľstva a tým využiť potenciál ostrova a druhá strana tvrdí, že sa jednalo o zámerné poturčovanie a islamizáciu. Práve osmanská nadvláda spôsobila zásadný trvalý zásah do demografie a etnického charakteru Cypru.

Na rozdiel od osmanského násilného ovládnutia ostrova v roku 1571, Briti prevzali nadvládu nad ostrovom v roku 1878 podpisom dohody s Osmanmi. Veľká Británia sa zaviazala každoročne platiť za svoju prítomnosť na Cypre. ²⁾ Práve táto sku-

1) YALINCAK H.: *Understanding the Cyprus Problem...* 2009, s. 3.

2) ORR Ch. W. J.: *Cyprus Under British Rule*. 2013, s. 39.

POZNÁMKY

točnosť umožňovala Osmanom tvrdiť, že sa ostrova nevzdali v prospech Britov, ale jednalo sa o prenájom. Ten sa neskôr stal hlavným zdrojom nespokojnosti Cyperčanov s britskou nadvládou a vzniku nepokojov na ostrove.

Veľká Británia prevzala kontrolu nad ostrovom, ktorý jej nebol geograficky blízky a Cyprus preto nemohla ovládať navždy. Grécko-cyperské obyvateľstvo (asi 80%) preto očakávalo, že po skončení obdobia britskej nadvlády bude nasledovať zjednotenie ostrova s Gréckom - myšlienka enosis.³⁾ Takéto zjednotenie však nebolo nikdy akceptovateľné pre turecko-cyperskú menšinu (menej než 20%).

Objavujú sa hypotézy, že práve britská nadvláda s príslušným systémom spravovania ostrova spôsobila prechod od multikulturalizmu k multinacionalizmu a že nielen poskytla priestor pre rozvíjanie helenizmu, ale ho priam „rozsievala“. Administratívne štruktúry so zavedeným sekulárnym systémom rozdeľovali obyvateľstvo na etnickom základe. Stručne povedané, pravoslávni a moslimskí Cyperčania boli britskou nadvládou podporovaní k tomu, aby boli Grékmi a Turkami.⁴⁾

1. 2 Konflikt na pozadí protikoloniálneho odboja

Nespokojnosť s koloniálnou nadvládou a snaha o enosis sa radikalizovala v roku 1955. Zoskupenie odhodlaných bojovníkov vytvorilo organizáciu EOKA⁵⁾ (na jej čele Georgios Grivas), ktorá predstavovala ilegálnu nacionalistickú polovojenskú organizáciu gréckych Cyperčanov. Tí násilnou formou bojovali za ukončenie britskej nadvlády na Cypre, za sebaurčenie a spojenie s Gréckom.⁶⁾ Vojenské pôsobenie EOKA malo charakter mestskej partizánskej vojny.

V priebehu povstania sa EOKA vo svojich útokoch zameriavala na strety s britskou armádou a osobami s ňou previazanými (tzn. britskí vojaci, ich rodinní príslušníci a koloniálni policajti). Taktiež to boli grécki Cyperčania podozriví zo spolupráce s koloniálnymi silami.

Keď Briti vytvorili novú samostatnú jednotku (Special Mobile Reserve a Auxiliary Police) a regrutovali do nej výhradne členov z tureckej komunity, tá sa čoskoro tiež stala objektom ich útokov. V dôsledku toho vzplanulo v roku 1956 etnické násilie, relatívne vzácné pred začatím povstania. V dôsledku stupňujúceho sa etnického násillia vznikla v tureckej komunite v roku 1957 organizácia TMT⁷⁾ (na jej čele Rauf Denктаş) s cieľom brániť turecko-cyperské záujmy. Sebaobrana tureckej komunity a ozbrojená rebélia proti gréckej majorite sa vyprofilovala do politiky takšim.⁸⁾

3) Enosis (grécky: Ένωσις, v preklade - únia) bola myšlienka, ktorá sa presadzovala v gréckej spoločnosti v 19. storočí. Jednalo sa o celonárodné zjednotenie všetkých Grékov, nech žijú kdekoľvek resp. sa to týkalo Iónskych ostrovov, Egejskej oblasti vrátane Kréty, Trácie, Carihradská a severu Malej Ázie. Do 20. storočia sa preniesla táto myšlienka ako grécko-cyperské hnutie usilujúce sa o pripojenie Cyprusu ku Grécku.

4) VARNAVA A.: *British Imperialism in Cyprus...* 2009, s. 152.

5) EOKA (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston - Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών). Anglický preklad: National Organization of Cypriot Fighters. Slovenský preklad: Národná organizácia cyperských bojovníkov.

6) FAUSTMANN H.: *The Cyprus conflict as mirrored...* 2006, s. 2.

7) TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı). Anglický preklad: Turkish Resistance Organization. Slovenský preklad: Turecká organizácia odporu.

8) Takšim (v preklade rozdelenie) bolo cieľom tureckých Cyperčanov, ktorí podporovali rozdelenie

Británia sa v druhej polovici 50-tych rokov ocitla pod súčasným tlakom obidvoch komunít (gréckocyperskú viedol Makarios III., tureckocyperskú viedol Dr. Fazil Küçük), pričom obidve strany bojovali za svoju budúcnosť. Cyperský spor sa internacionalizoval, pričom Makarios sa snažil získať podporu Grécka a naopak Küçük podporu Turecka.

TMT sledovalo „stanovenú politickú stratégiu“ proti gréckym Cyperčanom hlavne v mestách. Násilie EOKA proti tureckým Cyperčanom bolo viac náhodné a vyskytovalo sa zväčša vo vidieckych oblastiach. Obe cyperské komunity sa navzájom atakovali a zároveň obe realizovali samostatné povstanie proti Britom. Vzájomný boj (ničenie a zabíjanie) sa dostal do úrovne každodenného života.⁹⁾

Na riešenie napätej situácie bola Nikózia v roku 1958 predelená na turecký a grécky sektor tzv. „Mason-Dixon líniou“¹⁰⁾ (akýsi predchodca neskôr vytvorenej Zelenéj línie). Britskí vojaci natiahli pozdĺž línie ostnatý drôt.¹¹⁾ Toto predelenie mesta bolo prvým krokom k rozdeleniu.

Briti si uvedomili, že koloniálny status ostrova nie je udržateľný. Na Cypre prebiehala občianska vojna a NATO a USA sa obávali možnej vojny medzi dvomi spojencami vo vnútri aliancie (Grécko a Turecko). Prekvapivo došlo ku kompromisu, ktorý žiadna zo strán konfliktu v skutočnosti nechcela.

V Zürichu (05. 01. 1959) a v Londýne (19. 02. 1959) boli prerokované podmienky nezávislosti Cypru bez enosis alebo takšim. Cyperská republika bola oficiálne uznaná 16. 08. 1960 a ostrov opustil posledný britský guvernér.

Cyprus ako štát sa riadil myšlienkami zverejnenými v dokumente s názvom „Memorandum, ktorým sa prijíma základ dohody na konečné riešenie cyperského problému“.¹²⁾ Z jeho obsahu boli najdôležitejšími Zmluva o zriadení, Zmluva o garanciách, Zmluva o spojeníctve.

Zmluva o zriadení (Treaty of Establishment) predstavovala 27 článkov a obsahovala ustanovenia o zriadení a spôsobe spravovania nezávislej republiky na ostrove. Na jej základe bol za prezidenta zvolený Makarios (grécky Cyperčan) a za viceprezidenta Fazil Küçük (turecký Cyperčan).

Zmluva o garanciách (Treaty of Guarantee) obsahovala v štyroch článkoch ustanovenia, že sa Grécko, Turecko a Veľká Británia zaručujú za nezávislosť, územnú celistvosť a bezpečnosť Cyperskej republiky. Zmluva zamedzovala akúkoľvek participáciu v celku alebo po častiach v „akomkoľvek politickom“ alebo „ekonomickom“ spojeníctve s iným štátom. Tým bolo zjednotenie ostrova s Gréckom alebo Turec-

ostrova na tureckú a grécku časť. Priaznivci tejto myšlienky to vnímali ako jediný spôsob na zabezpečenie prítomnosti tureckého obyvateľstva na Cypre, zamedzenie jej asimilácie alebo etnických čistiek väčšinou gréckou populáciou.

9) ÇALIŞKAN M.: *The Development of Inter-Communal Fighting in Cyprus: 1948-1974*. 2012, s. 78.

10) Mason-Dixon línia – symbolizuje hranicu medzi kultúrami. Niektoré zdroje už túto čiaru označujú ako Zelená línia. Mason-Dixon línia bola v rokoch 1763 – 1767 hranica pri riešení sporu medzi britskými kolóniami v koloniálnej Amerike. Symbolizovala kultúrnu hranicu (vzťah k otroctvu) medzi severovýchodnými a južnými štátmi.

11) RAPPAS A.: *The Green Line in Nicosia...* 2012, str. 6.

12) MAJCHÚT, I. - HRNČIAR, M.: *Cyprus – dimenzie...* 2014, s. 62-63.

POZNÁMKY

kom vylúčené.¹³⁾ Garantujúce národy sa zaväzovali, že v prípade narušenia ústavy to budú navzájom konzultovať a že budú konať spoločne. Ak spoločná akcia nebude možná, niektorý z garantov môže konať jednostranne.¹⁴⁾

Zmluva o spojeníctve (Treaty of Alliance Between the Republic of Cyprus, Greece and Turkey) predstavovala šesť článkov a tvorila základný rámec pre kooperáciu medzi Gréckom, Tureckom a Cyprom. Poskytovala priestor pre zriadenie dvoch vojenských kontingentov na ostrove, gréckeho – 950 vojakov a tureckého – 650 vojakov.

Na základe tejto zmluvy bol na ostrov nasadený grécky kontingent označený ako Helénske sily na Cypre (Hellenic Force in Cyprus - ELDYK) a turecký kontingent označený ako Turecký pluk na Cypre (Turkish Regiment in Cyprus - KTKA). Tieto kontingenty mali pôsobiť pod spoločným velením a niesť zodpovednosť za výcvik budúcej cyperskej armády.

Z deklarácie vlády Spojeného kráľovstva vyplývalo zriadenie dvoch britských suverénnych území (Western Sovereign Base Area – WSBA a Eastern Sovereign Base Area - ESBA) a pre Britov z nej taktiež vyplývala možnosť využívať prístav vo Famaguste a letisko v Nikózii.

1. 3 Konflikt po získaní nezávislosti ostrova

Zložitosť postkoloniálneho usporiadania Cypru odrážal celý rad záujmov, ktoré narušovali myšlienku jednotného štátu na základe rovnakých práv. Prejavovali sa tu britské a americké záujmy na zachovaní vojenských základní, vnímaná potreba udržať tento priestor v sfére vplyvu NATO (aj keď Cyprus nebol jeho člen), sprievodná potreba bojovať proti sovietskemu vplyvu vo východnom Stredomorí a v neposlednom rade to boli záujmy Grécka a Turecka pri zachovaní ich vplyvu.

Cyperská republika predstavovala štát s dvojkomunitným zastúpením, pričom sa nejednalo o teritoriálny, ale etnický princíp. Ústava bola založená na myšlienke dvoch rovnoprávných samostatných komunít. Tureckí Cyperčania prikladali ústave zásadný význam a odmietali menšinovú a väčšinovú paradigmu. Tento pohľad bol v rozpore s grécko-cyperskými nárokmi. Väčšina gréckych Cyperčanov sa nevzdala myšlienky na enosis. Cítili sa byť poškodení a ponížení právomocami, ktoré získali podľa ústavy tureckí Cyperčania a podozrievali ich zo snahy o pretvorenie unitárneho štátu do federácie. Novovzniknutý štát bol v podstate odsúdený na smrť.

Prvá vážna kríza medzi oboma komunitami nastala už v roku 1961 a následná v roku 1962. Prezident Makarios predložil 30. 11. 1963 memorandum, ktoré obsahovalo návrh 13 doplnkov k vtedajšej ústave.¹⁵⁾ Tie v podstate menili základ systému politickej správy krajiny. Navrhované zmeny sa týkali oboch komunít a znamenali úpravy a obmedzenia na obidvoch stranách avšak tureckocyperskú by to postihovalo viac. Návrh bol v polovici decembra rezolútne odmietnutý ako turecko-cyperskou politickou reprezentáciou, tak i Ankarskou vládou. Takto vyostrená atmosféra

13) FAUSTMANN, H.: *The Cyprus conflict as mirrored...* 2006, s. 3.

14) ÇALIŞKAN, M.: *The Development of Inter-Communal Fighting in Cyprus: 1948-1974*. 2012, s. 86.

15) Celý text jeho návrhov je dostupný na: http://www.cyprus-conflict.net/13_points.html.

dávala jednoznačné indície k tomu, že obidve strany boli pripravené na ozbrojený konflikt. V podstate bolo len otázkou času, čo ho spustí.

Hliadka grécko-cyperskej polície chcela 21. 12. 1963 na hraničnej čiare medzi tureckou a gréckou štvrtou v Nikózii prekontrolovať auto a žiadala predložiť doklady. Jeho turecko-cyperskí pasažieri to odmietli, a tak sa tam vytvoril dav nazlostených občanov turecko-cyperskej komunity. V zápase o kontrolu nad hraničnou čiarou došlo k prvým obetiam. Dvaja tureckí Cyperčania boli zabití a jeden grécko-cyperský policajt bol ťažko zranený. V priebehu niekoľkých minút sa medzikomunitný konflikt rozšíril na celé štvrte na severe a západe Nikózie. V priebehu niekoľkých dní sa strety rozohoreli po celom ostrove.

Cyperská ústavná kríza sa tesne pred koncom roku 1963 zmenila na radikálny ozbrojený konflikt. Ozbrojené zrážky oboch komunit prerástli do brutálnej etnickej vojny charakterizovanej vzájomným zabíjaním, zajímaním rukojemníkov, útekmi mnohých dedinčanov zo svojich domovov a kontinuálnymi pouličnými bojmi vo veľkých mestách.

Konflikt si vyžiadal niekoľko stoviek obetí a nezvestných 483 tureckých a 32 gréckych Cyperčanov.¹⁶⁾ V období od decembra 1963 do marca 1964 zo 103 dedín ušlo asi 30 000 tureckých Cyperčanov do enkláv v severnej časti ostrova.¹⁷⁾ Enklávy boli uzavreté a strážené grécko-cyperskými a na ostrove ilegálne pôsobiacimi gréckymi silami.

Vlády Veľkej Británie, Grécka a Turecka sa rozhodli pomôcť pri obnove mieru a poriadku a so súhlasom Cyperskej republiky vytvorili na ostrove Spoločné mierové sily (Joint Peacemaking Force) v počte 2 700 príslušníkov. Skladali sa z jednotiek Veľkej Británie, Grécka a Turecka, ktoré boli na ostrove umiestnené na základe Zmluvy o spojeníctve a Zmluvy o zriadení z roku 1959.

Za účelom oddeliť obidve komunity a zabrániť ďalším krvavým stretom bola dňa 30. 12. 1963 vytvorená v Nikózii neutrálna zóna tzv. „Zelená línia“ („Green line“). Neutrálna zóna bola zabezpečená hliadkovaním, ktoré takmer výhradne vykonávali jednotky britského kontingentu.

Generálny tajomník OSN vymenoval po dohode so všetkými zúčastnenými stranami 17. 01. 1964 generálporučíka Prem Singh Gyaniho (India) za svojho osobného zástupcu a pozorovateľa vývoja situácie na ostrove. Pôvodný mandát stanovený do konca februára bol neskôr predĺžený až do konca marca 1964.

Predstavitelia tureckých Cyperčanov (viceprezident Küçük, traja ministri a 15 poslancov snemovne) na znamenie protestu proti útoku na ich komunitu opustili svoje miesta v inštitucionálnych štruktúrach cyperskej správy. Uchýlili sa do bezpečia tureckých národných enkláv a na ich územiach vyhlásili vlastnú administratívu. Turecko-cyperská komunita sa vo svojich predstavách o rozdelení ostrova čoraz viac politicky a vojensky spoliehala na nasadenie tureckých síl a preto odmietala všetky

16) SOMMER J.: *Security in Cyprus: Threat, Perceptions, Possible Compromises ...* 2005, s. 14.

17) CARTER D.: *The United Nations Force in Cyprus Since 1964.* 2008.

POZNÁMKY

pokusy o opätovnú integráciu do vládneho systému ostrova.¹⁸⁾ Od tohto okamihu bola ako výhradná vláda Cyperskej republiky uznaná vláda pozostávajúca z čisto grécko-cyperských predstaviteľov, čo platí až do súčasnosti.

Vo februári 1964 bola založená Národná garda.¹⁹⁾ Bola to síce silová zložka Cyperskej republiky, ale v podstate boli jej príslušníkmi len grécki Cyperčania. Aj s jej príspevom konflikt vo februári 1964 eskaloval. Spoločné mierové sily už nedokázali vlnu rastúceho násillia na ostrove kontrolovať a pozornosť Bezpečnostnej rady OSN sa čoraz viac sústreďovala na možnosť vytvorenia mierovej misie OSN.

2 VZNIK A PÔSOBNIE MIEROVEJ MISIE UNFICYP**2. 1 Vznik mierovej misie UNFICYP**

Po tom čo všetky pokusy obnoviť mier na ostrove zlyhali, zástupcovia Veľkej Británie a Cyperskej republiky (Makarios) požiadali dňa 15. 02. 1964 o okamžitú akciu zo strany Bezpečnostnej rady OSN. Bezpečnostná rada dňa 04. 03. 1964 jednomyselne prijala rezolúciu č. 186 so stanoviskom, že situácia na Cypre môže ohroziť medzinárodný mier a bezpečnosť a preto za účelom udržania mieru odporučila vytvorenie mierových síl OSN UNFICYP (The United Nations Peacekeeping Force in Cyprus).

Základnou podmienkou nasadenia uvedených síl na ostrove bol súhlas vlády Cyperskej republiky, čo sa aj stalo. OSN prijatím tejto rezolúcie zároveň dala najavo, že za oficiálneho predstaviteľa Cyperskej republiky a všetkých jej obyvateľov uznáva vládu Cyperskej republiky, v ktorej orgánoch však už neboli zastúpení tureckí Cyperčania. Od tohto obdobia turecko-cyperskí predstavitelia museli na medzinárodnom fóre jednať najmä prostredníctvom predstaviteľov Tureckej republiky.²⁰⁾

Obrázok 1: Znak mierovej misie UNFICYP²¹⁾

Bezpečnostná rada OSN tiež vyzvala všetky členské štáty, aby sa zdržali akéhokoľvek konania, ktoré by mohlo zhoršiť situáciu na ostrove alebo ohroziť medzinárodný mier. Cyperskú vládu, ktorá mala zodpovednosť za udržanie a obnovu práva a poriadku na ostrove požiadala, aby prijala všetky ďalšie opatrenia potrebné na zastavenie násillia a krviprelievania.

18) FAUSTMANN H.: *The Cyprus conflict as mirrored in the various interests...* 2006, s. 3.

19) Národná garda (grécky: Εθνική Φρουρά, Ethnikí Frouará; turecky: Kıbrıs Ulusal Muhafızları; anglicky: National Guard). V niektorých zdrojoch uvádzaná ako Cyperská Národná garda (The Cypriot National Guard) alebo ako Grécko-cyperská Národná garda (Greek Cypriot National Guard). Od roku 1964 až do súčasnosti predstavuje vojenskú silu Cyperskej republiky.

20) NAJŠLOVÁ, L. - TIRYAKI, S.: *Perspektívy riešenia cyperskej otázky...* 2006, s. 6.

21) Zdroj: <http://www.mil.sk/index.php?ID=33397>.

Štruktúra a veľkosť síl UNFICYP mala byť stanovená po konzultácii s vládami Cypru, Grécka, Turecka a Veľkej Británie. Dňa 06. 03. 1964 bol generálnym tajomníkom vymenovaný veliteľ síl UNFICYP (Force Commander - FC) generálporučík Prem Singh Gyani. Bezpečnostná rada OSN odporučila platnosť mandátu na tri mesiace a tiež, aby všetky náklady spojené s činnosťou mierovej misie boli hradené vládami poskytujúcimi vojenské kontingenty spolu s vládou Cyperskej republiky, ktorá so stanoviskom Bezpečnostnej rady OSN súhlasila.

Mandát misie UNFICYP bol pôvodne definovaný: „... v záujme zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti vynaložiť všetko úsilie, aby sa zabránilo opakovaniu bojov a podľa potreby, prispieť k zachovaniu a obnoveniu práva a poriadku a návratu do normálnych podmienok.“²²⁾

Pôvodný predpoklad zotrvať na ostrove iba tri mesiace sa v dôsledku permanentných komplikácií nenaplnil. Sily UNFICYP s rôznymi úpravami mandátu a rôznymi zmenami v štruktúre zotrvali na Cypre až dodnes.

Operačná pohotovosť misie UNFICYP stanovená na 27. 03. 1964 bola dosiahnutá po príchode jednotiek kanadského (CANCON) a britského kontingentu (BRITCON), predsunutých jednotiek švédskeho (SVEDCON), írskoho (IRCON) a fínskeho kontingentu (FINCON). Dánsky kontingent (DANCON) rovnako ako rakúsky kontingent (AUSCON), ktorých úlohou bolo aj vybudovanie poľnej nemocnice, prišli v máji spolu s ďalšími švédskymi jednotkami presunutými z operácie OSN v Kongu. Dňa 08. 06. 1964 bolo v operácii UNFICYP nasadených celkom 6 411 vojakov.

Súčasťou misie UNFICYP boli od apríla 1964 aj civilné policajné jednotky OSN (United Nation Civilian Police – UNCIVPOL/UNPOL), ktoré pozostávali z príslušníkov civilnej polície Austrálie, Rakúska, Dánska, Nového Zélandu a Švédska. Tieto boli za účasti miestnej polície rozmiestnené v citlivých oblastiach, kde vykonávali spoločné kontroly a pátranie po nezvestných osobách.

2. 2 Organizácia a operačné spôsobilosti síl UNFICYP

Od začiatku pôsobenia síl OSN na ostrove boli jednotlivé kontingenty UNFICYP rozmiestnené po celom území tak, aby ich oblasti zodpovednosti v čo najväčšej miere zodpovedali vtedajšiemu administratívne usporiadaniu ostrova. Toto rozmiestnenie malo uľahčiť nadviazať úzke pracovné vzťahy s cyperskými obvodnými úradníkmi a miestnymi vodcami tureckých Cyperčanov. Všetky obvody boli pokryté podľa intenzity ozbrojeného konfliktu.

Obrázok 2: Rozmiestnenie kontingentov mierových síl UNFICYP v roku 1972²³⁾

22) UNFICYP. *UNFICYP Mandate*. 2014. [voľný preklad].

23) Zdroj: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:UNFICYP-Dec72.jpg>. Upravené.

POZNÁMKY

Za účelom priaznivejšieho využitia dostupných síl UNFICYP boli v nasledujúcom období realizované ich mnohé presuny. Tie boli realizované v súlade s mandátom tak, aby boli vhodnejšie pokryté najmä nové oblasti napätia.

Jednotky OSN vykonávali od samotného vzniku mierovej misie širokú škálu činností, často v ťažkých podmienkach, ktoré ovplyvnili takmer každý aspekt života na ostrove. Tieto úlohy však boli realizované až po konzultáciách s cyperskou vládou a predstaviteľmi tureckej komunity a dokonca častokrát aj po konzultáciách s vládami Grécka a Turecka. Právny rámec vzťahov s hostiteľskou vládou ostrova bol poskytnutý 31. 03. 1964, keď generálny tajomník OSN a minister zahraničných vecí Cyperskej republiky uzavreli dohodu o postavení misie UNFICYP.

Prijatá dohoda o postavení misie UNFICYP mala poskytnúť slobodu pohybu jej jednotiek po celom ostrove s právom používať všetky cesty, mosty a letiská. Voľný pohyb síl UNFICYP bol považovaný od začiatku misie za základnú podmienku pre jej riadne fungovanie.

Sily UNFICYP sa však v oblasti voľnosti pohybu opakovane stretávali s mnohými problémami. Zmena nastala až 10. 11. 1964, kedy veliteľ síl UNFICYP dosiahol s veliteľom Cyperskej Národnej gardy dohodu, ktorá deklarovala voľnosť pohybu síl UNFICYP. Výnimku tvorili niektoré vymedzené priestory čo predstavovalo asi 1,65 % ostrova. Tieto vymedzené priestory boli sprístupnené len pre veliteľa síl UNFICYP a vyšších dôstojníkov UNFICYP. Opatrenia sa týkali aj prístupu k prístavu Limassol, ktorý bol využívaný cyperskou vládou na import vojenského materiálu.

Prípady bránenia pohybu pri plnení úloh v zmysle mandátu sa aj napriek prijatiu uvedenej dohody objavovali i naďalej. V niekoľkých prípadoch bolo zaznamenané hrubé zaobchádzanie s dôstojníkmi UNFICYP, v iných dokonca aj úmyselná paľba na jej príslušníkov. Do týchto incidentov boli zapojení príslušníci ozbrojených zložiek oboch opozičných strán.²⁴⁾

Operačné postupy síl UNFICYP smerujúce k zamedzeniu opakovania bojov a dohliadaniu na prímerie vychádzali z aktuálnych potrieb. Jednotky UNFICYP operujúce zo statických pozorovacích stanovíšť dopĺňaných mobilnými hliadkami, po vypuknutí násilných incidentov vynakladali všetko úsilie od presvedčania cez vyjednávanie až po intervenciu. Cieľom týchto aktivít bolo zastaviť boje, pomôcť civilnému obyvateľstvu a evakuovať ranených. Napriek týmto snahám sporadické násilie medzi komunitami pokračovalo aj naďalej. Prerušované prepukli ťažké boje, v ktorých sa často ocitli aj sami príslušníci UNFICYP. V máji 1964 bolo pri plnení svojich povinností zabitých množstvo vojakov UNFICYP.²⁵⁾

Do procesu zmierovania oboch komunit aktívne vstupovali sily UNFICYP, ktoré podnikli množstvo opatrení (eskorty presunov vozidiel a obyvateľov, ochrana poľnohospodárov a poľnohospodárskej pôdy, spolupráca s Červeným krížom a s inými organizáciami pri poskytovaní pomoci vysídleným osobám, kontrola doručovania poštových zásielok, výplat dávok sociálneho poistenia a pod.). Ich cieľom bolo chrá-

24) UNFICYP. *Deployment and Organisation*. 2014.

25) UNFICYP. *Deployment and Organisation*. 2014.

niť civilné obyvateľstvo, minimalizovať utrpenie, obnoviť podmienky umožňujúce obyvateľom ostrova realizovať ich denné povinnosti bez strachu o svoje životy. V najvyššej možnej miere sa snažili rekonštituovať vládne služby a hospodárske aktivity narušené pretrvávajúcim sporom. Všetky snahy UNFICYP pre uskutočnenie uvedených opatrení boli realizované nestranne, aby nedošlo k ovplyvneniu postoja opozičných strán.

Bezpečnostná situácia na ostrove v rokoch 1965 – 1967 umožnila postupné znižovanie síl UNFICYP. Z celkového počtu 6 275 príslušníkov vojenského personálu a polície v decembri 1964 došlo o rok neskôr k zníženiu stavu na 5 764, do konca roka 1966 na 4 610 a v decembri 1967 na 4 737 osôb.²⁶⁾

Vzťah oboch komunít bol však aj naďalej veľmi napätý. K udržiavaniu permanentného napätia prispievali predovšetkým aktivity extrémistických činiteľov. Na grécko-cyperskej strane to boli predovšetkým aktivity generála Grivasa a jeho stúpenčov a na turecko-cyperskej strane to boli aktivity Mudžahedínov.²⁷⁾

K zvyšovaniu napätia prispievala aj ekonomická blokáda, ktorú voči tureckým enklávam uplatňovala Makariova vláda. Embargo sa oficiálne týkalo iba vojenského materiálu, za tovar vojenskej povahy však bolo v praxi považované aj kurivo, pohonné hmoty, stavebný materiál a šatstvo.

2.3 Situácia v rokoch 1964 – 1974

Obdobie rokov 1964 – 1974 sa vyznačovalo najmä snahou gréckej komunity o pripojenie ostrova ku Grécku a s tým spojenými násilnými aktivitami medzi obidvomi komunitami.

Konflikt sa dostal do ďalšej fázy. Cesty boli zablokované a štvrte od seba odrezané. Územia, ktoré ovládali tureckí Cyperčania a tie, ktoré ovládali grécki Cyperčania boli úplne oddelené, osobný a obchodný medzikomunitný kontakt sa zredukoval na minimum. Tureckí Cyperčania si v podstate zriadili štát v štáte s „regulárnou“ armádou (Mudžahedíni), policajnými silami, súdnictvom, daňovým systémom a školstvom. Ich enklávy boli obkľúčené gréckymi ozbrojenými neregulárnymi silami a silami Cyperskej Národnej gardy. Ich voľný pohyb bol mimo svojich enkláv obmedzený.²⁸⁾

Udalosti vyústili do ťažkej politickej krízy, ktorou sa Cyprus dostal do medzinárodnej pozornosti. Prezident Makarios otvorene preorientoval svoju politiku smerom k „neobmedzenej nezávislosti“ pre Cyprus a tým negoval myšlienku enosis. To poburovalo najmä silné nacionalistické sily v gréckej junte, ale aj stúpenčov Grivasa, ktorí stále obhajovali spojenie s Gréckom.²⁹⁾

26) UNFICYP. *The 1967 crisis*. 2014.

27) Relatívne profesionálna armáda, pričom jej hlavné posty zastávali tureckí armádni dôstojníci, ktorí sa na ostrov dostali pod falošnou identitou (novinári, bankovní inšpektori, ...). Mudžáhíd (mn. č. mudžáhedíni) – moslim, ktorý sa angažuje v ideologickom i fyzickom boji – džiháde.

28) ÇALIŞKAN, M.: *The Development of inter-communal fighting in Cyprus: 1948-1974*. 2012, s. 125.

29) MALLINSON, W.: *Cyprus. A Historical Overview*. 2011, s. 29.

POZNÁMKY

V dôsledku rastúceho napätia medzi Aténami a Nikóziou sa aténska vláda rozhodla Makaria zbaviť. V roku 1971 Grivas záhadne zmizol zo svojho prísne stráženého bytu a tajne sa vrátil na rodný ostrov. Obnovil svoju predchádzajúcu ilegálnu organizáciu (teraz označovanú ako EOKA-B) a rozpútal teroristické operácie proti prezidentovi Makariovi a jeho stúpencom.

Dňa 15. 07. 1974 Cyperská Národná garda podporovaná Aténami, spolu s príslušníkmi EOKA-B, zrealizovala prevrat označovaný ako „Operácia Afrodita“. Jej cieľom bolo zavraždiť prezidenta Makaria, zadržať všetkých Makariových prívržencov a zvrhnúť cyperskú vládu. Makarios bol nútený ostrov opustiť. Unikol na Maltu, čo sa mu podarilo s pomocou britských síl cez vojenskú základňu Akrotiri.³⁰⁾ Do úradu prezidenta bol dosadený Nikos Sampson.³¹⁾

2. 4 Turecká intervencia

Prevrat na ostrove bol v Ankare ostro kritizovaný. Turecko ho vnímalo ako akt, ktorého cieľom je enosis riadený vojenským režimom v Aténach. Bolo presvedčené, že musí okamžite jednať, pretože situáciu nevnímalo ako vnútornú záležitosť Cypru, ale ako grécke porušenie dohôd prijatých v Londýne a Zürichu.

Do úvahy pripadal buď okamžitý vojenský zásah do 24 hodín alebo rozsiahla intervencia realizovaná v dvoch fázach. Svoj vojenský zásah zdôvodňovalo tým, že Grécko by po dosiahnutí enosis vytvorilo na Cypre vojenskú základňu, z ktorej by mohlo ovládnuť východné Stredomorie. To by predstavovalo vážne ohrozenie bezpečnosti Turecka, pretože jeho stredné a juhovýchodné územie by bolo v dosahu gréckych bombardérov.

Ankara vyzvala Veľkú Britániu ako spolugaranta cyperskej ústavy k dialógu. Cieľom rokovaní bolo prijatie spoločného koordinovaného postupu riešenia cyperskej otázky v zmysle Zmluvy o garanciách z roku 1960. Požadovala okamžité stiahnutie všetkých gréckych dôstojníkov z ostrova a umožnenie tureckým ozbrojeným silám operovať z britských základní na Cypre. Odôvodňovala to zaistením ochrany turecko-cyperského obyvateľstva.³²⁾

Londýnske rokovania neboli úspešné keďže okamžitá spoločná akcia bola pre Britániu neprijateľná. Turecký premiér Ecevit dňa 19. 07. 1974 na pôde generálneho štábu tureckých ozbrojených síl potvrdil, že Turecko bude musieť konať samostatne. Navrhovaný plán obsahoval ničenie vybraných cieľov, vrátane základní gréckeho kontingentu roztrúsených v rôznych častiach ostrova, námorné a letecké bombardovanie realizované pred vysadením tureckých síl.

V skorých ranných hodinách 20. 07. 1974 turecká vláda, s odvolaním sa na Zmluvu o garanciách z roku 1960, odsúhlasila rozsiahlu dvojfázovú vojenskú operáciu s kódovým označením „Operácia Attila“³³⁾ ako odozvu na operáciu „Afrodita“. Tu-

30) The Cyprus Conflict. 30 Hot Days. *The Turkish Intervention, July-August 1974*. 1985.

31) Nikos Sampson (alebo Nicos Sampson) - Νίκος Σαμπών (1935 - 2001) – grécko-cyperský novinár, nacionalistický fanatik a člen EOKA, ktorý aktívne bojoval proti britskej koloniálnej správe na ostrove s cieľom dosiahnuť enosis s Gréckom.

32) *Turkish invasion of Cyprus*. 2014.

33) MAJCHÚT, I. - HRNČIAR, M.: *Cyprus – dimenzie...* 2014, s. 98-107, 110-115.

recko v médiách informovalo o spustení tureckej akcie, ktorú označilo za mierovú operáciu³⁴⁾, ktorá nie je namierená proti grécko-cyperskému obyvateľstvu, ale na obranu tureckých Cyperčanov a celej Cyperskej republiky. Prezentovalo, že operácia môže výrazne prospieť tureckému národu, všetkým obyvateľom Cypru a aj celému ľudstvu. Turecko koná v presvedčení, že cieľom operácie nie je viesť vojnu, ale naopak priniesť mier a to nielen pre tureckých, ale aj pre gréckych Cyperčanov. Táto operácia bola spustená až po vyčerpaní všetkých diplomatických alternatív v snahe vyriešiť spor bez použitia zbraní, ktoré žiaľ želané ovocie nepriniesli.³⁵⁾

V deň tureckej intervencie, 20. 07. 1974, prijala Bezpečnostná rada OSN rezolúciu č. 353. Žiadala o okamžité zastavenie paľby, koniec cudzej vojenskej akcie a odsun všetkých zahraničných vojenských síl prítomných na ostrove, ktorých prítomnosť nie je zakotvená v Zmluve o spojení z roku 1960. Bezpečnostná rada OSN vyzvala Grécko, Turecko a Veľkú Britániu na rešpektovanie suverenity a územnej integrity Cyperskej republiky. Zároveň žiadala, aby plne spolupracovali so silami UNFICYP, aby tie mohli vykonávať svoj mandát. Bezpečnostná rada touto rezolúciou naznačila, že predpokladá pokračovanie v plnení úloh UNFICYP aj napriek radikálne zmeneným podmienkam na ostrove. Za daných okolností bolo úlohou misie UNFICYP vyvinúť všetko úsilie na obnovenie prímeria.

Po rozsiahlych rokovaní bola turecká operácia dňa 22. 07. 1974 oficiálne zastavená a bolo uzavreté prímerie. V tejto súvislosti sily UNFICYP asistovali pri určovaní postavení opozičných strán konfliktu, ktoré bolo realizované v ten deň k 16:00.³⁶⁾

Turecké ozbrojené sily kontrolovali koridor široký 18 km pozdĺž severného pobrežia zasahujúci 22 km do pevniny až po tureckú časť Nikózie (ohraničenie koridoru je označované ako „Sahin línia“). Jeho rozloha zahŕňala približne 4 % celého ostrova. Ovládali prístav Kyrenia, ktorý predstavoval strategický bod umožňujúci vylodenie posíl pre prípadný druhý turecký útok.³⁷⁾ Krehké prímerie bolo často obojstranne porušované čo spôsobilo posunutie hraníc oblastí okupovaných tureckými ozbrojenými silami, a teda rozšírenie územia pod tureckou kontrolou. Po 07. 08. 1974 územie obsadené tureckými silami predstavovalo asi 7 % rozlohy ostrova.³⁸⁾

Obrázok 3: Výsledok prvej fázy operácie Attila³⁹⁾

34) Turecká vláda označovala grécke aktivity a protimakariovský puč za inváziu. Nasadenie vlastných vojenských síl označovala za mierovú operáciu. V mnohých zdrojoch je označovaná ako invázia resp. intervencia.

35) The Cyprus Conflict. *30 Hot Days. The Turkish Intervention, July-August 1974*. 1985.

36) UNFICYP. *Events in the Summer of 1974*. 2014.

37) *Military operations during the Turkish invasion of Cyprus*. 2014.

38) *Occupied town in Cyprus, by the Turkish army Illegally Occupied by Turkish Troops since...* 2002.

39) Zdroj: http://www.kypros.org/Occupied_Cyprus/lambousa/images/maps/invasion1.jpg.

POZNÁMKY

Bezpečnostná rada OSN rezolúciou č. 353 (1974) iniciovala konferenciu v Ženeve v dňoch 25. 06. až 30. 06. 1974. Zúčastnili sa jej ministri zahraničných vecí Turecka, Grécka a Veľkej Británie. Po dlhých a vyostrených diskusiách sa zhodli na znení deklarácie o Cypre.⁴⁰⁾ Ďalej sa zúčastnení dohodli, že v Ženeve od 08. 08. 1974 prebehnú ďalšie rokovania, kde budú prerokované otázky obnovenia mieru a ústavného poriadku Cyperskej republiky, bude prerokovaná potenciálna existencia Cyperskej republiky obsahujúca dva autonómne správne orgány, a to gréckej a tureckej komunity.

Ankara a aj Atény prijatie dohôd v Ženeve vnímali ako úspech a krok, ktorý priniesol cyperskému národu čiastočnú úľavu, tým že hrozba vojny pominula. Zároveň si uvedomovali, že tento krok predstavuje len prvú fázu a finálne riešenia budú prerokované na druhej konferencii. Následná Ženevská konferencia, ktorá sa konala v dňoch 08. 08. až 14. 08. 1974 za prítomnosti predstaviteľov Turecka, Grécka, Veľkej Británie a delegácií gréckych a tureckých Cypčanov však dohodu nepriniesla.⁴¹⁾

Keďže výsledok prvej fázy tureckej operácie nepredstavoval žiadny základ pre dosiahnutie konečného politického urovnania a Turecko už od úvodu predpokladalo realizáciu aj druhej fázy operácie, s ohľadom na okolnosti ju vnímalo ako nevyhnutnosť. Časový priestor charakterizovaný dočasným prímerím, ktorý vznikol po prvej fáze tureckej operácie bol pre Ankaru dôležitý. Turecku jednak umožnil vynaložiť všetko úsilie na začatie diplomatických krokov a zároveň, akonáhle bola ukončená prvá fáza, okamžitým vyslaním posíl aktivovalo prípravy na druhú fázu operácie.⁴²⁾

Dňa 14. 08. 1974 spustila Ankara druhú fázu operácie tureckých ozbrojených síl s kódovým označením „Operácia Attila 2“. Útok tureckých síl trval tri dni. Spôsobil zrútenie obrany Cyperskej Národnej gardy a gréckych síl ELDYK. Dosiahnutá čiara tureckých ozbrojených síl zasahujúca hlboko do vnútrozemia, tzv. „Attilova línia“, pretínala ostrov po celej jeho šírke.⁴³⁾

Za týchto okolností sily UNFICYP nedokázali plniť úlohy v zmysle mandátu misie. Sily UNFICYP boli konfrontované s diametrálne odlišnou situáciou. Úlohy mierovej misie UNFICYP boli koncipované vo vzťahu k ozbrojenému konfliktu znepriatelených komunít na Cypre, a nie vo vzťahu k nepriateľským vojenským akciám. Bezpečnostná rada OSN vo svojom uznesení č. 359 z 15. 08. 1974 vyjadrila nad vzniknutou situáciou vážne znepokojenie. Apelovala, že misia UNFICYP bola na ostrove umiestnená s plným súhlasom vlád Cyperskej republiky, Turecka a Grécka. Požadovala, aby všetky zúčastnené strany plne rešpektovali medzinárodné postavenie síl OSN, aby sa zdržali akéhokoľvek konania, ktoré ohrozuje životy a bezpečnosť jej členov. Ďalej sa dožadovala, aby všetky strany umožnili silám UNFICYP plnenie svojich úloh, vrátane humanitárnych akcií. Po rokovaní bolo dňa 16. 08. 1974 o 18:00 miestneho času vyhlásené prímerie.

40) MAJCHÚT, I. - HRNČIAR, M.: *Cyprus – dimenzie...* 2014, s. 107.

41) MAJCHÚT, I. - HRNČIAR, M.: *Cyprus – dimenzie...* 2014, s. 109-110.

42) *The Cyprus Conflict. 30 Hot Days. The Turkish Intervention, July-August 1974.* 1985.

43) FAUSTMANN, H.: *The Cyprus conflict as mirrored in the various interests in...* 2006, s. 4.

V dobe po vyhlásení prímeria turecké sily opäťovne spustili ostreľovanie gréckych jednotiek. Toto ostreľovanie vyústilo dňa 17. 08. k obojstranným manévrom a posunutiu hraníc územia kontrolovaného tureckými ozbrojenými silami. Týmto posunmi turecké sily získali kontrolu nad 37 % územia⁴⁴⁾ ostrova.

Obrázok 4: Výsledok druhej fázy operácie Attila⁴⁵⁾

2. 5 Cyprus po rozdelení

Grécko-cyperská strana po konsolidácii situácie pokračovala v spravovaní krajiny na obdobných princípoch ako tomu bolo pred tureckou intervenciou. Makarios sa po nútenom úniku do zahraničia vrátil v decembri 1974 na ostrov do svojej pôvodnej funkcie. Dovtedy krajinu v zastúpení riadil Clerides.

Turecko-cyperská strana vyriešila situáciu v severnej časti ostrova nezávisle na politickej situácii v južnej časti. Dňa 13. 02. 1975 deklarovala vznik vlastného štátu - Cyperský turecký federatívny štát (The Turkish Federated State of Cyprus - TFSC)⁴⁶⁾ a jeho prvým prezidentom sa stal Rauf Denktaş. Aj keď turecká ofenzíva skončila, turecké vojenské sily naďalej zotrvali na nimi obsadenom území a vojensky ho zabezpečovali.

Na vytvorený turecko-cyperský štát na severe ostrova uvalila cyperská vláda ekonomické embargo. Ten sa ocitol v ťaživej ekonomickej situácii a bol nútený zintenzívniť svoje vzťahy s Tureckom, ktoré mu ponúkalo pomoc. Turecko muselo zaplatiť zhruba dve tretiny rozpočtu uvedeného štátu, ale to predstavovalo iba zdroje na prežitie a chýbali peniaze na rozvoj.⁴⁷⁾

Čas skutočne ukázal, že progres v riešení grécko-cyperských a turecko-cyperských vzťahov je v nedohľadne a obyvatelia severnej časti ostrova sa postupne zameriavali na presun k riešeniu vlastných potrieb samostatne. Výsledkom uvedených skutočností bolo, že 15. 11. 1983 turecko-cyperské legislatívne zhromaždenie deklarovalo vznik republiky – Tureckej republiky severného Cypru (The Turkish Republic

44) Iné zdroje uvádzajú 34 % územia.

45) Zdroj: <http://www.hellas.org/cyprus/images/attila-1.gif>. Upravené.

46) Kıbrıs Türk Federe Devleti. Anglický preklad: The Turkish Federated State of Cyprus (TFSC). Slovenský preklad: Cyperský turecký federatívny štát. Cyperská republika, OSN a ani medzinárodná komunita ho neuznala.

47) POPE, N. – POPE, H.: *Turkey Unveiled*. 1997, s. 128.

POZNÁMKY

of Northern Cyprus – TRNC).⁴⁸⁾ Žiaden štát okrem Turecka uvedenú republiku ako legitímnu autoritu v severnej časti ostrova až dodnes oficiálne neuznal.

Na riešenie sporu boli organizované mnohé medzikomunitné rokovania, spravidla s podporou alebo pod bezprostredným riadením OSN. Takmer všetky zlyhali na otázkach riešenia vládnej moci, slobody pohybu a vlastníctva majetku.

V roku 2002 prešla OSN z pozície sprostredkovateľa rozhovorov do pozície aktívneho riešiteľa cyperského problému – tzv. „Annanov plán“. Plán zohľadňoval už predtým dosiahnuté dohody:

- Tretia viedenská dohoda z roku 1975,
- Dohoda na najvyššej úrovni z roku 1977 (Makarios – Denktaş),
- Dohoda na najvyššej úrovni z roku 1979 (Kyprianou – Denktaş),
- Rámcová dohoda z roku 1984 (ktorú pripravil generálny tajomník OSN Perez de Cuellar, ale podpísaná nebola),
- Súbor myšlienok z roku 1992.

Referendum o Annanovom pláne sa simultánne konalo 24. 04. 2004 v obidvoch častiach ostrova. Väčšina turecko-cyperských voličov s plánom súhlasila (64,91 %), naopak väčšina grécko-cyperských voličov ho odmietla (75,38 %). Z výsledku referenda je zrejmé, že hľadanie cesty k svojmu partnerovi/oponentovi bude náročnejšie skôr u grécko-cyperského obyvateľstva než toho turecko-cyperského.

Annanov plán priamo nadväzoval na myšlienky svojich predchodcov, ale rozhodnutia EÚ mu dávali odlišné pozadie. Vstup Cyperskej republiky do EÚ 01. 05. 2004, bez predchádzajúceho urovnania konfliktu, znamenal porušenie jedného z kodanských kritérií. Paradoxne, často sa používajú kodanské kritéria ako nástroj na odmietanie tureckého členstva v EÚ.⁴⁹⁾

Rok 2008 naznačoval pozitívne tendencie v medzikomunitných vzťahoch (napr. otvorenie ulice Ledra). Nasledujúce roky (predovšetkým po roku 2010) ukázali a súčasnosť ukazuje, že proces zblížovania nie je jednoduchý a problém naďalej pretrváva.

2. 6 Mierová misia UNFICYP po tureckej intervencii

Po rokovaníach o uzavretí prímeria bola jednotkami UNFICYP vykonaná inšpekcia predných obranných línií rozmiestnenia znepriatelených síl. Boli stanovené tzv. „čiary zastavenia palby“ (Cease Fire Lines - CFL), ktoré ustanovovali tzv. „status quo“, čiže základ pre určovanie narušení voči dohode o prímerí. Tento stav bol následne ďalej upravovaný v mnohých návrhoch medzi jednotkami UNFICYP a dotknutými stranami. Väčšina z týchto návrhov bola nakoniec spojená do jednoduchého súboru pravidiel tzv. „The 1989 Aide Memoire“, ktoré velenie UNFICYP opozičným stranám

48) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti. Anglický preklad: The Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). Slovenský preklad: Turecká republika severného Cypru. Niektoré zdroje uvádzajú variant: Northern Cyprus alebo North Cyprus, resp. pojem: Turkish Cypriot-administered area alebo Area under Turkish occupation.

49) NAJŠLOVÁ, L. - TIRYAKI, S.: *Perspektívy riešenia cyperskej otázky... 2006*, s. 17.

predostrelo začiatkom roka 1989. Súbor pravidiel však nebol dodnes opozičnými stranami oficiálne prijatý.⁵⁰⁾

Územie medzi jednotlivými pozíciami tureckých a gréckych jednotiek bolo definované ako „nárazníková zóna OSN“ (UN Buffer Zone), ktorá bola vyhlásená za neútráľnu zónu pod plnou kontrolou UNFICYP. Je nazývaná aj ako „Zelená línia“ (Green Line) a predstavuje oblasť dlhú 180 km, ktorá pokrýva 3 % územia ostrova.

Obrázok 5: Nárazníková zóna⁵¹⁾

Po tureckej intervencii v roku 1974 boli úlohy UNFICYP prispôsobené vzniknutej situácii. Tieto úlohy boli rozdelené do dvoch oblastí:

- 1) Bezpečnostné úlohy, ktoré zahŕňajú kontrolu dodržiavania vojenského status quo na čiarach zastavenia paľby zneprítelených síl, realizované za účelom zabrániť opakovaniu bojov.

Sily UNFICYP boli, s cieľom predísť prípadným incidentom, ktoré by mohli vyústiť do opakovaných ozbrojených stretov, nasadzované do nárazníkovej zóny. Ich úlohy boli zamerané na kontrolu dodržiavania rozmiestnenia jednotiek zneprítelených síl na čiarach zastavenia paľby a neporušenosť hraníc nárazníkovej zóny. Táto bola pod neustálym dohľadom prostredníctvom systému 146 pozorovacích stanovišť⁵²⁾ (54 z nich bolo permanentne obsadených) a stáleho hliadkovania. Pravidelné hliadky boli spravidla vykonávané na vozidlách, v prípade potreby boli nasadzované aj vrtuľníky.

- 2) Humanitárne a ekonomické aktivity napomáhajúce návratu do normálnych podmienok.

„Novou“ úlohou jednotiek UNFICYP v spolupráci s Medzinárodným výborom Červeného kríža bola široká škála činností, ktorých cieľom bolo poskytnúť pomoc utečencom a civilnému obyvateľstvu v hmotnej núdzi. Približne jedna tretina obyvateľstva ostrova prišla v dôsledku vojenskej intervencie o svoje domovy. UNFICYP v rámci humanitárnych úloh poskytovala nevyhnutné služby týkajúce sa sprostredkovania dodávok elektrickej energie a pitnej vody. Zriadením konferenčných priestorov, poskytovaním zdravot-

50) UNFICYP. *Operations since 1974*. 2014.

51) Zdroj: <http://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/cyprus.pdf>. Upravené.

52) Cyprus. *United Nations Peace-keeping Force in Cyprus*. 1991.

POZNÁMKY

níckej záchrannej služby vrátane lekárskej evakuácie, dodávkami pošty, dôchodkových a sociálnych platieb uľahčovala normálne kontakty medzi grékymi a tureckými Cyperčanmi.

Misia UNFICYP bola v priebehu svojej dlhej histórie predmetom rôznych reorganizačných a dislokačných úprav. Tieto boli realizované v dôsledku čiastočného alebo úplného stiahnutia jednotlivých kontingentov, ktoré bolo spravidla zapríčinené ich nedostatočným financovaním. Priestor operácie bol z pôvodných šiestich sektorov (Sektor 1, Sektor 2, Sektor 4, Sektor 5, Sektor 6 a UNPA) rozdelený na štyri sektory a od roku 1993 na tri sektory.

Obrázok 6: Rozmiestnenie veliacich kontingentov UNFICYP po roku 1977⁵³⁾

Obrázok 7: Rozmiestnenie veliacich kontingentov UNFICYP po roku 1993⁵⁴⁾

K 31. 03. 1996 predstavoval celkový počet uniformovaného personálu UNFICYP (vrátane civilnej polície OSN) takmer 1 200 príslušníkov. Okrem toho misia UNFICYP zahŕňala 360 civilných zamestnancov.

Prijatím rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 1568 v roku 2004 bol stanovený nový koncept misie „UNFICYP Force 860 Concept of Operation“. Na jeho základe bola 31. 01. 2005 vykonaná redukcia počtov príslušníkov misie UNFICYP o 1/3. Zmeny v štruktúre mierovej misie UNFICYP sa premietli aj do systému plnenia operačných úloh, a to bez zmeny mandátu. Úloha misie UNFICYP zostala zameraná

53) Zdroj: <https://www.royal-irish.com/events/2nd-battalion-royal-irish-rangers-united-nations-peace-keeping-force-cyprus>. Upravené.

54) Zdroj: <http://kypros.org/UN/unficy.gif>.

na zabránenie opakovaní bojov, udržiavanie stabilného prostredia a deeskaláciu vojenskej činnosti znepriatelených síl rozmiestnených pozdĺž nárazníkovej zóny. Dôraz bol a aj v súčasnosti je kladený na spoluprácu a sprostredkovanie, nie na plošné nasadenie mierových síl UNFICYP.⁵⁵⁾

V zmysle uvedeného konceptu už nebolo možné obsadiť všetky pozorovacie stanovišťa. Od tohto momentu bola kontrola nárazníkovej zóny a sledovanie dodržiavania status quo z roku 1974 realizované predovšetkým peším, bicyklovým, motorizovaným alebo vzdušným (vrtuľníkovým) hliadkovaním.

3 MIEROVÁ MISIA UNFICYP V SÚČASNOSTI

3.1 Štruktúra misie UNFICYP v súčasnosti

V mierovej misii UNFICYP k 31. 03. 2014 pôsobí personál z 13 krajín (Argentína, Rakúsko, Brazília, Kanada, Čile, Čína, Chorvátsko, Maďarsko, Paraguaj, Srbsko, Slovensko, Ukrajina a Veľká Británia). Celkovo je tvorená 1 145 pracovníkmi. Z tohto počtu je 996 uniformovaného (vojenského a policajného) personálu a 149 civilných príslušníkov.⁵⁶⁾ Skladá sa zo štyroch komponentov:⁵⁷⁾

- 1) vojenská zložka (The Military),
- 2) civilná polícia OSN (UNPOL),
- 3) odbor občianskych záležitostí (The Civil Affairs Branch),
- 4) administratíva (Administration), ktorá podporuje jednotlivé komponenty.

Najvyšším predstaviteľom misie UNFICYP, vedúcim predstaviteľom misie (Chief of Mission) je v súčasnosti Lisa M. Buitenhuis z USA, ktorá zároveň pôsobí aj ako zvláštny predstaviteľ generálneho tajomníka OSN na Cypre (Special Representative). Veliteľom vojenskej zložky UNFICYP (FC) sa stala dňom 11. 08. 2014 generálmajor Kristin Lund z Nórska.⁵⁸⁾

Vojenská zložka

V súčasnosti je v UNFICYP nasadených približne 850 vojakov rotujúcich v pravidelných ročných (resp. polročných) intervaloch. Najväčšími prispievateľmi vojenského personálu sú Argentína, Veľká Británia, Slovenská republika a Maďarská republika. Nárazníková zóna je naďalej rozdelená do troch sektorov, a to Sektor 1, Sektor 2 a Sektor 4.⁵⁹⁾

Sektor 1 pokrýva priestor nárazníkovej zóny dlhý približne 90 kilometrov. Rozprestiera sa od dediny Kokkina na západnom pobreží ostrova až po dedinu Mammari nachádzajúcu sa západne od Nikózie. Veliacou krajinou je od 16. 10. 1993 Argentína, ktorej kontingent spravidla rotuje každých šesť mesiacov.

Sektor 2 je od roku 1993 po odchode kanadských mierových síl v zodpovednosti britského kontingentu. Priestor zodpovednosti predstavuje viac ako 30 kilomet-

55) UNFICYP. *UNFICYP Restructure*. 2014.

56) UNFICYP. *UNFICYP Facts and Figures*. 2014.

57) UNFICYP. *About UNFICYP*. 2014.

58) UNFICYP. *New UNFICYP Force Commander Maj.Gen. Lund assumes her duties*. 2014.

59) UNFICYP. *Military*. 2014.

POZNÁMKY

rov nárazníkovej zóny. Začína na východnom okraji obce Mammari a končí v obci Kaimakli východne od Nikózie. Sektor 2 je personálne obsadený výlučne britskými vojakmi v celkovom počte 183.

Sektor 4 sa rozprestiera vo východnej časti ostrova s celkovou dĺžkou nárazníkovej zóny 65 km. Začína na východnom konci obce Kaimakli a končí v obci Dherinia na východnom pobreží ostrova. Veliacou krajinou je od roku 2001 Slovenská republika.

Obrázok 8: Rozmiestnenie sektorov a veliteľstiev UNFICYP v súčasnosti⁶⁰⁾

Vojenská zložka okrem síl pôsobiacich v jednotlivých sektoroch zahŕňa aj ďalšie jednotky (vrtuľníková letka, pohotovostná záložná jednotka, ženijná podpora, vojenská polícia, vojenski pozorovatelia – styční dôstojníci), ktoré sú zväčša dislokované na veliteľstve UNFICYP v Nikózii a pôsobia v prospech všetkých sektorov.

Civilná polícia OSN

Civilná polícia OSN (UNPOL) sa stala súčasťou UNFICYP od 14. 04. 1964. Jej úlohou je prispievať k zachovaniu a obnoveniu práva a poriadku v nárazníkovej zóne, a tým podporovať vojenskú zložku a odbor občianskych záležitostí. UNPOL nenahrádza miestnu políciu, ale rozsah jej právomocí zahŕňa aj zatýkanie a zadržanie osôb. Ústredie UNPOL je dislokované v priestore UNPA UNFICYP v Nikózii a osem policajných staníc je umiestnených v nárazníkovej zóne.

Odbor občianskych záležitostí

Odbor občianskych záležitostí (The Civil Affairs Branch) bol založený v roku 1998 ako dôsledok neustáleho nárastu problémov civilného obyvateľstva týkajúcich sa aktivít v nárazníkovej zóne. Úlohy tohto odboru, v zmysle mandátu „prispieť k návratu do normálnych podmienok“ na ostrove, sú rozdelené do troch oblastí:⁶¹⁾

- 1) civilná oblasť (riadenie využívania vybraných oblastí nárazníkovej zóny civilným obyvateľstvom na poľnohospodárske, chovateľské, komerčné účely),
- 2) humanitárna oblasť (poskytovanie humanitárnych dávok, zaškoľovanie sociálnej starostlivosti, vzdelávacích a zdravotníckych potrieb),

60) Zdroj: http://www.unficy.org/nqcontent.cfm?a_id=1430&tt=graphic&lang=11. Upravené.

61) UNFICYP. *Civil Affairs*. 2014.

- 3) spoločenská oblasť (podporovanie zmierenia komunit prostredníctvom kultúrnych, športových a iných akcií, podpora pre zachovanie spoločného kultúrneho dedičstva, pomoc pri poskytovaní základných služieb a pod.).

POZNÁMKY**3. 2 Úlohy mierovej misie UNFICYP v súčasnosti**

V dôsledku tureckej intervencie v roku 1974 prijala Bezpečnostná rada OSN rad rezolúcií, ktorými rozšírila pôvodný mandát UNFICYP. Jeho rozšírenia sa týkali predovšetkým rozsahu aktivít mierových síl v záujme zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti. Úlohy zahŕňajú tri oblasti, ktorých cieľom je:⁶²⁾

- 1) zabrániť opakovaniu bojov,
- 2) prispieť k zachovaniu a obnoveniu práva a poriadku,
- 3) prispieť k návratu do normálnych podmienok.

Zabrániť opakovaniu bojov

Hlavnou úlohou mierovej misie UNFICYP je zabrániť opakovaniu bojov. Táto úloha zahŕňa kontrolu dodržiavania status quo na čiarach zastavenia paľby znepriatelených síl. Dosahuje sa plnením nasledovných aktivít:⁶³⁾

- 1) Umiestňovaním jednotiek UNFICYP medzi znepriatelené sily.
- 2) Neustálym 24 hodinovým monitorovaním priestoru rozmiestnenia znepriatelených síl na čiarach zastavenia paľby, ktoré je realizované prostredníctvom systému pozorovacích stanovišť, pozemného a vzdušného prieskumu, za účelom:
 - sledovania dodržiavania dohôd o počte vojakov umiestnených na jednotlivých pozíciách znepriatelených síl,
 - kontroly dodržiavania zákazu pohybu a činnosti jednotiek znepriatelených síl pozdĺž čiar zastavenia paľby alebo vo vzdialenosti do 1 km od čiar zastavenia paľby do vnútrozemia, so zameraním najmä na neohlásené aktivity, cvičenia, výbuchy alebo strelbu,
 - kontroly dodržiavania zákazu vylepšovania, posilňovania existujúcich alebo budovania nových pozícií vo vzdialenosti do 400 m od čiar zastavenia paľby,
 - monitorovania dodržiavania dohôd o zákaze preletov nad nárazníkovou zónou vojenskými alebo inými lietadlami.

Hlavný dôraz je v súčasnosti položený na flexibilné mobilné, pešie a vzdušné (vrtuľníkové) hliadkovanie. Zníženie počtu mierových síl je kompenzované tzv. „koncentráciou mobility“.

Významnou úlohou misie UNFICYP je zabezpečovať územnú integritu nárazníkovej zóny. Nárazníková zóna bola silami UNFICYP vytvorená za účelom oddeliť znepriatelené vojenské sily. Zaistením jej integrity sa predchádza stupňovaniu

62) UNFICYP. *UNFICYP Mandate*. 2014.

63) *Príručka pre príslušníkov mierovej operácie UNFICYP*. 2014, s. 11.

POZNÁMKY

napätia, vypuknutiu demonštrácií, a tým zamedzeniu obnovy ozbrojeného konfliktu. Kontrola nárazníkovej zóny sa dosahuje realizáciou pozorovania a hliadkovania s cieľom:

- 1) zabezpečiť neporušenosť jej hraníc počas tzv. „hlavného obdobia demonštrácií“,
- 2) zamedziť vstup, resp. činnosť miestnych poľovníkov v nárazníkovej zóne počas tzv. „poľovníckej sezóny“⁶⁴⁾ (Hunting Season).

Prispieť k zachovaniu a obnoveniu práva a poriadku

S cieľom prispieť k zachovaniu a obnoveniu práva a poriadku sú niektoré oblasti nárazníkovej zóny sprístupnené. Tieto špeciálne oblasti, nazývané ako „Oblasti pre civilné využitie“ (Civil Use Areas), sú spravidla využívané na poľnohospodárske a chovateľské účely. Civilné obyvateľstvo môže do vybraných oblastí vstupovať bez obmedzení, do iných najmä citlivých oblastí si vstup aj v súčasnosti vyžaduje zvlášť povolenie od UNFICYP.⁶⁵⁾

Aby bolo možné organizovať civilné činnosti v nárazníkovej zóne, UNFICYP posudzuje a vydáva štyri druhy povolení: pre stavebníctvo, poľnohospodárstvo, výrobnú činnosť a vstup do nárazníkovej zóny. Povolenia majú časovo obmedzenú platnosť. Aktivity v nárazníkovej zóne realizované bez platného povolenia sú silami UNFICYP okamžite zamedzené.⁶⁶⁾

Prispieť k návratu do normálnych podmienok

Špeciálnou úlohou osobitného poradcu generálneho tajomníka OSN (Special Adviser) je vykonávanie sprostredkovateľských služieb, tzv. „Good Offices“. Jeho úlohou je poskytovať podporu a uľahčiť proces vyjednávania medzi predstaviteľmi gréckych a tureckých Cyperčanov s cieľom dosiahnuť konečné vyriešenie cyperského problému. Za účelom poskytovania priamej podpory pre rokovania bol zriadený Úrad osobitného poradcu, ktorý je tvorený politickými odborníkmi.⁶⁷⁾

Zvláštny predstaviteľ generálneho tajomníka OSN na Cypre (Special Representative), resp. vedúci misie UNFICYP (Chief of Mission) pôsobí aj ako zástupca osobitného poradcu generálneho tajomníka OSN (Deputy Special Adviser). UNFICYP zohráva pri rokovaní dôležitú úlohu pri podpore mierového procesu tým, že zaisťuje stabilné prostredie umožňujúce proces vyjednávania.⁶⁸⁾

3. 3 Ozbrojené sily Slovenskej republiky v UNFICYP

Slovenská republika na základe verbálnej nóty generálneho tajomníka OSN Kofiho Annana z marca 2001 akceptovala ponuku na účasť v misii UNFICYP.⁶⁹⁾ Súhlas s vyslaním 280 člennej vojenskej jednotky vyjadrila uznesením vlády č. 353

64) Grécko-cyperskí poľovníci v období tzv. „poľovníckej sezóny“ lovia vtáctvo a počas týchto aktivít často neoprávnene vstupujú aj do nárazníkovej zóny.

65) UNFICYP. *The Buffer Zone*. 2014.

66) UNFICYP. *Buffer Zone Permits*. 2014.

67) UNFICYP. *About the Good Offices*. 2014.

68) UNFICYP. *Secretary General's Good Offices Mission*. 2014.

69) NAJŠLOVÁ, L. - TIRYAKI, S.: *Perspektívy riešenia cyperskej otázky vo svetle... 2006*, s. 1-2.

z 19. 04. 001 a následne uznesením NR SR č. 1372 z 10. 05. 2001. Na základe týchto uznesení bola do mierovej misie UNFICYP v máji a júni 2001 vyslaná prvá jednotka Armády SR (ASR). Mandátom stanovené operačné úlohy plnila vo východnej časti ostrova - v Sektore 4. ⁷⁰⁾

Do misie bolo vyslaných celkom 274 vojakov ASR. Dňa 18. 06. 2001 o 18:00 sa na veliteľstve Sektoru 4 (Camp Duke Leopold V.) vo Famaguste za prítomnosti FC UNFICYP (generálmajor Victory Rana) a ďalších hostí uskutočnil oficiálny akt odovzdania velenia Sektoru 4. ⁷¹⁾ Podplukovník Milan Kováč prevzal ako prvý slovenský veliteľ velenie Sektoru 4 čím sa SR stala tzv. „vedúcim národom“ (Lead Nation).

Sektor 4 prešiel do plnej operačnej zodpovednosti slovensko-maďarského kontingentu. Na veliteľstve Sektoru 4 v kempe gen. M. R. Štefánika (Camp General Stefanik - CGS) vo Famaguste slúžilo 80 slovenských vojakov. Sektor 4 zahŕňal tri strážne roty, pričom 1. strážna rota bola tvorená príslušníkmi maďarského kontingentu, 2. a 3. strážna rota príslušníkmi slovenského kontingentu (125 vojakov). ⁷²⁾

Od septembra 2004 pôsobia v Sektore 4 aj dôstojníci chorvátskych ozbrojených síl. V roku 2005, prijatím nového konceptu misie „UNFICYP Force 860 Concept of Operation“ a na jeho základe vykonanou následnou reštrukturalizáciou, sa znížil počet príslušníkov OS SR na 210 (reálne 196), z toho 61 pôsobilo v štruktúrach veliteľstva misie UNFICYP. Od tohto momentu plnili v Sektore 4 operačné úlohy dve slovenské a jedna maďarská čata. ⁷³⁾

V septembri 2011 sa počet vojakov OS SR znížil na 159. Slovenská strážna čata pôsobiaca v zmiešanej dedine Pyla bola nahradená čatou srbských ozbrojených síl. Zo 159 slovenských vojakov 98 slúžilo v Sektore 4, ďalších 61 na veliteľstve v Nikózii. ⁷⁴⁾

V súčasnosti je v mierovej misii UNFICYP nasadených 157 príslušníkov OS SR (k 27. 03. 2014), čo po Argentíne a Veľkej Británii predstavuje tretí najväčší vojenský kontingent. Od septembra 2013 pôsobia v Sektore 4 aj 2 dôstojníci ukrajinských ozbrojených síl. ⁷⁵⁾ V septembri 2014 ukončil chorvátsky kontingent po 10 rokoch služby svoje pôsobenie v UNFICYP. ⁷⁶⁾

3. 3. 1 Organizácia síl Sektoru 4 v súčasnosti

Sektor 4 sa rozprestiera vo východnej časti ostrova na rozlohe približne 110 km². Začína na hranici so Sektorom 2, východne od hlavného mesta Nikózia a končí na východnom pobreží ostrova. Jeho súčasťou je aj britské výsostné územie Dhekelia, ktoré sa nachádza medzi obcami Pyla a Strovilia. Toto územie je mimo rozsah pôsobnosti UNFICYP.

70) MO SR. *Misia UNFICYP, Cyprus*. 2014.

71) Headquarters sector 4. *Withdrawal of Austrian and Slovenian UNFICYP soldiers...* 2001.

72) *Vojaci OS SR v misiách OSN*. 2014.

73) MO SR. *Misia UNFICYP, Cyprus*. 2014.

74) *Vojaci OS SR v misiách OSN*. 2014.

75) MO SR. *Misia UNFICYP, Cyprus*. 2014.

76) *Rotácia personálu v UNFICYP a výmena veliteľov v Sektore 4*. 2014.

POZNÁMKY**Veliteľstvo Sektoru 4**

CGS je dislokovaný na východnom pobreží ostrova na území TRNC v historickom meste Famagusta. Veliteľstvo Sektoru 4 so sídlom v CGS zabezpečuje velenie a riadenie, poskytuje spojenie, logistické a administratívne zabezpečenie jednotkám UNFICYP Sektoru 4. Nadväzuje styk a vyjednávanie s predstaviteľmi opozičných síl a miestnou samosprávou.

Strážna rota

Po redukcii síl UNFICYP v roku 2005 je kontrola priestoru zodpovednosti Sektoru 4 zabezpečovaná jednou strážnou rotou. Strážna rota predstavuje výkonný prvok veliteľstva sektoru, ktorý monitoruje priestor zodpovednosti Sektoru 4. Monitorovanie priestoru zodpovednosti realizované mobilným, vzdušným hliadkovaním a statickým pozorovaním je zamerané najmä na citlivé oblasti, v ktorých sa porušenia status quo vyskytujú najčastejšie.

Strážna rota pozostáva z veliteľstva roty a troch strážnych čiat. Veliteľstvo roty je situované v CGS vo Famaguste. Niektoré družstvá strážnych čiat sú dislokované na hliadkovacích základniach (PB – Patrol Base), pozorovacích stanovištiach (Observation Post - OP) priamo v nárazníkovej zóne, iné v CGS vo Famaguste.

V súčasnosti je v priestore zodpovednosti Sektoru 4 situovaných päť permanentne obsadených hliadkovacích základní (PB 91, PB 104 - Camp Szent István, PB 126 – Camp Stefan Nemanja, PB CP-10, PB 152) a dve pozorovacie stanovišťa (OP 129, OP 149).⁷⁷⁾

Prvá strážna čata je zložená z príslušníkov maďarského kontingentu (HUNCON). Jej priestor zodpovednosti predstavuje najzápadnejšiu časť nárazníkovej zóny Sektoru 4. Druhá strážna čata je od septembra 2011 tvorená príslušníkmi srbského kontingentu (SERBCON).⁷⁸⁾ Operačne zodpovedá za centrálnu časť nárazníkovej zóny Sektoru 4.

Tretia strážna čata je obsadená príslušníkmi slovenského kontingentu (SLOVCON). Priestor zodpovednosti zahŕňa nárazníkovú zónu nachádzajúcu sa vo východnej časti Sektoru 4. Zahŕňa aj tzv. „Corridor Road“ (komunikácia spájajúca dve oddelené časti britského výsostného územia Dhekelia) a opustenú mestskú časť Varosha.

V priestore zodpovednosti tretej čaty sú situované dve hliadkovacie základne a jedno pozorovacie stanovište. V nárazníkovej zóne, v blízkosti obce Dherinia, sa nachádza PB CP-10. Táto základňa je obsadená jedným hliadkovacím družstvom vrátane veliteľa čaty.

Na južnom okraji mesta Famagusta, v mestskej časti Varosha, je dislokovaná PB 152 obsadená hliadkovacím družstvom a OP 149, ktoré je obsadené pozorovacím družstvom. Tieto sú zodpovedné za dodržiavanie status quo v tomto bývalom rozsiahlom rekreačnom stredisku, ktoré je od tureckej intervencie v roku 1974 uzavreté.

77) HRNČIAR, M.: *Ozbrojené sily Slovenskej republiky ako spolugarant bezpečnosti...* 2014, s. 509.

78) Pred septembrom 2011 bola obsadená príslušníkmi slovenského kontingentu (SLOVCON).

Ďalšie dve hliadkované družstvá tretej strážnej čaty sú dislokované v CGS. Jedno hliadkuje v nárazníkovej zóne v priestore zodpovednosti tretej čaty, druhé zabezpečuje styčné stanovište (Liaison Post – LP) v obci Strovilia nachádzajúcej sa v blízkosti Famagusty. Obec Strovilia, v ktorej žije deväť gréckych Cyperčanov bola v roku 2000 obsadená tureckými vojakmi a v súčasnosti je kontrolovaná turecko-cyperskou políciou (TCPE). Úlohou príslušníka družstva pôsobiaceho na LP, spolu s jedným vojakom TCSF je monitorovať situáciu v tejto obci.

Obrázok 9: Rozmiestnenie čiat strážnej roty Sektoru 4 od septembra 2011⁷⁹⁾

3. 3. 2 Ozbrojené sily Slovenskej republiky vo velení UNFICYP

OS SR majú zastúpenie aj na veliteľstve UNFICYP v Nikózii. Príslušníci OS SR pôsobia v štruktúrach pohotovostnej záložnej jednotky UNFICYP (MFR), vojenskej polície (FMPU), v rôznych funkciách veliteľstva misie (Military Public Information Officer, Force Photographer a iné), ale aj v ženijnej podpore UNFICYP, kde v ženijnej čate trvalo pôsobí 37 vojakov.

Ženijná čata veliteľstva UNFICYP (Force Engineer HQ Unit) predstavuje hlavný prvok ženijnej podpory veliteľstva UNFICYP.⁸⁰⁾ Zabezpečuje ženijné práce vo všetkých sektoroch vrátane veliteľstva UNFICYP. Realizuje výstavbu nových, údržbu alebo rekonštrukciu používaných ubytovacích, stravovacích, administratívnych a logistických zariadení veliteľstiev, základní hliadok, pozorovacích stanovišť a komunikácií v nárazníkovej zóne určených na hliadkovanie vo všetkých sektoroch.

Ženijná čata je dislokovaná v slovenskom kempu (Camp Tatry) v priestore veliteľstva misie UNFICYP v Nikózii. V jeho blízkosti sa nachádza park ženijnej techniky, dielne a sklady materiálu.

4 ZÁVER

Cyperský problém má korene v minulosti. Historický kontext a vytvorené prostredie vytváralo podmienky na ozbrojený konflikt. Uplatnenie násilnej formy riešenia rozporov v roku 1955 znamenalo otvorenie pandorinej skrinky.

Prechod k nezávislému štátu predstavoval náročný proces a pritom to nebol cieľ ani jednej z komunít. Etnická polarizácia cyperskej spoločnosti a zhoršenie medzi-

79) MAJCHÚT, I. - HRNČIAR, M.: *Cyprus – dimenzie konfliktu*. 2014, s. 184.

80) UNFICYP. *Other Key Units*. 2014.

POZNÁMKY

komunitných vzťahov sa ešte výraznejšie prejavovala počas existencie nezávislého štátu. Za kritické možno označiť roky 1963 –1964, 1967 a vyvrcholením bol rok 1974. Použitie vojenskej sily v roku 1974 trvalo iba niekoľko dní, zatiaľ čo východiská zo slepej uličky neboli nájdené ani za nasledujúcich 40 rokov.

Akékoľvek riešenie bude musieť brať do úvahy všetky aspekty ako historické dedičstvo, etnicitu, nacionalizmus so svojimi paradoxmi, strach, nepochopenie, koncesie a ochotu. Vynechanie akéhokoľvek aspektu by ohrozilo riešenie a viedlo by k ďalšiemu problému.⁸¹⁾

Je jasné, že momentálne status quo nemôže na ostrove pretrvávať donekonečna. K dispozícii sú v podstate tri formy riešenia:

- riešenie vo forme unitárneho štátu, niekedy nazývané aj „Európske riešenie“,
- riešenie vo forme dvoch štátnych útvarov (potvrdenie súčasného stavu),
- riešenie formou komplexného usporiadania pod záštitou OSN (Annanov plán).

Cyperský problém sa stále vyvíja. Napriek tomu, že v minulosti prebehlo niekoľko pokusov a pozitívne sa vyvíjajúcich udalostí, je dnes možné povedať, že napätie medzi grécko-cyperskými a turecko-cyperskými vodcami pretrváva. Cyprus naďalej zostáva jedným z najvypuklejších prípadov dlhodobého sporu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ÇALIŞKAN, M.: *The Development of Inter-Communal Fighting in Cyprus : 1948 –1974*. Ankara : Middle East Technical University, 2012.

CARTER, D.: *The United Nations Force in Cyprus Since 1964* [online]. 2008. [cit. 2014-11-09] Dostupné na internete: <<http://britains-smallwars.com/cyprus/Davidcarter/UNFICYP.html>>.

FAUSTMANN, H.: *The Cyprus conflict as mirrored in the various interests in the eastern Mediterranean* [online]. 2006 [cit. 2014-11-09]. Dostupné na internete: <<http://www.eduvinet.de/comcult/pdf/regiokonf/e/cocentla404.pdf>>.

HRNČIAR, M.: Ozbrojené sily Slovenskej republiky ako spolugarant bezpečnosti na Cypre. In: *Bezpečnostné fórum 2014 : Zborník vedeckých prác*. II. zväzok. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2014. S. 504-511. ISBN 978-80-557-0678-8.

MAJCHÚT, I. - HRNČIAR, M.: *Cyprus – dimenzie konfliktu*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2014. 208 s. ISBN 978-80-8040-497-0. Dostupné na internete: <<http://ak.aos.sk/e-zdroje/z-edicie-aos/rok-2014/222-cyprus-dimenzie-konfliktu.html>>.

MALLINSON, W.: *Cyprus. A Historical Overview*. Republic of Cyprus : Konos Ltd., 2011.

NAJŠLOVÁ, L. - TIRYAKI, S.: *Perspektívy riešenia cyperskej otázky vo svetle otvorenia prístupových rokovaní EÚ s Tureckom*. Paper prepared for the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic. Bratislava : 2006. 36 s. [cit. 2014-11-30].

81) POPE, N. – POPE, H.: *Turkey Unveiled*. 1997, s. 120.

Dostupné na internete: <www.sfpa.sk/.../CYPRUS%20ANALYZA%20FINAL%201.3.2006.doc>.

ORR, Ch. W. J.: *Cyprus Under British Rule*. London : Forgotten Books, (Originally published 1918). 2013.

POPE, N. - POPE, H.: *Turkey Unveiled*. New York : The Overlook Press, 1997.

RAPPAS, A.: *The Green Line in Nicosia From Ceasefire Line to North-South Border* [online]. 2012. [cit. 2014-02-06]. Dostupné na internete: <http://www.fondazione-casadioriani.it/assets/Rappas_Wall_Nicosia_M_e_R-1.pdf>.

SOMMER, J.: *Security in Cyprus: Threat Perceptions, Possible Compromises and the Role of the EU*. Bonn : International Center for Conversion, 2005.

UNFICYP. *Withdrawal of Austrian and Slovenian UNFICYP soldiers – Slovaks to take over Sector 4*. Press Information. Famagusta : Headquarters Sector 4 Camp Duke Leopold V. 2001. [cit. 2014-11-05]. Dostupné na internete: <http://www.bmlv.gv.at/archiv/a2001/zypem/press_release.pdf>.

VARNAVA, A.: *British Imperialism in Cyprus, 1878-1915 : The Inconsequential Possession*. Manchester : Manchester University Press, 2009. 320 s. ISBN 9780719079030.

VJVM. *Príručka pre príslušníkov mierovej operácie UNFICYP*. Martin : Výcviková jednotka vojenských misií Martin, 2014.

YALINCAK, H.: *Understanding the Cyprus Problem : A Small Chess Piece on a Huge Board* [online]. 2009. [cit. 2014-11-22]. Dostupné na internete: <http://mpr.aub.uni-muenchen.de/40163/1/MPRA_paper_40163.pdf>.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Cyprus United Nations Peace-keeping Force in Cyprus. 1991. [cit. 2014-11-02]. Dostupné na internete: <<http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-3612.html>>.

Military operations during the Turkish invasion of Cyprus (1974). 2014. [cit. 2014-11-06]. Dostupné na internete: <http://uk.ask.com/wiki/Military_operations_during_the_Turkish_invasion_of_Cyprus?qsrc=3044>.

MO SR. Oficiálna webová stránka. *Misia UNFICYP, Cyprus*. 2014 [cit. 2014-11-30]. Dostupné na internete: <<http://www.mosr.sk/misia-unficy-cyprus/>>.

Occupied Towns and Villages in CYPRUS. 2005. [cit. 2014-11-08]. Dostupné na internete: <http://www.kypros.org/Occupied_Cyprus/cyprus1974/villages_towns.htm>.

The Cyprus Conflict. 30 Hot Days. The Turkish Intervention, July-August 1974. 1985. [cit. 2014-11-03]. Dostupné na internete: <<http://www.cyprus-conflict.net>>.

Turkish invasion of Cyprus. 2014. [cit. 2014-11-06]. Dostupné na internete: <http://uk.ask.com/wiki/Turkish_invasion_of_Cyprus>.

UNFICYP. Oficiálna webová stránka. 2014 [cit. 2014-11-04]. Dostupné na internete: <http://www.unficy.org/nqcontent.cfm?a_id=1&tt=graphic&lang=11>.

Vojaci OS SR v misiách OSN. 2014. [cit. 2014-11-17]. Dostupné na internete: <<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/37534>>.

POZNÁMKY**TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE**

1. Definovanie mandátu mierovej misie UNFICYP.
2. Organizácia a úlohy misie pred a po tureckej intervencii.
3. Charakteristika „Annanovho plánu“.
4. Štruktúra misie UNFICYP v súčasnosti.
5. Úlohy misie UNFICYP v súčasnosti.

Recenzenti: doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc., pplk. PaedDr. Stanislav ŠVERHA, PhD.

70. VÝROČIE UKONČENIA DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD.

ÚVOD

Druhého septembra 2015 si pripomenieme 70. výročie ukončenia druhej svetovej vojny, najväčšieho a najglobálnejšieho konfliktu v ľudských dejinách. Je na mieste pripomínať si takéto výročie, pretože sa ukončilo šesť rokov trvajúce vojnové šialenstvo, ktoré so sebou prinieslo obrovské ľudské utrpenie, ničenie kultúrnych i materiálnych hodnôt a predovšetkým existenciu ideológií založených na nenávisti, zastrášaní a terore.

Problematiku výročia ukončenia druhej svetovej vojny je možné rozoberať z viacerých uhlov. Natíska sa predovšetkým popis a hodnotenie vojenských operácií v poslednom roku vojny, ktoré viedli k porážke nacistického Nemecka, militaristického Japonska a ich spojencov. Takýto pohľad by však bol veľmi jednostranný a skresľujúci.

Je potrebné si všímať nielen vojenské operácie vedúce k ukončeniu vojny, ale aj na pozadí prebiehajúci politicko-historický vývoj, ktorý viedol k novému usporiadaniu sveta. V tomto procese sa postupne ukazovalo, že rozhodujúce slovo vo svetovej politike prechádza z tradičných koloniálnych veľmocí akými boli Veľká Británia a Francúzsko do rúk superveľmocí. Superveľmocami sa stávali na jednej strane Spojené štáty americké a na druhej strane Sovietsky zväz. Pochopiteľne, každá zo spomenutých superveľmocí si budovala svoju sféru vplyvu, v ktorej sa snažila presadiť svoje vlastné spoločenské, politické a v konečnom dôsledku aj vojenské predstavy. Ukončenie vojny prinieslo vznik bipolárneho usporiadania sveta pod taktovkou superveľmocí USA a Zväzu sovietskych socialistických republík (ďalej len „Sovietsky zväz“ alebo „ZSSR“) a na dlhú dobu poznačilo dejinný vývoj.

1 SITUÁCIA NA FRONTACH DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY NA PRELOME ROKOV 1944 A 1945

Pred začiatkom popisu bojových operácií v roku 1945 je nevyhnutné v krátkom prehľade naznačiť vývoj na frontoch do konca roku 1944.

Spojenci na západnom fronte mali za sebou úspešné výsadkové operácie v Normandii (operácia OVERLORD 6. júna 1944) aj v južnom Francúzsku (operácia AN-VIL-DRAGOON 15. augusta 1944). Spojencom sa podarilo vytlačiť nemecké vojská z Francúzska a vstúpiť do Belgicka. V snahe čo najrýchlejšie preniknúť do Nemecka bola zvažovaná operácia, ktorá by viedla k získaniu prechodov cez rieku Rýn, obchvat tzv. Siegfriedovej obrannej línie zo severu a vpád do Porúria.

Realizácia tohto zámeru v podobe operácie MARKET – GARDEN (17. – 25. septembra 1944) sa skončila neúspechom a znamenala posledné veľké víťazstvo nemeckých jednotiek na západnom fronte.

Po neúspešnom prvom pokuse o prielom nemeckej obrany pokračovali spojenci pod velením vrchného veliteľa spojeneckých vojsk v Európe generála Dwighta

POZNÁMKY

Eisenhowera v útoku na celom širokom fronte, od atlantického pobrežia až po hranice Švajčiarska. Ľavé krídlo línie (jej severnú časť) tvorila britská 21. skupina armád pod velením poľného maršala Bernarda Montgomeryho. Strednú časť tvorila americká 12. skupina generálplukovníka Omara Bradleyho. Krajné pravé krídlo, opierajúce sa o hranice Švajčiarska, bolo tvorené 6. skupinou armád generálplukovníka Jacoba Deversa.

Obrázok 1: Situácia na západnom fronte v decembri 1944

Do 15. decembra 1944 ovládli spojenci líniu od holandského Nijmegenu, ktorá cez mesto Aachen (obsadené 21. októbra) pretínala územie Arden a ďalej cez Štrasburg (obsadený 23. novembra) až po Bazilej. Briti mali za sebou náročné boje súvisiace so zabezpečením prístavu Antverpy, niektoré americké jednotky sa zotavovali po ťažkých bojoch pri Aachene a ďalšie pokračovali v ťažkých pozíčných bojoch v Hürtgenskom lese. Vojská sa pripravovali na boje, ktorými sa mali dostať k strategickému prekážke v postupe do Nemecka – k rieke Rýn.

Nemecko bolo obkľúčené. Sovietske vojská na východnom fronte dosiahli do konca roku 1944 obrovské územné zisky. Dosiahli územie pobaltských republík a ohrozili Východné Prusko. Južnejšie sa v lete dostali až k Varšave. Najvýznamnejšie územné zisky dosiahli obsadením Rumunska, Bulharska a severnej Juhoslávie. V decembri 1944 prenikali jednotky Červenej armády Maďarskom a na Vianoce obkľúčili Budapešť.

1. 1 Bitka v Ardenách

V zúfalej snahe zastaviť spojenecký postup na západnom fronte a zvrátiť vývoj vojny pripravil Hitler ambiciózny plán. Pod kódovým názvom *Wacht am Rhein* (Stráž na Rýne) pripravil úder, ktorého cieľom bolo preniknúť spojeneckou líniou až k prístavu Antverpy a tak od seba oddeliť americké a britské jednotky. Východiskovou líniou útoku mal byť priestor medzi mestami Monschau a Echternach. Útočnými jednotkami mali byť novosformovaná 6. tanková armáda SS pod velením oberstgruppenführera Jozefa „Seppa“ Dietricha a 5. tanková armáda Hasso von Manteuffela s podporou 7. armády Ericha Brandenberga. Operácia tesne pred spustením zmenila názov na *Herbsnebel* (Jesenná hmla).

Ani Montgomery ani Eisenhower už nepredpokladali, žeby vojna skončila do Vianoc 1944. Montgomery, v najnovšom odhade situácie pre vojská 21. skupiny armád, prehlasoval: „Nepriateľ vedie v súčasnej dobe na všetkých frontoch obranné ťaženie. Jeho situácia je taká, že nemôže začať významnejšie operácie“. ¹⁾ Ráno 16. decembra 1944 Montgomeryho optimistické vyhlásenie prestalo platiť.

Nemecký útok sa začal 16. decembra v skorých ranných hodinách v priestore Ardenského lesa, v teréne ktorý spojenci vyhodnotili ako neprieichodný pre tanky. Sektor bol obsadený slabými americkými jednotkami 12. skupiny armád. Išlo o 28. a 4. divíziu, ktoré sa tu mali zotaviť z ťažkých bojov v Hürtgenskom lese a v bojoch doposiaľ nenasadenú 106. pešiu a 9. tankovú divíziu. Prekvapené americké jednotky nedokázali klásť účinný odpor. Už v prvý deň sa podarilo niektorým nemeckým jednotkám postúpiť až o 80 kilometrov a v spojeneckej línii vytvorili veľký klin. Samotný útok oddelil od seba americkú 1. armádu genpor. Hodgesa a 3. armádu genpor. Pattona. Najúspešnejšie boli jednotky nemeckej 5. tankovej armády, ktoré sa v priebehu bojov dostali takmer k rieke Mása. Na južnom úseku bola postupujúca 7. armáda zastavená bez toho, aby dosiahla výraznejší úspech. Na severe nemeckého postupu útočiaca 6. tanková armáda nebola o nič úspešnejšia. Po počiatočnom úspechu sa postup začal spomaľovať až sa úplne zastavil. Nemeckým jednotkám dochádzalo palivo, predpoklad využitia spojeneckých zásob zlyhal. Navyše v tyle postupu na strategickom spojovacom uzle v meste Bastogne ostali americké jednotky v obklúčení a namiesto ponúkanej kapitulácie pokračovali v boji. Spočiatku Nemcom prialo počasie a to tak, že hmla a oblačnosť nedovolili spojeneckému letectvu zasiahnuť.

Po vyjasnení sa však situácia zmenila. Obklúčené jednotky začali dostávať zásoby zhadzované na padákoch, bojové letectvo útočilo na nemecké jednotky a do ohrozeného priestoru sa zo severu otočili posily 21. a z juhu 12. skupiny armád. 24. decembra mali spojenci v Ardenách k dispozícii 32 divízií a začali nepriateľa vytláčať späť do jeho východiskových pozícií. O dva dni neskôr uvoľnili jednotky 3. americkej armády gen. Pattona obklúčenie pri Bastogne. 28. decembra sa spojencom podarilo obnoviť pôvodnú frontovú líniu.

1) LIDDELL HART, B. H.: *Dějiny druhé ...* 2000, s. 680.

POZNÁMKY

Pre spojencov bola nemecká ofenzíva prekvapením. Stratili 19 000 padlých a 15 000 zranených. Nemci však zaplatili oveľa viac. Prišli o 100 000 padlých, zranených, zajatých a nezvestných a stratili asi 800 tankov.²⁾ Vyčerpali svoje zdroje a stratili veľa zo svojho obranného potenciálu. Paradoxne tak sami seba oslabili pred nastávajúcimi bojmi o Nemecko.

Ďalší postup nemeckých vojsk akoby ostal v tieni nemeckého útoku v Ardenách. V súvislosti s presunom vojsk do najohrozenejšieho sektoru sa Hitler pokúsil o úder vo Vogézach a severne od Colmaru proti 6. armádnej skupine na pravom krídle spojeneckej línie. Tento útok ohrozil pozície spojencov v Štrasburgu a generál Eisenhower zvažoval jeho evakuáciu. Na naliehanie hlavného predstaviteľa francúzskeho odboja generála de Gaulla však nariadil Štrasburg udržať, pretože jeho strata by pre francúzsku verejnosť znamenala veľké rozčarovanie. Postup nemeckých jednotiek bol zastavený a výsledkom bolo len ďalšie oslabenie nemeckej obrany.

Za zmienku ešte stojí pripomenúť krok generála Eisenhowera, ktorý bol realizovaný v súvislosti s potrebou zvýšenia počtov mužov v bojových jednotkách americkej armády. Eisenhower rozhodol, že do bojových jednotiek sa majú integrovať aj americkí vojaci čiernej pleti, ktorí doteraz tvorili jednotky zabezpečujúce podporné úlohy. Od začiatku roku 1945 tak v radoch bojových útvarov americkej armády začal stúpať počet afroameričanov a bol to prvý krok k odstráneniu rasovej segregácie v armáde USA.

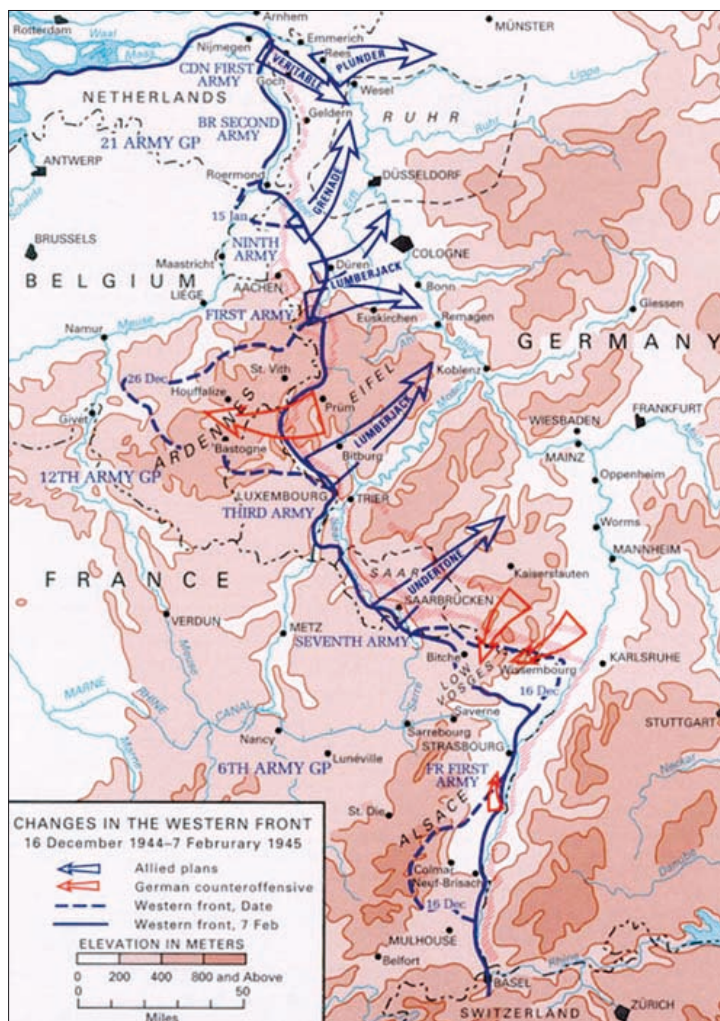
1.2 Postup k Rýnu

Po prekonaní ardenského šoku a stabilizácii línií, vyvstala pred spojencami na západnom fronte ďalšia úloha – prekonanie rieky Rýn.

Generál Eisenhower plánoval postupovať dovnútra Nemecka v troch fázach. V prvej fáze chcel vyčistiť západný breh Rýna a zničením všetkých nemeckých jednotiek v tomto priestore ovládnuť breh rieky v celej dĺžke. V druhej fáze chcel získať predmostia na druhom (východnom) brehu v priestore Emmerich – Wesel na severe a v priestore Mainz (Mohuč) a Karlsruhe na juhu. V tretej fáze chcel zo získaného severného predmostia postupovať do severného Nemecka a z južného predmostia postupovať na Frankfurt nad Mohanom a Kassel. V čase príprav na postup k Rýnu, na konci januára 1945 prebiehali boje na spojeneckom pravom krídle, kde jednotky 6. skupiny armád likvidovali nemeckú kapsu pri Colmare a zatlačovali Nemcov za riekou Rýn na jej hornom toku. Colmarská kapsa bola zlikvidovaná 9. februára a za krátko jednotky 6. skupiny armád kontrolovali celú oblasť Saarbrückenu.

Na najsevernejšom úseku spojeneckej línie v priestore Nijmegenu zaútočili 8. februára jednotky 1. kanadskej armády na oblasť Reichswaldu. Postup prebiehal v ťažkých podmienkach. Vytrvalé dažde zmenili terén na močariská s obmedzenými priechodmi, čo poskytovalo Nemcom výhodu pri obrane. 10. marca sa pri meste Wesel jednotky spojili s druhým ramenom klieští tvoreným jednotkami 9. armády, ktorá 5. marca dosiahla Rýn pri Düsseldorf. Ľavé krídlo spojencov dosiahlo Rýn.

2) CROSS, R.: *Pád orlice...* 1998, s. 174.

Obrázok 2: Začiatok spojeneckého postupu k Rýnu

12. skupina armád sa tiež pohla k Rýnu. Do začiatku februára sa jednotkám 1. armády podarilo prekonať Hürtgenský les a 18. februára zahájili postup. 5. marca jej jednotky obsadili Kolín nad Rýnom. Nemeckí obrancovia, vedomí si ohrozenia, ničili pred blížiacimi sa spojeneckými vojskami všetky mosty. Avšak 7. marca 1945 sa jednotkám 9. tankovej divízie 1. armády 12. skupiny armád podarilo z chodu získať neporušený most pri meste Remagen. Takzvaný Ludendorfov most Američania okamžite využili na presun svojich jednotiek na pravý breh Rýna a rýchlo vybudovali predmostie, na ktorom sústredili päť divízií. Spojenci sa nespoliehali len na Ludendorfov most a na Remagenskom predmostí vybudovali ďalšie pontónové mosty. Nemci sa snažili most leteckým bombardovaním zničiť. 17. marca sa poškodený most skutočne zrútil, pričom zahynulo 30 amerických vojakov.

Zatiaľ Pattonova 3. armáda pomaly postupovala cez Eifel na sever od rieky Mosely, pričom obsadila mestá Trier a Orholz a pokračovala na Oppenheim a Worms. Pattonovi sa podarilo obsadiť úsek od Koblenzu až po priestor mesta Worms, kde sa jeho jednotky spojili s jednotkami 7. armády 6. skupiny armád. 21. marca spojenci konečne úplne ovládli ľavý breh Rýna. Zaplatili za to stratou asi 20 000 mužov. Hitlerovské vojská prišli o 60 000 padlých a zranených a 250 000 zajatých.³⁾

3) DUPUY, R. E. – DUPUY, T. N.: *Vojenské dějiny*. 1997, s. 1278.

POZNÁMKY

1. 3 Prekonanie Rýna a útok na Nemecko

V dobe obsadenia brehu Rýna na konci marca bolo Eisenhowerovi jasné, že do Berlína sa určite ako prví dostanú vojaci Červenej armády. Od Berlína delilo spojenev ešte 450 kilometrov a mohutný tok rieky Labe, zatiaľ čo sovietske vojská, ktoré práve získali predmostie na Odre boli od Berlína vzdialené len 50 kilometrov.

Vojská spojencov sa pripravovali na prekonanie vodného toku. Ako prvý sa na prechod rieky odhodlal generál Patton. 22. marca pri meste Mainz, bez predchádzajúcej delostreleckej prípravy pristávali prvé jednotky na druhom brehu. Odpor zo strany Nemcov bol slabý.

Na druhý deň, 23. marca zahájil prechod Rýna na severe poľný maršal Montgomery. Zaútočil pri mestách Rees, Xanten, Wesel a Rhienberg. S podporou bombardovacích lietadiel a delostreleckou paľbou najprv oslabil obranné postavenia na druhom brehu. V nočných hodinách na prelome 23. a 24. marca jeho jednotky prekonali v obojživelných vozidlách a vylodovacích člnoch rieku. Na druhý breh boli vzápätí vysadené britské a americké parašutistické jednotky, ktoré vylodovaným jednotkám pomohli zdolať nemeckú obranu. Postup z predmostia bol čiastočne spomaľovaný 116. nemeckou tankovou divíziou.

25. marca začali v sektore Remagenu jednotky 1. armády americkej 12. skupiny armád postup z remagenského predmostia a na druhý deň prekonali Rýn aj jednotky 7. armády 6. skupiny armád pri Wormse na pravom krídle Pattonovho predmostia.

Prekročenie rieky a spojenecký postup mali za následok obklúčenie nemeckých jednotiek v Porúří, kde 1. apríla ostala uzavretá Skupina armád B poľného maršala Waltera Modela. Obklúčení vojaci najprv kládli tvrdý odpor, avšak ten postupne slabol a v polovici apríla ustal. Do zajatia sa spojencom dostalo viac ako 300 000 nemeckých vojakov. Ich veliteľ Walter Model sa 21. apríla zastrelil.

Obrázok 3: Prielom do Nemecka

Po likvidácii Rúskej kapsy a v súvislosti s tým, že sovietske vojská stáli pred Berlínom, vrchný veliteľ spojeneckých armád generál Eisenhower sa zameral na postup smerom na Lipsko a nadviazanie kontaktu s Červenou armádou. Týmto postupom by boli nemecké jednotky rozdelené. Preto nariadil Montgomeryho 21. skupine armád postupovať severným a severovýchodným smerom a obsadiť Lúbeck a Wismar na brehu Baltského mora.

Ľavé krídlo 12. skupiny armád, teda 1. armáda postupovala podľa rozkazu na Lipsko. Obrana Lipska bola zlomená 20. apríla. Na konci apríla sa jednotky priblížili k línii držanej sovietskou armádou. 26. apríla sa pri meste Torgau na rieke Labe stretli americké a sovietske jednotky. Konkrétne sa jednalo o 69. americkú pešiu divíziu a 58. gardovú pešiu divíziu sovietskej armády.

Na pravom krídle 12. skupiny armád postupovala 3. armáda gen. Pattona smerom do južného Nemecka a Bavorska. 4. mája 1945 sa jednotky 3. armády dostali aj na územie Československa.

Napravo od Pattona postupovala 6. skupina armád. Jej jednotkám sa 28. apríla podarilo dostať na územie Rakúska. O dva dni obsadili Mníchov. 4. mája sa ďalšie jednotky spojili s predvojom 5. americkej armády postupujúcej z Talianska. ⁴⁾

Zatiaľ na severe postupovali severovýchodným smerom jednotky 21. skupiny armád maršala Montgomeryho, ktoré 19. apríla dosiahli rieku Labe a 26. apríla dobyli mesto Brémy. Tri dni potom prekročili rieku a do 2. mája získali Lúbeck a Wismar. Týmto postupom dosiahli odrezanie a izolovanie nemeckých jednotiek nachádzajúcich sa na Jutskom polostrove. Zatiaľ kanadské jednotky pokračovali v postupe cez Holandsko. Postup im sťažovalo zatopenie veľkej časti územia. Ustupujúci nemeckí vojaci totiž pretrhli hrádze. To vyvolalo kolaps v doprave a distribúcii zásob a potravín. Holandské obyvateľstvo trpelo hladomorom. Spojenecké velenie preto začalo po vyjednaní krátkého prímeria so zhadzovaním zásob potravín hladujúcim civilistom. V rámci tzv. *Operácie Manna* zhadzovali spojenecké bombardéry civilnému obyvateľstvu potraviny.

3. mája prišla na veliteľstvo Montgomeryho armád delegácia vyslaná Hitlerovým nástupcom admirálom Dönitzom, ktorý Montgomerymu ponúkol kapituláciu všetkých nemeckých vojsk v severnom Nemecku. Montgomery to odmietol a prijal len kapituláciu jednotiek stojacich proti nemu. Dönitz preto poslal delegáciu k Eisenhowerovi. Ten však trval na bezpodmienečnej kapitulácii. Nakoľko mali Sovietsi nesporne najväčší podiel na porážke nacistického Nemecka, nemohla sa kapitulácia zaobísť bez nich.

2 BOJE V ROKU 1945 NA VÝCHODNOM FRONTE

Nemecké vrchné velenie sa pripravovalo na nadchádzajúcu sovietsku ofenzívu. Velitelia si uvedomovali, že musia ubrániť pozície na rieke Visla, pretože po ich prelomení by sa útočiacej sovietskej armáde otvoril priestor k postupu na Berlín a poslednou prirodzenou prekážkou by bola až rieka Odra.

4) Po spojeneckej ofenzíve a úspešnom postupe cez rieku Pád v severnom Taliansku v apríli 1945 podpísal generál Vietinghoff 29. 4. kapituláciu nemeckých vojsk v Taliansku, ktorá začala platiť od 2. mája 1945.

POZNÁMKY

Vojská Červenej armády zaujímali na začiatku roka 1945 súvislú líniu od Baltského mora až po severný Balkán. Najsevernejšie postavené 2. a 1. baltský front dosiahli v Litve a Lotyšsku pobrežie Baltského mora. Na severe ostalo na Kurónskom polostrove odrezaných asi 200 000 nemeckých vojakov *Skupiny armád Sever*. Smerom ďalej na juh stáli vojská 3. bieloruského frontu generála Čerňachovského a pod ním vojská 2. bieloruského frontu maršala Rokossovského.

Severne od Varšavy začínali pozície 1. bieloruského frontu maršala Žukova, ktoré na juhu hraničili s 1. ukrajinským frontom maršala Koneva. Nasledoval 4. ukrajinský front generála Petrova a cez Rumunsko a Maďarsko postupujúci 2. ukrajinský front generála Malinovského a 3. ukrajinský front maršala Tolbuchina.

Bojové operácie na východnom fronte zahájili nacisti v severnom Maďarsku. Na Hitlerov rozkaz sa IV. tankový zbor SS generála Gillesa presunul od skupiny armád Stred na juh a cez Komárno 1. januára 1945 zaútočil na jednotky 2. ukrajinského frontu s cieľom uvoľniť Sovietmi obklúčenú Budapešť. Tanky narazili na krídlo sovietskej 4. gardovej armády a rozbili ju. Sovieti však dokázali svoje pozície skonsolidovať a útoky odrazili. Zo západu k Budapešti postupovali aj jednotky nemeckého III. zboru, avšak tieto útoky nepriniesli žiadny úspech, len zbytočne odčerpali sily potrebné na zastavenie sovietskej ofenzívy v Poľsku.

Hlavným cieľom postupu sovietskej armády bol ale Berlín, a tak sa rozhodujúce boje mali odohrať v Poľsku.

Sovietsky diktátor Josif Stalin plánoval uskutočniť sústredený úder svojich jednotiek v Poľsku a proti Východnému Prusku v druhej polovici januára 1945. V súvislosti s nemeckým úderom v Ardenách požiadal W. Churchill Stalina o skorší začiatok ofenzívy na východnom fronte. Aj keď sa spojencom na západe podarilo situáciu zvládnuť, Sovieti začali 12. januára s útokom.

Najdôležitejším operačným cieľom bolo dobytie Horného Sliezska, ktoré bolo priemyselnou oblasťou Nemecka a doposiaľ bolo ušetrené spojeneckých náletov. Po získaní Sliezska mali sovietske jednotky postúpiť k rieke Odra a zaútočiť na Berlín. Plánovaný úder mali vykonať predovšetkým jednotky 1. bieloruského frontu stredným Poľskom smerom cez Lodž a Poznaň. Na južnom krídle 1. bieloruského frontu mali jednotky 1. ukrajinského frontu postupovať cez južné Poľsko. Ich úlohou bolo obsadiť Krakov, Čenstochovú a dosiahnuť Breslau (Vroclav).

Severne od hlavného úderu mal postupovať 2. bieloruský front smerom ku Gdaňsku a z juhu proti Východnému Prusku.

2. 1 Boje v berlínskom smere

Ako prvé vyrazili 12. januára z predmostia pri poľskom meste Sandomierz vojská 1. ukrajinského frontu pod velením maršala Koneva. Do večerných hodín dosiahli sovietski vojaci prielom do hĺbky 30 a šírky 40 kilometrov. Po páde mesta Kielce sa otvoril priestor k postupu na Krakov. 19. januára mesto opustili poslední nemeckí vojaci. 20. januára Konevove jednotky prekročili sliezske hranice a prenikli do Nemecka na hornom toku rieky Odra.

14. januára vyrazili z magnuszewského a pulawského predmostia jednotky 1. bieloruského frontu maršala Žukova. Po mohutnej delostreleckej príprave sa im podarilo prelomiť nemeckú líniu a postúpiť o 30 kilometrov. Nemecké vojská sa síce pokúsili postupu zabrániť ale 25. a 19. tanková divízia neboli v protiútoky úspešné.

Obrázok 4: Útok červenej armády k rieke Odra

Severne od Varšavy nastúpili do útoku vojská 47. armády 1. bieloruského frontu a južne 61. armády. Obklúčili mesto a 17. januára vstúpili do zničenej Varšavy. Žukovove jednotky pokračovali ďalej a 19. januára dobyli Lodž. Tu sa Sovietom pokúsili brániť v postupe jednotky tankovej divízie *Hermann Göring* a divízie tankových granátnikov *Brandenburg*, ktoré Hitler odvelil z Východného Pruska. Ani tieto elitné útvary neboli úspešné.

Žukovov 1. bieloruský front pokračoval v postupe a 25. januára sa jeho jednotkám podarilo obklúčiť nemeckú posádku v Poznani. Namiesto jej likvidácie sa však jednotky sústredili len na jej izoláciu a postup vpred k Odre. Žukov sa do konca januára dostal až ku mestu Kústrin (poľsky Kostrzyn).

Zatiaľ jednotky Konevovho 1. ukrajinského frontu prenikali k mestu Vroclav. 15. februára bolo mesto – pevnosť obklúčené a ostalo izolované až do konca vojny. Do 24. februára sa Konevovým jednotkám podarilo preniknúť k rieke Nisa, kde bolo získané predmostie pri meste Forst.

POZNÁMKY

Spolu s Konevovým a Žukovovým útokom sa dal 14. januára do pohybu aj 2. bieloruský front maršala Rokossovského z východiskových pozícií na rieke Narew. Ten mieril miernym oblúkom doprava na južnú časť Východného Pruska. Na jeho pravom krídle mieril z východu do Východného Pruska 3. bieloruský front. Rokossovskému sa podarilo preraziť nemeckú obranu pri Ciechanowe a 18. januára obsadiť pevnosť Mława. Jeho útok na južnú časť Východného Pruska spôsobil, že sa dali do pohybu obrovské masy civilistov, ktoré utiekali buď na východ do Nemecka alebo na sever ku Königsbergu (Kráľovec, dnes Kaliningrad). Utečenci začali blokovať komunikácie a zdržiavali presuny vojenských jednotiek, ktoré sa ponáhľali do obranných postavení.

Pred koncom januára vytvorili vojská Červenej armády prielom v nemeckej obrane v šírke viac ako 500 kilometrov. Prvosledové jednotky Žukovovho 1. bieloruského frontu sa nachádzali 65 kilometrov od nemeckých hraníc. Prienik k nemeckým hraniciam sa sovietskej armáde podaril prekvapivo rýchlo. Mnohí zahraniční korešpondenti sa vyjadrovali, že postup Červenej armády prekonáva nemecký blitzkrieg z prvých rokov druhej svetovej vojny. Hoci doteraz postupovali veľmi rýchlo, postupne sa začali prejavovať náznaky únavy. Bolo potrebné doplniť straty, muníciu a zásoby. Mnohí pozorovatelia i velitelia sa nazdávali, že je nutné rýchle tempo využiť a postupovať priamo na Berlín. Vojenská nutnosť však kázala niečo iné. Medzi pravým krídlom 1. bieloruského frontu a Rokossovským sa vytvorila nebezpečná medzera. Práve z tejto medzery v Pomoransku mohli proti vojakom 1. bieloruského frontu zaútočiť nemecké jednotky.

Maršal Žukov preto do tohto sektora presunul všetky dostupné jednotky. 15. februára na pozície jeho 2. gardovej tankovej a 61. armády zaútočili jednotky nemeckej 3. tankovej armády, ktorú sem presunul Hitler. 19. februára museli prejsť Nemci do obrany. Aby bol zabezpečený priestor z Pomoranska zaútočil Žukov spolu s Rokossovským koncom februára smerom k Baltskému moru a 4. marca sovietske jednotky dorazili k Baltskému moru.

Nemecké jednotky zostávajúce vo Východnom Prusku, tiesnené hlavne pri Kráľovci boli následne likvidované údermi Rokossovského 2. bieloruského frontu a 3. bieloruského frontu, ktorému po smrti Čerňachovského velil maršal Vasijevskij.

Operácie v Poľsku a na nemeckých hraniciach skončili. Začali sa prípravy na záverečný úder na Berlín.

2. 2 Smer Viedeň

Pred popisom udalostí súvisiacich s pádom Berlína je ešte potrebné stručne pripomenúť boje prebiehajúce južne od československého územia, v druhom strategickom smere sovietskeho postupu Maďarsko – Viedeň.

Ako už bolo spomenuté, Budapešť sa na v januári 1945 nachádzala v obklúčení a sovietske jednotky postupovali k rakúskym hraniciam. Uvoľniť obklúčenie Budapešti sa nepodarilo a boje v meste skončili 13. februára.

Hitler nariadil znovudobytie Budapešti operáciou *Frühlingserwachen* (Jarné prebudenie), ktorú mali realizovať elitné jednotky 6. tankovej armády SS stiahnuté zo západného frontu. Úlohou tankov Seppa Dietricha bolo rozbiť 3. ukrajinský front

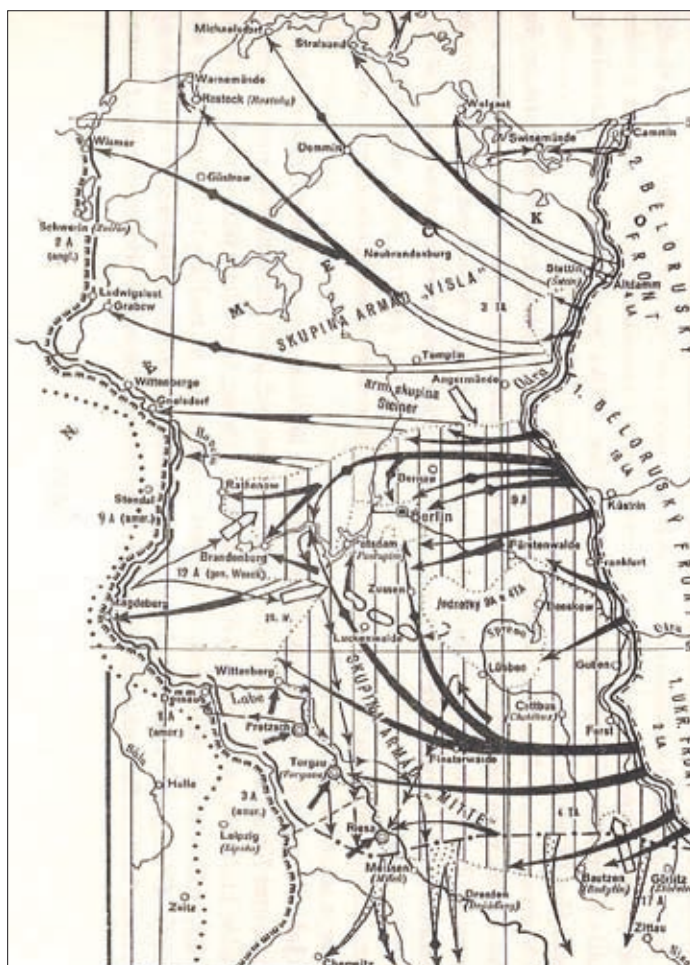
maršala Tolbuchina v priestore medzi Balatonom a Dunajom. Pomocný úder mali viesť jednotky skupiny armád E. Samotný útok sa začal 6. marca. Avšak úder uviazol v premočenom teréne a pre nedostatok zásob, predovšetkým paliva. 15. marca útok definitívne stroskotal. Hitler nariadil degradovať všetkých zúčastnených vojakov a zbaviť ich aj všetkých vyznamenaní.

2. apríla začali sovietske vojská útok na Viedeň. 4. apríla jednotky 3. a 2. ukrajinského frontu mesto obkľúčili. Po ťažkých bojoch sa obrancovia Viedne 13. apríla vzdali a sovietske vojská pokračovali v postupe k Linzu.

2.3 Dobytie Berlína

V marci 1945 stáli jednotky sovietskej armády pred Berlínom. Na riekach Odra a Nisa sa im podarilo získať predmostia, z ktorých bol plánovaný úder na hlavné mesto Tretej ríše. K najdôležitejším nástupným priestorom patrila úsek predmostia pri Kostríne, ktorý mal šírku asi 50 km.

Hoci o výsledku nadchádzajúcich krokov sovietskych vojsk nebolo pochyb, Hitler ešte stále odmietal priznať, že jeho režim padne. Berlínsky smer mali proti útoku Červenej armády brániť dve armády skupiny armád Visla a dve armády skupiny armád Stred. K tomu bolo nutné pripočítať posádku Berlína a jednotky volskstormu – domobrany.

Obrázok 5: Útok na Berlín a záverečné boje

POZNÁMKY

Útok na mesto mali viesť čelne jednotky 1. bieloruského frontu maršala Žukova. Na jeho pravom krídle mali postupovať jednotky 2. bieloruského frontu maršala Rokossovského s cieľom obchvátiť mesto zo severu. Južný obchvat mal pripadnúť jednotkám 1. ukrajinského frontu maršala Koneva.

Útok bol zahájený 16. apríla. Postup vojsk 1. bieloruského frontu bol zadržovaný úpornou obranou v postaveniach na Seelowských výšinách pred Berlínom. Aj po prekonaní Seelowských výšin trvalo Žukovovým jednotkám až do 24. apríla kým sa dostali na predmestia Berlína.

Južne od Žukovovho 1. bieloruského frontu postupovali cez Nisu jednotky 1. ukrajinského frontu maršala Koneva oveľa úspešnejšie. Podarilo sa im obísť Berlín z juhu a tiež prenikať ďalej na západ až k rieke Labe (kde došlo k už spomenutému stretnutiu s Američanmi).

Berlín bol obkľúčený a 25. apríla sa začal útok na mesto. Boje trvali do 2. mája, keď sa posádka mesta vzdala. Kapituláciu prijal generál Vasilij Čujkov. To už Hitler nežil. 30. apríla 1945 sa zastrelil. Po likvidácii odporu v Berlíne dosiahli 7. mája sovietske vojská na širokom fronte riekou Labe. V ten istý deň podpísal generál Jodl v hlavnom stane generála Eisenhowera v Remeši kapituláciu Nemecka. Stalin považoval akt podpisu kapitulácie v Remeši len za predbežný a trval na opakovaní podpisu v Berlíne. Stalo sa tak 8. mája 1945. Za nemeckú stranu v Berlíne kapituláciu podpísal Keitel, za sovietsku stranu maršal Žukov. Vojna v Európe sa oficiálne skončila.

3 ROK 1945 A UKONČENIE VOJNY V PACIFIKU

Vojna v tichomorskej oblasti trvala od decembra 1941. Boje sa odohrávali od studených vôd Aleutských ostrovov na severe, cez tropické atoly stredného Tichomoria až po džungle Novej Guinei. Na prelome rokov 1944 – 1945 bolo jasné, že sa americkým jednotkám postupne podarilo prelomiť vonkajší i vnútorný japonský obranný perimeter. Na jeseň 1944 Američania v strednom Pacifiku úplne ovládli Mariánske ostrovy, ktoré prebudovali na obrovské základne pre ťažké strategické bombardéry. Najmodernejšie bombardovacie lietadlá takmer denne vzlietali na kobercové nálety proti Japonsku. 17. októbra sa prvé americké jednotky začali vylodovať na prvom filipínskom ostrove Suluan a 20. októbra sa začala hlavná invázia na ostrov Leyte.

Velenie japonského cisárskeho námorníctva sa pokúsilo obrancom Filipín prispieť vyslaním zvyšku japonského vojenského loďstva. Avšak v námorno-leteckej bitke v dňoch 23. až 25. októbra bola japonská flotila prakticky zničená.

O dva mesiace sa americkým jednotkám pod velením generála MacArthura podarilo ovládnuť ostrov Leyte (vyčistovacie akcie proti rozptýleným, avšak k boju odhodlaným japonským skupinám trvali až do mája 1945). 15. decembra sa americké jednotky vylodili na ďalšom ostrove Mindoro.

Operácie na Filipínach v roku 1945 začali 9. januára vylodením štyroch divízií v Lingayenskom zálive. Touto operáciou sa začalo oslobodzovanie najväčšieho filipínskeho ostrova Luzon, na ktorom sa nachádzalo aj filipínske hlavné mesto Manila. Prvé americké jednotky dorazili do Manily večer 3. februára 1945, to však nezname-

nalo, že boje skončili. Naopak, japonská posádka kládla v Manile taký tvrdý odpor, že keď boje v Manile 3. marca ustali, bolo predtým jedno z najkrajších miest juhovýchodnej Ázie premenené na trosky. Zahynulo pritom asi 16 000 japonských vojakov a asi 100 000 obyvateľov Manily. Američania utrpeli stratu asi 1 000 padlých a 5 500 zranených vojakov.⁵⁾

V priebehu bojov o Filipíny prebiehali v Tichomorí ďalšie vylodňovacie operácie, ktorých cieľom bolo získať základne čo najbližšie k Japonsku. Dňa 19. februára, v rámci operácie DETACHMENT, sa vojská americkej námornej pechoty vylodili na ostrove Iwo Jima, vzdialenom asi 1 000 km od Japonska. Boje o tento malý ostrov boli ukončené 16. marca 1945. Vyžiadali si veľké obete. Pred Američanmi ešte stála ďalšia úloha – obsadenie japonského ostrova Okinawa, vzdialeného od Japonska asi 500 km. Vylodenie v strednej časti ostrova začalo 1. apríla 1945 a invázne jednotky veľmi rýchlo obsadili pozície na predmostí.

Japonskí obrancovia koordinovali svoje akcie s náletmi kamikadze a spôsobovali Američanom vážne straty. Najpomalšie postupovali boje na južnej časti ostrova. Po strate viac ako 12 tisíc padlých získali Američania nad ostrovom do konca júna 1945 kontrolu. Boje na Okinawe boli oficiálne skončené 2. júla.

V lete 1945 sa situácia Japonskej armády na všetkých frontoch skomplikovala. Na mnohých miestach živorili odrezané posádky, na iných prebiehali vyčistňovacie akcie. Samotné japonské ostrovy sa stávali cieľom náletov bombardérov, ktoré menili japonské mestá na spáleniská. Po zhodení prvej atómovej bomby, ktorá 6. augusta 1945 zničila Hirošimu, začali, niektorí predstavitelia japonskej vlády uvažovať o možnosti ukončiť vojnu. Pokus požiadať Sovietsky zväz o sprostredkovanie vyjednávania o mieri stroskotal, pretože 8. augusta ZSSR Japonsku oznámil, že od nasledujúceho dňa sa obe krajiny nachádzajú vo vojnovom stave.

Nasledujúci deň začali sovietske jednotky drviť pozície japonskej armády v Mandžusku. K tomu nad Nagasaki vybuchla druhá atómová bomba. V noci z 9. na 10. augusta (tokijského času) poveril cisár ministrov, aby prijali postupimskú deklaráciu, spojenecký dokument požadujúci úplnú a bezpodmienečnú kapituláciu Japonska.

14. augusta oznámilo Japonsko, že súhlasí s kapituláciou. Nasledujúci deň po prvý raz v dejinách počuli Japonci hlas svojho cisára, ktorý v rozhlasovom prejave oznámil národu, že vojna končí.

V posledných augustových dňoch začali spojenci okupovať japonské vojenské zariadenia a základne. 2. septembra na palube americkej lode USS Missouri zakotvenej v Tokijskom zálive podpísali Japonci kapituláčny dokument. Druhá svetová vojna sa skončila.

4 FORMOVANIE ROZDELENIA SVETA PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

V pozadí bojov proti nacizmu, fašizmu a japonskému militarizmu sa v priebehu druhej svetovej vojny formovalo nové spoločensko-politické prostredie sveta. Pred vypuknutím vojny sa svetové veľmoci, ktorých režimy sa hlásili k ideálom de-

5) HUBÁČEK, M.: *Boj o Filipíny*. 1990, s. 459.

POZNÁMKY

mokracie a humanizmu pozerali s podozrením na krajiny, ktorých politické režimy presadzovali odlišné hodnoty. Socialistický režim Sovietskeho zväzu bol chápaný v západných krajinách ako potenciálne nebezpečenstvo. Sovietsky zväz sa preto do istej miery považoval za nepriateľa západu.

Do tohto politického antagonizmu medzi socializmom a demokraciou začal v tridsiatych rokoch 20. storočia vstupovať faktor pravicových režimov nacizmu a fašizmu. Vznikol tak antagonistický trojuholník, v ktorom všetky strany hľadali možných spojencov. Vypuknutie druhej svetovej vojny a predovšetkým úspešný nástup fašizmu, nacizmu a japonského šovinizmu (pochopiteľne aj so svojím ekonomickým pozadím) znamenal, že svetové mocnosti ako Veľká Británia a USA sa musia dočasne spojiť so svojím dovtedy politickým rivalom Sovietskym zväzom, nakoľko rozmach fašizmu v Európe a japonský sen o vláde v Ázii bytostne ohrozovali ich spoločenský a ekonomický systém.

V priebehu vojny sa ukázalo, že porážka Nemecka, Talianska a Japonska je len otázkou času a materiálnych prostriedkov. Na svetovej scéne začínali hrať dominantnú úlohu predovšetkým Spojené štáty americké ako predstaviteľ demokracie a Sovietsky zväz ako predstaviteľ ľavicového politického režimu. A práve vzostup týchto dvoch hráčov svetovej politiky naznačil vývoj smerujúci k bipolárnemu usporiadaniu sveta po skončení druhej svetovej vojny. Víťazi si začali vytyčovať svoju mieru vplyvu vo svete. Politické súperenie tak hralo podstatnú úlohu aj pri dohadovaní spoločného postupu proti nepriateľom. Najmarkantnejšie sa to odrazilo pri spoločných rokovaníach na konferenciách najvyšších predstaviteľov protihitlerovskej koalície.

4. 1 Konferencia v Jalte 4. – 11. február 1945

4. februára 1945 sa v Jalte začala konferencia za účasti britského ministerského predsedu W. Churchilla, prezidenta USA F. D. Roosevelta a predsedu Rady ľudových komisárov ZSSR J. Stalina, kde sa riešili zásadné otázky postupu proti Nemecku a usporiadania povojnovej Európy.

Už z predchádzajúcich stretnutí Churchilla so Stalinom bolo jasné, že Veľká Británia a ZSSR sa snažia o vytýčenie vplyvu v Európe. V podstate sa dohodli, že Sovietsi budú mať zabezpečený dominantný vplyv v krajinách oslobodených Červenou armádou. V Jalte bolo dohodnuté, že po skončení vojny v Európe mocnosti zabezpečia slobodné voľby a každá oslobodená krajina si zvolí vlastnú vládu (aj keď sovietsky názor na demokratické voľby sa od západného dost odlišoval). Západní spojenci sa presvedčili, že politická pozícia Sovietskeho zväzu je už natoľko silná, že voči jeho požiadavkám už takmer nekládli námietky.

K zásadným otázkam Jaltskej konferencie patrilo osud Nemecka. To malo byť po bezpodmienečnej kapitulácii rozdelené do okupačných zón, malo znášať vojnové reparácie v tovaroch i financiách. Nemecko malo byť odzbrojené a demilitarizované. Malo prísť o svoje východné územia a obyvateľstvo malo byť presunuté do zvyšnej časti Nemecka. V tej súvislosti sa riešila aj otázka poľských hraníc. Mali sa, oproti hraniciam pred vojny posunúť na západ. Strata územia na východe mala byť Poľsku kompenzovaná ziskom na úkor nemeckého územia.

Otázky poľskej vlády patrili k najpálčivejším. Stalin mienil podporovať len vládu poľských predstaviteľov naklonených Sovietskemu zväzu (tzv. Lublinská vláda). Západní spojenci si však predstavovali, že vo vláde budú aj prozápadní poľskí politici. Ďalšou podstatnou otázkou, na ktorej sa politickí partneri zhodli bolo vytvorenie Organizácie spojených národov.

Významnou sa stala aj dohoda, podľa ktorej mal do vojny proti Japonsku po dovíšení porážky Nemecka vstúpiť Sovietsky zväz. Na túto otázku sa však dá pozeráť z dvoch uhlov. Na jednej strane predstavitelia USA a Veľkej Británie mohli oceniť pomoc, ktorú by ZSSR vo vojne proti Japonsku poskytol. Znamenalo by to rýchlejšie ukončenie vojny v Ázii i menej strát na životoch vojakov západných spojencov. Na strane druhej angažovanie sa Sovietskeho zväzu v Ázii znamenalo, že aj Červenou armádou obsadené územia na východe sa dostanú do sovietskej sféry vplyvu. Z výsledkov Jaltskej konferencie vyplynulo nové rozdelenie sveta. Dominantnú úlohu tu už mali zohrávať na jednej strane západné demokracie, predovšetkým Spojené štáty americké a na strane druhej Sovietsky zväz. Závery Jaltskej konferencie sa stali podkladom pre nasledujúce rokovania, ktoré sa uskutočnili na konferencii v Postupime.

4. 2 Postupimská konferencia 17. júla – 2. augusta 1945

Po porážke nemeckých vojsk v Európe sa v Postupimi pri Berlíne konala ďalšia schôdzka „veľkej trojky“, čiže prezidenta USA H. Trumana⁶⁾, britského ministerského predsedu W. Churchilla a predsedu Rady ľudových komisárov ZSSR J. V. Stalina, ktorá mala precizovať predchádzajúce politické dohody o osude povojnovej Európy. V priebehu konferencie W. Churchilla nahradil C. Attlee.

Hlavy štátov sa dohodli na postupe voči porazenému Nemecku. Dôsledne sa mala presadzovať politika 4D – demilitarizácia, denacifikácia, demokratizácia a demopolizácia Nemecka. Nemecko malo byť rozdelené na štyri okupačné zóny (USA, Veľká Británia, ZSSR, Francúzsko). To isté sa týkalo aj mesta Berlín, hoci sa nachádzalo v sovietskej okupačnej zóne. Rovnako malo byť na okupačné zóny rozdelené aj Rakúsko.

Cieľom prijatých záverov bolo dosiahnuť, aby Nemecko už nikdy nemohlo ohroziť svetový mier. Mali byť zrušené všetky nacistické organizácie, osoby s nacistickou minulosťou nesmeli figurovať v správe štátu ani vo významných organizáciách. Mali byť potrestaní vojnoví zločinci a obnovená miestna štátna správa. Pochopiteľne, mali sa budovať demokratické politické strany a boli zrušené všetky zákony, ako aj územné anexie platné za nacistického režimu. Postupimská konferencia riešila aj otázky vojnových reparácií.

Dokončili sa aj rozhovory o otázke poľskej vlády, kde sa nadviazalo na ujednanie z Jalty a v Poľsku bola uznaná tzv. Vláda národnej jednoty.

Konferencia dospela k viacerým dohodám. O ďalších otázkach mali podľa záverov konferencie rokovať mocnosti vo vytvorenej Rade ministrov zahraničia, ktorej členmi mali byť zástupcovia USA, Veľkej Británie, ZSSR, Francúzska a Číny.

6) Prezident F. D. Roosevelt zomrel 12. apríla 1945.

POZNÁMKY

Významne pokročili jednania aj v otázke prístupu k Japonsku, ktoré ešte stále bojovalo v Ázii. Na konferencii bola vydaná Postupimská deklarácia adresovaná Japonsku. Deklarácia stanovovala požiadavku bezpodmienečnej kapitulácie Japonska, zamedzenie vplyvu tých osôb, ktoré boli zodpovedné za japonské výboje, potrestanie vojnových zločincov a odzbrojenie japonskej armády. Signatármi deklarácie boli USA, Veľká Británia a Čína. Sovietsky zväz na deklarácii nefiguroval, nakoľko nebol s Japonskom až do 8. augusta 1945 vo vojnovom stave.

Podobne ako v Jalte, v mnohých otázkach mali na usporiadanie sveta jednotlivé mocnosti odlišný názor a odlišne si vykladali aj jednotlivé dohody. Z prístupu J. V. Stalina bolo však jasné, že ZSSR sa stal dominantným politickým subjektom, ktorého vplyv na svetovú politiku neodradilo ani vlastníctvo atómovej zbrane v rukách USA, o ktorom sa Truman dozvedel tesne pred zahájením konferencie.

5 ZÁVER

Druhá svetová vojna bola najstrašnejšou vojnou v ľudských dejinách. Zúčastnilo sa jej viac ako 50 štátov. Na frontoch bojovalo viac ako 110 miliónov vojakov. Počet obetí (vojakov i civilistov) sa odhaduje na viac ako 50 miliónov, pričom civilné obyvateľstvo trpelo vojnou oveľa viac než kedykoľvek predtým v dejinách. Kultúrne a materiálne škody sa ani nedajú vyčíslieť. Vojna ukázala čoho všetkého sú schopné zhubné ideológie.

Vojna sa na všetkých stranách viedla s obrovskou brutalitou pričom dochádzalo k systematickému vyhladzovaniu nevinného obyvateľstva (napr. holokaust židovského národa, štvrt' milióna obyvateľov čínskeho mesta Nanking vyvraždených japonskou armádou, obeť v Lidiciach). Vojna so sebou priniesla koncentračné tábory, v ktorých zomreli tisíce ľudí a boli s ňou spojené najničivejšie zbrane použité proti civilnému obyvateľstvu. Spomeňme ťažké nálety na mestá ako Coventry, Hamburg či Drážďany alebo použitie atómových zbraní proti Japonsku.

Druhá svetová vojna však okrem ničenia priniesla aj niektoré pozitívne kroky. Potreba vlastniť technológiu, ktorá by priniesla výhodu pred protivníkom, teda priniesla so sebou technický a technologický posun. Vedecko-technický rozvoj viedol k novým technológiám ako boli radary, raketová technika, prúdové motory, telekomunikácie a samozrejme v neposlednom rade vývoj technológie využitia jadrovej energie. Práve vlastníctvo jadrového potenciálu formovalo nové – bipolárne usporiadania sveta, ktoré určovalo politický vývoj ďalších päťdesiat rokov.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

CROSS, R. - GRUBHOFFER, J.: *Pád orlice : Poslední dny třetí říše*. 1. vyd. Plzeň : Mustang, 1998. 333 s. ISBN 80-7191-260-3.

Články [online]. 2014 [cit. 2014-11-15]. Dostupné na internete: <<http://2rct.valka.cz/clanky.html>>.

DUPUY, R. E. - DUPUY, T. N.: *Vojenské dějiny 2. díl*. Praha : Forma, 1997. ISBN 80-7213-008-0.

GILBERT, M.: *Druhá světová válka : Úplná historie*. 1. vyd. v českém jazyku. Praha : BB Art, 2006. 894 s. ISBN 80-7341-933-5.

HUBÁČEK, M.: *Boj o Filipíny*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. 537 s. ISBN 80-7038-143-4.

HUBÁČEK, M.: *Válka končí v Pacifiku I. : Pevnosť Iwodžima*. Praha : Paseka, 2000. 261 s. ISBN 80-7185-307-0.

KEEGAN, J.: *Druhá světová válka*. Dotlač 2. vyd. Praha : Beta – Dobrovksý, 2004, 605 s. ISBN 80-7306-063-9.

LIDDELL HART, B. H.: *Dějiny druhé světové války*. 1. vyd. Brno : Jota, 2000. 776 s. ISBN 80-7217-117-8.

MÜLLER, H. - VOLLRATH, H. - KRIEGER, K. F.: *Dějiny Nemecka*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995. 589 s. ISBN 80-7106-125-5.

NOVOTNÝ, J.: *Causa kamikaze*. 1 vyd. Praha : Naše vojsko, 1991. 153 s.

SKŘIVAN, A.: *Japonská válka 1931 – 1945*. 1 vyd. Praha : Libri, 1997. 553 s. ISBN 80-85983-28-1-

ŠVANKMAJER, M. a kol.: *Dějiny Ruska*. 2. dopl. a prepracované vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1996. 558 s. ISBN 80-7106-216-2.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Vysvetlite úlohu sovietskej Červenej armády pri porážke nacizmu v druhej svetovej vojne.
2. Charakterizujte vzájomné vzťahy mocností protihitlerovskej koalície na konci druhej svetovej vojny.
3. Pokúste sa charakterizovať situáciu v európskych krajinách na konci druhej svetovej vojny.
4. Vysvetlite význam spojeneckých konferencií v Jalte a Postupime pre povojnové usporiadanie sveta.
5. Faktory ovplyvňujúce povojnový osud Nemecka.

Recenzenti: Mgr. et Mgr. Adrián SIPKO, PhD., Ing. František MATYÁŠ, PhD.

POZNÁMKY

Historický kalendár 2015

Pavol PUKANČÍK

(20. január 1920 – 9. marec 1992)

95. výročie narodenia palubného strelca bombardéra, príslušníka československého odboja vo Veľkej Británii v priebehu druhej svetovej vojny

Ján FRANCISCI

(1. jún 1822 – 7. marec 1905)

110. výročie úmrtia slovenského národovca, veliteľa dobrovoľníckych výprav v revolučných rokoch 1848 – 1849

Oslobodenie Bratislavy

4. apríl 1945

70. výročie oslobodenia Bratislavy v priebehu bratislavsko-brnianskej operácie v druhej svetovej vojne

Milan Rastislav ŠTEFÁNIK

(21. júl 1880 – 4. máj. 1919)

135. výročie narodenia najvýznamnejšieho slovenského politika, národovca, generála francúzskej armády

Bitka pri Waterloo

18. jún 1815

200. výročie porážky Napoleona, koniec napoleonských vojen

Koniec druhej svetovej vojny v Európe

8. máj 1945

70. výročie ukončenia druhej svetovej vojny v Európe

Podpis japonskej kapitulácie v druhej svetovej vojne

2. september 1945

70. výročie ukončenia druhej svetovej vojny

ISBN 978-80-89609-07-9

9 788089 609079